

blotek
lioteket

ET

3

kr,

UPPSALA UNIVERSITET
Inst för lärarutbildning
BIBLIOTEKET
Avd/ämne:
Signum:
Exemplarnummer:

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET
1980-09-11
UPPSALA

272/81-82

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

146

SVERIGES HÖGRE
FLICKSKOLORS LÄRAR-
FÖRBUND OCH DESS
FÖREGÅNGARE

EN HISTORIK

av

Elisabeth Dahr

FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

SVERIGES HÖGRE FLICKSKOLORS LÄRARFÖRBUND
OCH DESS FÖREGÅNGARE
EN HISTORIK

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE GRUNDAD AV B. RUD. HALL OCH UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
ÅRGÅNG LX 1980
VOLYM 146 UNDER REDAKTION AV BJÖRN SJÖVALL

Tryckt med bidrag från Lärarnas Riksförbund
och från Humanistisk-samhällsvetenskapliga
forskningsrådet

SVERIGES HÖGRE
FLICKSKOLORS LÄRAR-
FÖRBUND OCH DESS
FÖREGÅNGARE

EN HISTORIK

av

Elisabeth Dahr

STOCKHOLM—UPPSALA 1980

Innehåll

Inledning	8
AVD. I TIDIGA FÖRENINGSBILDNINGAR INOM PRIVATSKOLEVÄSENDET	12
AVD. II FLICK- OCH SAMSKOLEFÖRENINGEN	15
Kap. 1 Föreningens bildande, organisation och första verk- samhetid. Föreningsbyrå	15
1. Mål och stadgar	15
2. Begynnelse tidens praktiska frågor och åtgärder ..	17
3. Flick- och Samskoleföreningens byrå	19
Kap. 2 De privata flick- och samskolornas plats i svenskt skolväsen	20
1. Skolväsendets allmänna utveckling	20
2. Statligt grundstöd och statliga ingripanden i de privata skolornas verksamhet	26
Kap. 3 Lärarkårens förhållanden i flick- och samskolorna .	29
1. Tjänste- och anställningsfrågor	29
2. Lärarbehörighet	32
3. Lärarlöner	34
4. Pensionsfrågan. Hjälpåtgärder vid sjukdom	41
5. I förtid entledigade lärarinnors förhållanden ..	46
6. De förberedande klassernas lärarpersonal	51
Kap. 4 Åtgärder och framställningar i uppkommande frågor	53
Kap. 5 Kretsföreningarnas förhållanden. Medlemsantalet ..	58

ISBN 91 85130 19 2

© Föreningen för svensk undervisningshistoria

Klippan 1980 — Ljungbergs Boktryckeri AB

Kap. 6	Ekonomiska förhållanden	59
Kap. 7	Kontakter och samarbete med andra sammanslutningar	61
Kap. 8	Några förgrundsgestalter inom Flick- och Samskoleföreningen	63
AVD. III SVERIGES FLICK- OCH SAMSKOLORS LÄRARINNEFÖRBUND (LÄRARINNEFÖRBUNDET) .. 68		
Kap. 1	Läraryrkesförbundets tillkomst, organisation och ledning	68
	1. Bakgrunden för förbundets bildande	68
	2. Förbundets konstituerande och riktlinjer för dess verksamhet	71
	3. Förbundets stadgar och arbetsformer	73
	4. Personer i förbundets ledning	76
Kap. 2	Ur läraryrkesförbundets verksamhet	77
	1. De grundläggande skolfrågorna	77
	2. Övergångsproblem vid skolreformens genomförande	79
	3. Fackliga frågor	79
	4. Verksamhet i övrigt	81
Kap. 3	Medlemsförhållanden och ekonomi	81
Kap. 4	Förhållandet till "Flick- och Samskoleföreningen". Läraryrkesförbundets upplösning	82
AVD. IV FLICK- OCH SAMSKOLELÄRARNAS RIKSFÖRBUND		
Kap. 1	Förbundets bildande, organisation och ledning	85
	1. Förberedande åtgärder, konstituerande och stadgar	85
	2. Centralstyrelse och funktionärer	88
Kap. 2	Den stora skolreformen och flickskolans framtid ..	90
Kap. 3	Aktuella skolfrågor i övrigt	93
Kap. 4	Lärarkårens fackliga förhållanden i kommunala flickskolor	98
	1. Rektorer och lärare i läroämnena	98
	2. Lärare i övningsämnen	101

Kap. 5	Fackliga frågor vid privata flick- och samskolor ..	103
Kap. 6	Förbundets interna verksamhet och ekonomiska förhållanden	105
	1. Lokalförbund och medlemsantal	105
	2. Ekonomi	106
	3. Fonder och medel för särskilda ändamål	107
Kap. 7	Föreningar, till vilka förbundet anslutit sig	108
Kap. 8	Förbundets omorganisation och anslutning till Läroverkslärarnas Riksförbund (LR)	108

AVD. V SVERIGES HÖGRE FLICKSKOLORS LÄRARFÖRBUND (SHF)		
Kap. 1	SHF:s förhållande till LR och allmänna organisation	112
	1. Kontraktfrågor	112
	2. SHF:s stadgar och verksamhetsformer	115
	3. SHF:s centralstyrelse	118
	4. Anställd personal	120
	5. Representation i LR och kontakt med sektions- och delföreningar	121
Kap. 2	Utvecklingen inom skolväsendet under SHF:s verksamhetstid	125
Kap. 3	SHF:s verksamhet i skol- och undervisningsfrågor .	130
	1. Verksamhet i gemenskap med LR	130
	2. Verksamhet inom SHF	133
Kap. 4	SHF:s fackliga verksamhet	137
	1. Behörighets- och lönefrågor under 1950-talet ..	137
	2. Behörighetsfrågan under 1950-talet	140
	3. Lönefrågan efter 1950-talet	144
Kap. 5	Verksamheten inom lokalförbunden	148
Kap. 6	Samarbete med organisationer utanför LR	151
Kap. 7	Ekonomiska förhållanden	153
	1. Förvaltningen av SHF:s medel för egen verksamhet	153
	2. Fonder under SHF:s ansvar	155
Kap. 8	Några särskilda framträdande medarbetare i SHF ..	157

Inledning

Föregångarna till "Sveriges Högre Flickskolors lärarförbund" (SHF) är "Flick- och Samskoleföreningen" och "Sveriges Högre Flick- och Samskolors Lärarinneförbund". Båda dessa föreningar representerade under större delen av sin verksamhetstid det för flickor avsedda svenska privatskoleväsendet och dess lärarkår. En kort överblick över detta skolväsen är därför motiverad.

Privatskoleväsendet i vårt land är åtminstone vad flickor angår huvudsakligen en skapelse av 1800-talet. Tidigare enskilda skolor var dels donationsskolor för medellösa eller för barn inom någon intresserad godsägares domäner, dels flickpensioner, de flesta kortvariga och i många fall undermåliga. Men vid sidan härom hade en kategori lärarinnor börjat växa fram, som skulle bli av viss betydelse, särskilt under 1800-talets första hälft. Det var guvernanterna, den borgerliga motsvarigheten till de förnäma familjernas franska privatlärarinnor, emellanåt t. o. m. kallade "fransyskor".

Den teoretiska och praktiska utbildning dessa guvernanter hade var skiftande och ofta bristfällig. De kunskaper de kunde meddela var sådana de fått i sitt barndomshem, väl oftast förstärkta genom självstudier. Vanligen var de själva av "god familj" ehuru hemlösa och utan ekonomiska resurser. Deras existensförhållanden var bedrövliga. De hänvisades från familj till familj, fick ett nödtorftigt uppehälle mest in natura och hade ingen som helst säkerhet för sin ålderdom, om de ej lyckades bli gifta.

Den förste, som synes ha uppmärksammat dessa guvernanters bekymmer var den originelle och framsynte grosshandlaren i Göteborg Jonas Kjellberg. I sitt gåvobrev för stiftande av den läroanstalt, som blev kallad Kjellbergska flickskolan, förordnade han, att medlen skulle

användas till upprättande av "ett så kalladt Fruntimmers seminarium" och uttalade förhoppningen, att de från "ett så beskaffadt läroverk" utgångna skulle finna "employ såsom dugliga och Christliga Gouvernanter eller s. k. Fransyskor i Herrskapshus annorstädes i Riket".

Under 1800-talets lopp trädde allt flera privata flickskolor i verksamhet, och regering och riksdag började oroas av propåer om allmänna skolor för flickor, till vilka de länge ställde sig oförstående och likgiltiga. Med vissa undantag skapades dessa skolor av främst enskilda kvinnor, som utan större ekonomiska resurser och utan andra kunskaper än dem de fått i hemmet och utvidgat på egen hand tog emot elever, ofta i sin egen bostad. Om deras verksamhet växte ut, sökte de medhjälpare bland bekanta eller bland tidigare elever, gärna också bland lärare vid ortens läroverk. Någorlunda väletablerade flickskolor försökte intressera sina egna elever för lärarinnetjänst genom att meddela enkel metodik och låta dem hålla lektioner. Så växte det med tiden fram en kontingent av lärarinnor i familjer eller i flickskolor med genomgången flickskola som kompetensgrund. Men flickskolorna var av skiftande kvalitet, hade olika antal årsklasser, olika kurser och fordringar och led också av en viss dubbelhet i bildningsmålet. Många föräldrar ville ge döttrarna främst en för sällskapslivet lämpad, rätt yttlig "salongsbildning", medan andra, och ej minst skolornas egna målsmän, ville förbereda de unga för de försörjningsmöjligheter som nu började öppna sig för kvinnor.

Behovet av en enhetligare och mer auktoritativ lärarinneutbildning var så uppenbart att det ej kunde försummas av statsmakterna, och 1859/60 års riksdag anslog medel till ett statens lärarinneseminarium, som trädde i verksamhet 1861 och fick en övningsskola — Statens normalskola för flickor — två år senare. Denna skola blev i sin slutgiltiga form med en åttaårig examensfri studiegång, byggd på en treårig förberedande kurs, förebild för landets privata flickskolor. Den förblev ända fram till slutet av 1920-talet Sveriges enda statliga flickskola. Senare grundades flera privata högre lärarinneseminarier med tillhörande flickskolor, och den lärarinneutbildning alla dessa läroanstalter meddelade blev mycket uppskattad och användbar.

Ekonomiskt måste flickskolorna länge vara självförsörjande, om än en och annan kommun kunde visa välvilja genom mindre anslag. Det gällde därför att dra till sig och behålla elever med resurser att betala för sin skolgång, om skolan skulle kunna fortleva. Lärarlönerna måste vara blygsamma, och något ansvar för hjälp vid sjukdom eller för pen-

sionering kunde skolägarna ej med bästa vilja taga på sig.

Flickundervisningens problem diskuterades med tiden allt mer seriöst av regering och riksdag, men effektiva åtgärder uteblev. År 1874 fick emellertid "de flickskolor, som därav prövades vara i behov" ett snävt tilltaget statsunderstöd, först på stränga, senare på något mildare villkor. På 1890-talet skrinlades tillsvidare alla planer på offentliga flickskolor, och statsmakterna valde i stället att ge rikligare understöd till de privata skolorna ur ett särskilt anslag. Statsbidraget gjordes emellertid beroende av att kommun eller enskild givare i sin mån bidrog enligt bestämda normer, och skolorna ställdes under kontroll av eforus och inspektor. De förberedande avdelningarna inbegreps ej i statsunderstödet.

Under 1800-talets senare del tillkom ännu en grupp privata skolor, samskolorna. Samundervisning hade i vårt land tidigare tillämpats endast i folkskolan och på de privata skolornas småskolestadium. År 1876 grundades emellertid "Praktiska arbetsskolan för barn och ungdom", sedermera efter grundaren kallad Palmgrenska samskolan. Den var en reformskola, där samundervisning tillämpades som "den naturliga och för ungdomens karaktärsutveckling bästa" metoden. Skolan utvecklades snabbt, fick statsunderstöd och reformskola 1883 och dimissionsrätt till universitet 1889. Vid denna tid diskuterades redan samundervisning vid de allmänna läroverken med hänsyn till de s k lägre läroverkens ovissa elevrekrytering, och försöksverksamhet föreslogs. Nya privata samskolor tillkom, dels försöksskolor, dels skolor, som avsåg att tillgodose undervisningsbehovet på orter utan allmänt läroverk. Frågan om statsbidrag till privata samskolor var oviss, till dess riksdagen år 1896 i det anslag till flickskolorna, som då kraftigt höjdes, inbegrep anslag även till minst femklassiga samskolor på orter utan allmänt läroverk.

Sekelskiftetiden kom för både samskolor och flickskolor att framstå som något av en ödestid. En omorganisation av de högre allmänna läroverken förbereddes med planer på att uppdelas lärogången i ett real-skolestadium med särskild avgångsexamen och ett gymnasialstadium samt att inrätta statliga samrealskolor på mindre orter. Här hotades redan verksamma privatskolor med nedläggning. Ett alltmer växande krav på att den sexåriga folkskolan skulle göras till bottenskola med avskaffande av alla "parallellskolor" innebar ett hot mot den på ett treårigt lågstadium uppbyggda lärogången i privatskolorna. Därtill kom att den vid sekelskiftet rådande dyrtiden vållade ekonomiska bekym-

mer för både skolor och lärare. Behovet av ett effektivt organ för tillvaratagande av de båda sistnämnda parternas intressen blev alltmer uppenbart.

Avd. I Tidiga föreningsbildningar inom privatskoleväsendet

Helt utan möjligheter att verka för gemensamma intressen hade de inom privata skolor och i familjer verksamma lärarna icke varit. Skolägare och skolledare hade kunnat konferera och efter år 1879 erbjöd de vart tredje år återkommande allmänna svenska flickskolemötena de spridda skolornas lärare en uppskattad möjlighet att träffas. Dessa möten, som ej hade någon annan organisation än en från ett möte till nästa fungerande beredningskommitté, gällde främst undervisnings- och fostringsfrågor och tog vid sidan härav även upp problemen om lärarnas arbetsvillkor, men sådan kunde även dryftas vid enskilda samtal. Stor skillnad rådde emellertid mellan manliga och kvinnliga lärares förhållanden, och de förra hade långt mindre intressen att bevaka just inom privatskoleväsendet. De hade i allmänhet behörighet för tjänst vid allmänna läroverk och var ofta redan anställda där. Av flickskolorna anlätades manliga lärare mest för timtjänst, eftersom samskolorna erbjöd dessa ofta mer omfattande tjänstgöring och acceptabla lönevillkor. För lärarinnor var däremot det statliga skolväsendet stängt, lönerna i skolor och privata familjer var torftiga, och bekymren för ålderdomsförsörjningen blev ytterst allvarliga. Något hade emellertid redan ganska tidigt kunnat göras i denna svåra fråga.

År 1855 bildades under medverkan av bl a Fredrika Bremer "Svenska Lärarinnornas Understöds- och Pensionsförening". Vid första bodelagsstämman yttrade ordföranden i en föregående interimsstyrelse Mlle Deland: "Mina damer, det är första gången i vårt land som fruntimmer sammanträda för att överlägga och besluta om sina egna angelägenheter — sina egna intressen. Jag är stolt över att vara orsaken därtill — det är ett värdigt exempel svenska lärarinnorna givit de övriga kvinnorna i vårt fädernesland."

Enligt de stadgar som antogs inträdde de första "delegarinnorna" utan avseende på ålder, därefter måste nytillkommande erlägga årsavgiften med 15 Rdr från 25-årsåldern, retroaktivt för de år, med vilka deras ålder vid inträdet översteg denna. Villkoret blev gällande till år 1871. Två fonder bildades, en pensionsfond, i vilken avgifterna samlades, och en "gåvfond". Denna tillväxte snabbt genom testamenten och bidrag ej blott i kontanter utan även i form av smycken, tavlor, möbler m. m. för försäljning — originellast var här en samling ej förut tryckta charader av Anna Maria Lenngren, som utgavs i ett litet häfte, "Axplockning". Trots detta råkade föreningen snart i ekonomiska svårigheter, då tillströmningen av delägare blev alltför stor. De första 25 pensionerna, som utdelades redan 1860, belöpte sig blott till 37 Rdr 50 öre per person och år och senare blev beloppet högst 75 Rdr. Föreningsstämmorna blev "stormiga", en del missnöjda måste lösas ut, och frågan om en omorganisation av föreningen blev aktuell. En klok och hängiven kraft hade föreningen under det vanskliga 1860-talet i Mlle Sophie Ahlbom, som förberedde omorganisationen, skötte sekreterarsysslan utan lön och vid sitt fränfalle gynnade föreningen med en donation. Förvaltningskostnaderna översteg denna tid ej 50 Rdr.

År 1874 var omorganisationen genomförd, och nu befastes namnet "Svenska Lärarinnornas Pensionsförening". Denna ansågs härefter vara uppbyggd på "fullt säkra och rationella grunder". Tillgångarna delades på tre fonder, livräntefonden, ur vilken pensionerna betalades, besparingsfonden, där delägarnas avgifter infördes för att förvaltas på personliga konton, och garantifonden, vars ränteavkastning vid behov skulle säkra oförminskade livräntebelopp. Pensionen eller livräntan utgick i regel med omkring 9 procent av det samlade kapitalet, och övergång skedde till livräntefonden, då delägaren fyllt 54 år — en lärarinna ansågs vara utsliten efter denna ålder. Årsavgiften var minst 15 kronor. Uppgifter om kapital och delägare föreligger från år 1904, då föreningen efter ansökan fick statsbidrag — 30 kronor per person och år. Antalet delägare var då 739, antalet pensionärer 121. Föreningens behållning var omkring 731.000 kronor, och till pensionärerna utbetalades i medeltal 167: 50 kronor.

Uppenbarligen kunde en pensionsförening med dessa blygsamma resurser ej fylla det växande behovet av ålderdomstrygghet för flickskolelärarinnorna. Redan det andra allmänna svenska flickskolemötet år 1882 tog också upp pensionsfrågan, och en kommitté tillsattes för att utreda denna. I kommittén ingick den framstående föreståndarinnan

för Statens Normalskola Hilda Casselli, ytterligare en flickskoleföreståndarinna och tre "bemärkta" manliga skolchefer. Utredningen visade, att en ordnad pensionering skulle kräva stora årsbidrag från de berörda. En grundfond måste bildas och inbjudan till allmänheten att teckna bidrag till en sådan utfärdades följande år. Däri framhölls, att flickskolorna, som nu befann sig i en hastig utveckling, i regel hade upprättats av enskilda, vilka blott i undantagsfall "förmått vidtaga åtgärder för att bereda en mot fattigdom och brist tryggad ålderdom åt dem, som ägnat ett helt liv av hängivenhet och försakelse åt fostrandet av goda och kunniga kvinnor och så i väsentlig mån bidragit till vårt folks upplysning och sedliga förkovran". Inbjudan var undertecknad av bl a drottning Sophia.

Den i så vädjan tonfall avfattade inbjudan väckte gensvar, och år 1886 kunde konstituerande bolagsstämma hållas med "Pensionsinrättningen för lärarinnor vid Sveriges Högre skolor för kvinnlig ungdom". Följande år fastställdes dess stadgar av K M:t. Det långa namnet ersattes i praktiken av benämningen "Skolornas pensionsinrättning". Ursprungligen inträdde 12 skolor med 25 lärarinnor. Antalet steg med tiden, dock ej särskilt snabbt. År 1904 var 414 lärarinnor vid 90 skolor anslutna. Föreningens samtliga tillgångar var då 708.380 kronor, och antalet pensionärer 33. Statsbidrag hade utgått sedan 1897, dock blott med 10 kronor per år och medlem. Främsta anledningen till den långsamma utvecklingen synes ha varit inträdesvillkoren. Årsavgift skulle erläggas från 25-årsåldern; vid senare inträde måste retroaktiva avgifter betalas med beräknad ränta från denna ålder. År 1904 var årsavgiften 30 kronor från lärarinnan och lika mycket från skolan. Ej heller "Skolornas pensionsinrättning" hade således på något avgörande sätt kunnat bidra till lösningen av lärarinnornas brännande pensionsfråga.

Ytterligare en ansats hade gjorts utöver den förut nämnda. I de största städerna, där flera privata skolor var verksamma, utvecklades ett visst samarbete mellan skolor och lärarkårer, som dock ej synes ha lett till några fastare föreningsformer utom i Göteborg, där år 1897 en för stadens flickskolelärarinnor gemensam sjukkasse grundades, som också tog emot medlemmar från andra orter.

Avd. II Flick- och samskoleföreningen

Kap. 1 Föreningens bildande, organisation och första verksamhetstid. Föreningsbyrå.

1. Mål och stadgar

På det åttonde nordiska skolmötet i Kristiania år 1900 väcktes tanken på en förening för de svenska privata skolorna för flickor och för samskolor. Den 12 januari 1901 hölls i Stockholm ett förberedande möte, varvid en kommitté tillsattes för att utarbeta ett förslag till stadgar, som skulle underställas skolorna, vilka också uppmanades att välja ombud till ett konstituerat möte. Ett sådant hölls i Stockholm i juni samma år. Där bildades "Föreningen av lärarinnor och lärare vid Sveriges Flick- och Samskolor". Fyra år senare ändrades namnet till "Flick- och Samskoleföreningen" med den gamla benämningen som en sällan brukad undertitel.

Enligt de stadgar som antogs var föreningens mål att samla lärarinnor och lärare vid Sveriges högre flick- och samskolor till gemensamt arbete för dessa skolors och deras lärarkårs intressen.

Föreningen arbetade lokalt genom kretsföreningar med egna styrelser och bestämmelser inom föreningsstadgarnas ram. De gemensamma angelägenheterna handhades av en centralstyrelse i Stockholm, först med sju, senare med nio, slutligen med tio ledamöter och tre, senare fem suppleanter. Av ledamöterna skulle först tre, senare fyra, och av suppleanterna först en, senare två vara bosatta i Stockholm. De övriga försökte föreningen, visserligen utan direkta föreskrifter i stadgarna, hämta från olika landsdelar och olika lärarkategorier — övningslärare såväl som ämneslärare. Centralstyrelsen skulle välja ordförande och skattmästare — senare kallad kassaförvaltare — bland huvudstadsledamöterna; sekreterare kunde utses inom eller utom styrelsen. Villkoret att ordföranden skulle bo i Stockholm blev under föreningens sista verksamhetstid upphävt. Stockholmsledamöterna bildade ett arbetsut-

skott. Detta sammanträdde oftare än styrelsen i dess helhet, som blott skulle ha ett ordinarie sammanträde årligen; oftast fördes dess förhandlingar skriftligen, men extra sammanträden kunde anordnas. Vid resor i föreningens angelägenheter gavs ersättning enligt vissa regler, men i övrigt utgick arvode endast till sekreteraren enligt styrelsens bestämmande. Sparsamhet var också högst av nöden. Medlemsavgiften, som fastställdes i stadgarna, var från början blott 1: 50, senare höjdes den till 2 kronor, därefter till 3; på 1940-talet hade den stigit till 5 kronor. Föreningens alltid noggrant redovisade räkenskaper rörde sig med totalbelopp, som aldrig nådde fullt upp till 10.000 kronor.

Centralstyrelsen jämte tre revisorer och lika många revisorssuppleanter valdes på föreningens allmänna möten, som hölls vart tredje år, från början stadgeenligt i samband med de allmänna svenska flickskolemötena. Då dessa ej alltid kunde hållas regelbundet med tre års mellanrum, utgick bestämmelsen ur stadgarna, men i praktiken sökte man så långt möjligt behålla samtidigheten, då flickskolemötena innebar de bästa möjligheterna att samla föreningsmedlemmarna. Röstning skedde per capita med enkel majoritet. Särskilt utsedda representanter för kretsföreningar kunde enligt vissa regler utöva rösträtt med fullmakt. Centralstyrelsen eller kretsföreningarna kunde på samma sätt påkalla extra allmänt möte.

För behandling av särskilda aktuella ärenden kunde inkallas ombudsmöten, varvid ett ombud fick utses för varje påbörjat tiotal medlemmar i en kretsförening med rätt att rösta för det antal medlemmar, som lämnat fullmakt — dock ej för mer än femtio. Enkel majoritet gällde även här. Ändring av stadgarna bestämdes på allmänt möte eller ombudsmöte och bekräftades inom sex månader antingen på nytt sådant möte eller genom skriftlig omröstning i kretsföreningarna.

Anslutningen till den nya föreningen blev från början god. Redan första året hade 41 kretsföreningar bildats, och jämte flickskolorna och de mer kända samskolorna var enskilda samskolor på mindre orter representerade — dessa organiserades med tiden som enskilda mellanskolor. Dessutom anslöt sig en del privata skolor av andra typer: småskolor och praktiska skolor — även "Fackskolan för huslig ekonomi" i Uppsala. Ett nära samband skapades med de högre lärarinneseminierna, vilkas övningsskolor tillhörde föreningen. Ej minst hade "Statens normalskola" verksamma medlemmar i denna. Alla lärarkategorier var representerade, rektorer och föreståndarinnor, ämneslärarinnor, timlärare, lärare i övningsämnen och praktiska ämnen samt

enskilda intresserade från de offentliga skolorna. Efter tio år fanns 52 kretsföreningar med tillsammans något över 1.000 medlemmar, efter 20 år 50 föreningar med 1.471 medlemmar. Maximum nåddes 1922 med 1.435 anslutna. Trots en viss minskning på samskolesidan fanns 1931 alltså 49 kretsföreningar, men medlemsantalet hade gått ned till 1.144. De kommunala flickskolorna, som under 1930-talets lopp mer och mer ersatte privatskolorna, räknade "Flick- och Samskoleföreningen" som sin naturliga lärarorganisation, men reduktionen till en sjuårig lärogång utan förberedande klasser liksom ökad tjänstgöringsskyldighet för den enskilda läraren ledde till minskning av medlemsantalet, och under föreningens sista verksamhetsår i oförändrad form, 1944—45, räknade den 806 medlemmar, fördelade på 41 kretsföreningar.

I centralstyrelsens årliga verksamhetsberättelse redovisas noggrant vidtagna åtgärder med återgivande in extenso av demarscher och skrivelser till skilda myndigheter. Där meddelades även räkenskapsöversikter och revisionsberättelser jämte en namnlista över samtliga medlemmar i de olika kretsföreningarna. Berättelserna ger särskilt under de tidigare verksamhetsåren en klar bild av hur livligt och mångsidigt föreningen agerade. Kontakten med kretsföreningarna var ingående, och enkätsvar i olika ärenden infordrades flitigt. Det var tydligen ej alltid så lätt att få klart besked på framställda frågor, och meningarna inom de spridda kretsarna gick ofta vitt isär, vilket krävde ett omsorgsfullt och skickligt sammanjämningsarbete. Men för de isolerade och ofta hårt beträngda skolorna blev det uppenbarligen en stor lättnad att kunna vända sig till centralstyrelsen i smått som i stort, och vid sidan av de stora och djupgående problemen fick denna en mängd lokala och praktiska frågor att behandla. Ett vittnesbörd härom lämnar den återblick på verksamheten, som lämnades i årsredogörelsen efter den första femårsperioden. Denna framstår som en orienterings- och konsolideringstid, då föreningen prövade sina möjligheter och fann sina verksamhetsformer.

2. *Begynnelse tidens praktiska frågor och åtgärder*

Alltifrån början satte föreningen in sina krafter på behandlingen av de grundläggande och livsviktiga problemen rörande skolorganisation och lärarintressen. Dessa förblev i skiftande former föreningens angelägenheter genom åren och behandlas lämpligen i sina respektive sam-

manhang. Att frågor av mindre räckvidd ofta nog uppkom och fick sin lösning är givet. Men begynnelsetidens frågor av denna art synes för tjäna ett särskilt beaktande.

En av centralstyrelsens första åtgärder var att anskaffa medel för att skapa en fond, från vilken stipendier kunde lämnas åt skolor, som behövde hjälp att utveckla sina skolbibliotek. Föreläsningar anordnades i Stockholm, och intäkterna därifrån lade grunden till en i början mycket blygsam biblioteksfond, vars ekonomi redovisades särskilt i årsredogörelsen. Den tillväxte långsamt genom gåvor och gav sökande skolor bidrag mot villkor av lika stort tillskott från skolans eget håll. Med åren blev den väl mindre betydelsefull, men den bestod och anlätades under föreningens hela verksamhetstid. Som ytterligare hjälp för skolorna påbörjades en katalog över lämpliga biblioteksböcker. Vidare lämnade styrelsen efter uttalanden och omdömen från kretsföreningarna uppgifter rörande läroböcker som kunde rekommenderas i vissa ämnen.

Även i fråga om undervisningsmateriel av annan art behövde skolorna råd och hjälp. Genom överenskommelser med en del förlag kunde centralstyrelsen åtaga sig att förmedla fördelaktiga köp av plancher och konstreproduktioner m m. Från såväl statliga som enskilda järnvägar utverkade den nedsatta biljettpriser och bättre villkor för reseledare vid av privata skolor anordnade skolresor. En petition till K M:t ledde till att 1905 års riksdag beviljade ökat anslag till resestipendier åt lärare. På begäran av en del kretsföreningar sökte centralstyrelsen t o m hjälpa skolorna att anordna föreläsningar i kvinnlig hygien — begärda penningbidrag kunde den ej ge men väl anvisningar på lämpliga läkare och råd beträffande billiga resekostnader för dessa.

Aktiviteter av denna art blev till sist alltför tyngande för centralstyrelsen. År 1905 väckte en av de intensivast och mest målmedvetna verksamma styrelseledamöterna, Matilda Widegren, förslaget att, tillsvidare på försök, inrätta en byrå, som kunde övertaga hjälp- och upplysningsuppgifterna och därtill ombesörja ett alltmer växande behov av platsförmedling. En lokal förhrydes, och föreningens sekreterare fick uppdraget att förestå byrån — tillsvidare utan att hennes arvode på 300 kronor årligen höjdes. Försöket slog mycket väl ut, och år 1908 övertogs byrån av föreningen som permanent institution.

3. *Flick- och Samskoleföreningens byrå*

Såsom permanent inrymdes byrån i föreningens lokal i Stockholm och fick ett kontant årsbidrag. I övrigt grundades dess ekonomi på årliga fasta ackordsavgifter från skolor, som regelbundet anlätade dess tjänster, och på förmedlingsavgifter från platsökande m fl. Från år 1912 fick byrån ett statsbidrag — först på 400 kronor — med villkor att gratis sörja för förmedling av ”platser för kvinnliga lärarkrafter vid statens samskolor”. Både förenings- och statsbidraget ökades succesivt och uppgick slutligen till 2.000, respektive 1.200 kronor. Platsförmedlingsverksamheten växte ut alltmera, upplysnings- och rådgivningsuppgifterna bibehölls, medan direkta hjälpåtgärder efterfrågades mindre. Från och med år 1911 utgav byrån regelbundet tryckta meddelanden innefattande ej blott besked om lediga och tillsatta platser utan även om nya skolförfattningar, referat från riksdagsarbetet, viktiga händelser och uttalanden från skolfronten, personalnotiser och betydelsefullare föreningsangelägenheter. Byråns räkenskaper redovisades från år 1909 särskilt i årsredogörelsen och upptog ett bestämt arvodesbelopp från föreståndarinnan.

Den första byråföreståndarinnan, Susy Silfverbrand, avgick år 1909 och ersattes av föreståndarinnan för pedagogiska biblioteket Laura Löwenhielm, som avgick av åldersskäl år 1922. Efter tre år med kortvariga förordnanden anställdes på heltid som byråföreståndare och sekreterare i centralstyrelsen Rut Afzelius, vars löne- och pensionsförhållanden reglerades i nära anslutning till lärarinnornas. Byrån var länge inrymd i Whitlockska samskolans hus, men år 1926 fick den genom beslut av K M:t sin lokal i det s k ämbetshuset, där bl a Skolöverstyrelsen residerade. Då denna år 1941 övertog lärarförmedlingen för högre skolor, överfördes Rut Afzelius till statlig tjänst som föreståndare för dess platsförmedlingsorgan. Efter ett års övergångstid ersattes föreningsbyrån av ett sekretariat och de meddelanden, som den regelbundet utgivit i tryck, av ett medlemsblad med sekreteraren som ansvarig utgivare.

Från början till slutet handhades byråns verksamhet av synnerligen dugande personer, som i många fall gjorde stora insatser också på andra områden inom såväl som utom ”Flick- och Samskoleföreningen”.

Kap. 2 De privata flick- och samskolornas plats i svenskt skolväsen

1. Skolväsendets allmänna utveckling

"Flick- och Samskoleföreningens" väsentligaste uppgift var självklart att bevaka och så effektivt som möjligt ingripa i de privata skolornas och deras lärares "ödesfrågor", i första hand skolornas möjlighet att fortleva och att kunna bereda sina lärare drägliga inkomst- och anställningsförhållanden samt trygghet inför ålderdom och sjukdom. Allt detta berodde ytterst på den efterfrågan på utbildning, som ej tillräckligt kunde tillgodoses av det allmänna skolväsendet. Att under den fortgående utvecklingen av detta slå vakt om de privata skolornas bildningstyp och lärogång liksom om deras pedagogiska och metodiska principer och hävda deras frihet att fullfölja sina mål utan att bindas av snäva förordningar och stadgor var livsviktigt, om dessa skolors behövlighet och värde i ett framtida skolväsen skulle kunna bevisas.

Efter en långvarig skoldebatt hade 1899 års läroverkskommitté framlagt sitt betänkande år 1902. Däri föreslogs en delning av de högre allmänna läroverken i realskola och gymnasium, varvid det fyraåriga gymnasiet skulle grenas ut sig från den näst högsta realskoleklassen. Realskolan skulle kunna upprättas som självständig skola, innefattande sex klasser ovanpå de kunskaer, som kunde inhämtas i folkskolans tre första klasser, och avslutad med en examen av liknande typ som studentexamen med riksomfattande skriftliga prov och ett offentligt kontrollerat muntligt förhör. I vissa mindre städer skulle den vara samskola.

En sådan reform måste drabba de privata flick- och samskolorna hårt. På samskoleorterna skulle en redan verksam flickskola bli överflödig och förlora sina bidrag från det allmänna. Enskilda samskolor på orter utan högre allmänt läroverk skulle ersättas med en statlig samskola. Det kunde befaras att flickskolans examensfria studiegång skulle få stå tillbaka för den nya realskoleexamen med dess fastare kompetensvärde, att språkstudierna skulle reduceras och att flickornas intressen i det hela skulle beaktas mindre än gossarnas.

"Flick- och Samskoleföreningens" centralstyrelse kastade sig med stor energi in i debatten om förslaget. I ett cirkulär till krets-föreningarna manade den till gemensam uppslutning kring arbetet att skapa en allmän opinion till förmån för såväl lärarinnornas som flickornas rätt-

mätiga intressen. På grundval av svaren ingav styrelsen en petition till K M:t med plädering för examensfrihet, mångsidighet i språkutbildningen och åtgärder mot faran att den nya realskolan skulle ställa gossarnas behov framför flickornas. Petitionen stöddes av ej mindre än 3.342 personliga underskrifter av lärare, läkare och föräldrar. Vidare utarbetade styrelsen en broschyr "Läroverksfrågor" med sammanställning av olika officiella uttalanden och överlämnade denna bl a till samtliga riksdagsmän före läroverksfrågans behandling i riksdagen. Något gehör för sina synpunkter fann man dock knappast. I en ny petition efter beslutet sökte styrelsen inför utformandet av den nya läroverksstadgan hävda såväl flickornas som lärarinnornas sak — i sistnämnda fall beträffande de nya s k ämneslärarinnetjänster, som tillskapades för de statliga samskolornas behov. Här torde de framlagda synpunkterna ha vunnit något beaktande både i fråga om vissa modifieringar i realskoleexomens slutliga form och i fråga om lärarinnornas ställning i allmänna skolor. Ännu en publikation i skolfrågor tillkom år 1905 "Skolproblem på dagordningen" med såväl tidigare framlagda som nya inlägg och därjämte översättningar av utländska uppsatser av intresse.

Ett annat sedan länge diskuterat skolproblem gällde folkskolan som botten-skola, d v s den enda offentliga barndomsskola, på vilken alla högre skolor skulle byggas. Inga "parallellskolor" skulle enligt dessa strävanden tolereras vid sidan av de sex obligatoriska folkskoleåren, även om detta måste innebära viss förlängning av skoltiden fram till realskole- och studentexamen. På läroverkshåll var man mycket kritisk, och privatskolorna fann med oro den enhetliga studiegång och det slutmål de utformat vara i fara. År 1909 gick riksdagen botten-skoletanken till mötes genom att anslå medel till en ny skolform, den kommunala mellanskolan, som skulle leda fram till realskoleexamensnivå på fyra år efter de sex folkskoleåren. För de privata samskolorna betydde beslutet minskade existensmöjligheter, då statsanslaget för dem begränsades dels till skolor av mellanskoletyp, vilka i förhoppning om blivande kommunalisering utvecklades som överbyggnader på folkskolan, dels till skolor, "vilka genom värdefulla pedagogiska försök eller eljest genom framgångsrik verksamhet på uppfostrans och undervisningens område befinnas kunna i särskild grad gagna skolväsendet i det hela". Skolor av förstnämnda art hade ringa samband med "Flick- och Samskoleföreningen", medan de tidiga reformskolor av samskole-typ, som från början anslutit sig till föreningen, i allmänhet kunde fort-

leva. Deras organisation blev ganska fri, de löstes från villkoret av kommunala anslag och fick utöver ett tämligen generöst grundbidrag av staten särskilda belopp för praktiska ämnen och för avlöning av manliga lärare. De flesta hade skaffat sig dimissionsrätt för real- och studentexamen och hade anordnat en särskild flickskolelinje.

I och med den snabba utvecklingen av de allmänna examenskolorna, statliga och kommunala, växte för flickskolorna fram ett hot mot den egenart och den bildningstyp de med tiden hade utformat, och det blev ytterst angeläget att deras slutbetyg skulle kunna hävda sig gentemot realexamensbetyget. Redan före riksdagens reformbeslut hade centralstyrelsen yrkat på lika kompetensvärde för det väntade realskolebetyget och flickskolebetyget, och år 1904 gjordes en framställning av K M:t härom. Men då Läroverksstyrelsen som villkor krävde skriftliga prov, vilka skulle ha inneburit ett steg mot examensväsendet, drog sig centralstyrelsen tillbaka. I en ny petition år 1908 avstod styrelsen från en direkt jämförlighet med realexamensbetyget och föreslog i stället, att flickskolebetygets kompetensvärde skulle anknytas till det värde, som avgångsbetyget från Statens normalskola ägde. Detta betyg åtnjöt sedan länge gott anseende och gav tillgång till många levnadsbanor. Förslaget visade sig lämpligt och acceptabelt för myndigheterna. Så tillkom den s k normalskolekompetensen år 1909, och rätt att utfärda avgångsbetyg med sådan kompetens medgavs den enskilde skolföreståndaren efter ansökan och prövning av Läroverksöverstyrelsen. Detta var en lycklig lösning av kompetensfrågan, som bidrog att ge flickskoleutbildningen stadga och anseende och att konsolidera skolformens karaktär och bildningstyp.

Bottenskoletanken fortlevde och fick ny aktualitet efter det första världskriget. År 1918 tillsattes en skolkommision, som skulle förbereda en revision av hela skolväsendet med denna riktpunkt, och som även skulle utreda frågan om flickskoleundervisningens ordnande genom statsåtgärder. I kommissionen ingick en ledamot av centralstyrelsen, skolföreståndarinnan Gerda Martin, och en lärarinna vid Whitlockska samskolan, Anna-Brita Bergstrand, varjämte åtskilliga representanter för privata flick- och samskolor vid tillfälle anlätades som sakkunniga.

På uppdrag av föreningens allmänna möte år 1919 och efter att ha infordrat yttranden från kretsföreningarna ingav centralstyrelsen år 1920 till kommissionen en utförligt motiverad framställning av önskemålen från flickskolehåll rörande framtidens skola — dessa hade

grundligt debatterats vid det tolfte allmänna flickskolemötet i Porla år 1919.

Kommissionens huvudbetänkande framlades år 1922 och sändes på remiss bl a till de privata skolornas styrelser och kollegier. Det innebar successivt avskaffande av parallellskoleväsendet till förmån för ett "enhetsskolesystem" med den sexåriga folkskolan som bottenskola för en fyraårig realskola med slutexamen och ovanpå denna ett treårigt gymnasium. De allmänna läroverken skulle i första hand anordnas som samskolor, blott där flera skolor lämpligen borde förefinnas skulle skilda goss- respektive flickskolor få förekomma. Kommissionen menade emellertid, att den bildningstyp, som utformats i den åttaklassiga flickskolan, borde tillvaratagas för flickornas del och föreslog därför att, beroende på ortens elevantal, antingen en sexklassig fristående flickskola ovanpå bottenskolan eller en treårig, från tredje realskoleklassen utgrenad flickskolelinje eller slutligen en ettårig flickskoleklass, knuten till avslutad realskolekurs skulle kunna inrättas. Alla dessa läroanstalter skulle vara statliga, dock med skyldighet för kommunerna att svara för vissa kostnader. Privata läroanstalter skulle tillåtas endast i begränsad omfattning som försöks- och reformskolor med statligt understöd blott för klasser ovanför de sex folkskoleåren.

Kommissionens förslag väckte vid remissbehandlingen så stora betänkligheter, att en ny utredning av skolväsendets organisation ansågs nödvändig. En sakkunnigkommitté tillsattes år 1924, i vilken flickskolorna representerades av föreståndarinnan Thyra Kullgren, ledamot av centralstyrelsen. De sakkunniga framlade år 1926 sin utredning, som innefattade en noggrann genomgång av skolproblemen jämte kurs- och timplaner för skolsystem med olika anknypningspunkter mellan skolformerna. Mot denna bakgrund fattade 1927 års riksdag sitt beslut om det högre skolväsendets organisation. Enhetsskoletanken förverkligades i så måtto, att det på varje ort med högre skola skulle finnas en väg över sexårig folkskola, fyraårig realskola och treårigt gymnasium, och att nya allmänna läroverk skulle få denna organisation. Men en kortare studieväg öppnades på orter med äldre läroverk genom införande av en ny anknypning från folkskolans fjärde klass till en femårig realskola. Gymnasiet fick då i sin tur en fyraårig form, utgrenad från näst högsta realskoleklassen. Flickornas rätt till offentlig undervisning erkändes äntligen till fullo. De flesta läroverk gjordes till samskolor; endast på orter, där läroverket härvid skulle bli för stort, skulle flickorna tillgodoses med särskilda allmänna högre flickläroverk. Privat-

skolor skulle få bestå och erhålla statligt stöd, där de allmänna läroverken ej räckte till eller värdefull pedagogisk reformverksamhet kunde åberopas, men varje form av stöd från det allmänna skulle successivt dragas in för de klasser, som motsvarade de fyra första folkskoleåren.

"Flick- och Samskoleföreningen" hade givetvis liksom de särskilda skolornas kollegier gjort engagerade inlägg i diskussionen kring den väntade reformen under remissbehandlingen och hade slutligen även i en skrivelse till riksdagens skolutskott pläderat för den högre skolans anknnytning till fjärde folkskoleklassen och för särskilda flickskolelinjer dels vid de nya flickläroverken, dels vid samrealskolor på orter, där existerande flickskolor måste nedläggas. Möjligen bidrog sådana opinionsyttringar i någon mån till ett uttalande av riksdagen att vid sidan av real- och studentexamina för flickornas vidkommande även de mera allmänna bildningsmål, som "av ålder" företrätts av de högre flickskolorna, skulle komma att fortbestå. Dock förutsatte riksdagen att behovet av särskilt för flickor avsedda läroanstalter fortfarande skulle kunna tillgodoses utan att staten övertog hela kostnaden. Därför hemställde riksdagen till K M:t om förslag till följande års riksdag om inrättande av kommunala flickskolor. En kommitté tillsattes, som år 1928 framlade förslag i frågan.

Detta förslag innefattade en på sexårig folkskola byggd sexårig flickskola och som alternativform en sådan skola med femårig lärogång. Till sitt remissyttrande över förslaget infordrade centralstyrelsen synpunkter från både kretsföreningar och ombudsmöte. Som positiva moment bedömdes rekommendation av moderna metoder samt förslag om ämnesbegränsning och viss valfrihet i de högsta klasserna, men anknnytningen enbart till sexårig folkskola liksom den femåriga alternativlinjen avstyrktes bestämt. Endast en sjuårig, på fjärde folkskoleklassen byggd lärogång kunde förväntas ge ungefär samma bildningsresultat som den existerande flickskolan; en sådan skulle också möjliggöra anordningar för övergång till gymnasium. Att praktiska ämnen uppskattades noterades tacksamt, men en särskild praktisk linje ansågs vara av tvivelaktigt värde.

Centralstyrelsens önskemål om en sjuårig, på fjärde folkskoleklassen byggd lärokurs tillgodosågs genom 1928 års riksdags beslut om kommunala flickskolor. Anknnytningen till bottenskolans säkrades genom inrättande av en alternativ sexårig kurs, byggd på sju folkskoleklassen. Båda kurserna skulle kunna bringas att samläsa. En särskild

praktisk linje inrättades. Privata flickskolor skulle successivt anpassa sin organisation och sina lärokurser till den nya skolformen, och regler utarbetades för deras utbildning till kommunala.

Trots vissa problem, främst beträffande de lägsta klassernas avveckling, mottogs den kommunala flickskolan med lättnad och förväntan på flickskolehåll. Kommunerna ställde sig i början tveksamma, på en del håll under inverkan av bottenskoleanhängarna, men fördelarna med den nya skolformen visade sig så uppenbara, att tveksamheten övervanns. Under 1930-talet ombildades flertalet privata flickskolor till kommunala, i större städer genom sammanförande av två eller flera skolor till en. Helt utan svårigheter för lärarna blev sådana utbildningar väl ej, men i det hela visade sig de vidtagna övergångsarrangemangerna, som utsträcktes till år 1945, tillräckliga. Sistnämnda år var 45 flickskolor kommunala och endast 6 kvar i enskild ägo. Dessutom fanns flickskolelinjer vid den förutvarande statens normalskola och vid några större privata samskolor.

Den kommunala flickskolans stadga och undervisningsplaner kunde under denna tid praktiskt prövas, och önskemål om ändringar hade av centralstyrelsen framförts redan 1934. De gällde klarare bestämmelser om tillgodoräknande av betyg vid övergång från flickskola till gymnasium samt riktlinjer för elevernas ämnesval i skolans båda högsta klasser. År 1937 förelåg också ett av rektor Martha Grönvall såsom sakkunnig utarbetat förslag till ny stadga för skolformen, och detta behandlades senare utförligt i centralstyrelsens remisskrivelse. Det blev emellertid aldrig fastställt, då skolornas situation ändrades.

Den kommunala flickskolans anknnytning till fjärde folkskoleklassen ogillades av bottenskoleanhängarna. Deras försök att vinna sitt mål i ett framtida skolväsende riktades mot flickskolan som det rådande systemets sista och svagaste länk. Både vid 1935 och 1936 års riksdagar väcktes motioner om femåriga flickskolekurser, byggda på sju folkskoleklassen. En utredning i ärendet tillsattes. I denna, 1938 års flickskolesakkunniga, ingick två riksdagsmän, båda bottenskolevänner, och två flickskolerepresentanter, Martha Grönvall och Elisabeth Dahr. Med hjälp av ordförandens utslagsröst förordade de sakkunniga en femårig flickskola på bottenskolans grund som den enda statsunderstödda flickskoleformen. Flickskolerepresentanterna hade ingivit en utförlig reservation. Betänkandet dryftades ingående både av skolornas styrelser och kollegier och av centralstyrelsen, som också inkallat ett ombudsmöte. Förslaget ledde emellertid ej till någon särskild åtgärd.

Frågan om flickskolans framtid inleddes i den allmänna genomgång av skolproblemen, som uppdrogs åt 1940 års skolutredning. I denna ingick Elisabeth Dahr, som kort förut blivit "Flick- och Samskoleföreningens" ordförande. År 1943 ingav centralstyrelsen till utredningen en skrivelse med synpunkter och önskemål rörande ämnesdifferentieringen i de högsta flickskoleklasserna, avgångskompetensen och formerna för övergång till gymnasium.

I avvaktan på utredningens betänkande upplevde flickskolorna i det hela fram till "Flick- och Samskoleföreningens" ombildning år 1945 en period av tämligen ostört arbete och lugna yttre förhållanden. Den sexåriga lärokursen visade sig ej särskilt attraktiv, och den praktiska linjen på skolans högstadium hade, som centralstyrelsens från början förutsett, ringa livskraft. Men i övrigt började skolornas elevantal att successivt ökas i samband med 1930-talets starka nativitetökning. Det sista mer omfattande yttrande, som avgavs av centralstyrelsen före ombildningen, var remissvaret på de först utkomna betänkningarna av 1940 års skolutredning. Här uttalade sig styrelsen i princip närmast för ett skolsystem med fyraårigt enhetligt grundstadium och ett rikt differentierat fyraårigt mellanstadium med särskild flickskolelinje. Styrelsen betonade emellertid, att först en omfattande försöksverksamhet med viss ämnesdifferentiering i folkskolans femte och sjätte klasser kunde bringa tillräcklig klarhet i frågan om hur ett framtida enhetligt skolväsen borde organiseras.

2. Statligt grundstöd och statliga ingripanden i de privata skolornas verksamhet

Endast ett litet fåtal privata skolor hade sin existens någorlunda tryggad genom donationer eller eljest goda kapitaltillgångar. De allra flesta hade från början varit hänvisade till ägarens egna personliga resurser — hälsa, ekonomi, möjligheter att ordna för framtiden — samt till allmänhetens villighet att betala för elevernas skolutbildning. Elevavgifterna måste hållas på en nivå, som ej äventyrade denna efterfrågan. Mot den grundläggande ovissheten kunde ej mycket göras, men den pågående skoldriften kunde stödjas av anslag från det allmänna, och här kunde en förening göra en verksam insats. Redan till det första statsanslaget hade emellertid knutits krav på kontroll och insyn i skolornas förhållanden, som ansetts innebära ett hot mot deras frihet att söka sig fram mot de för dem väsentliga målen. Denna frihet måste en förening bevaka, och således uppstod en "tvåfrontsposition" med kamp

dels för ökat statsstöd, dels för frihet från statlig styrning.

Det grundläggande statsanslaget gällde enbart skoldriften och knöts till klass- och elevantal men ställde inga fordringar beträffande lärarpersonalen. Vissa bidrag från vederbörande kommun eller från enskilda ställdes på 1890-talet som villkor för statsbidraget, och därutöver måste en del skolor vädja till kommunernas välvilja, särskilt för de förberedande klasserna, som ej omfattades av det statliga stödet. År 1901 beslöt den nybildade "Flick- och Samskoleföreningen" stödja en petition, som privatskoleförestandarna då ingivit till K M:t om ökat statsanslag. Den omkring sekelskiftet rådande dyrtiden hade motiverat en offentlig utredning av privatskolornas ekonomiska ställning, och 1902 års riksdag beviljade också en ökning av grundanslaget, som gällde för treårsperioder. Sedan föreningens centralstyrelse organiserat en samordnad aktion från skolförestandarna, beviljades en ny ökning år 1906. I fortsättningen anslöts till grundanslaget vissa bidrag för särskilda ändamål, men utbetalningen dröjde, och år 1911 konstaterade centralstyrelsen, att endast sju av femtio skolor, som fyllde villkoren för maximalt bidrag, hade fått sådant. Då styrelsen år 1918 begärde en höjning av anslaget särskilt för att sätta skolorna i stånd att bestrida de på grund av krigs- och kristid starkt ökade kostnaderna för lokaler, materiel och betjäning, lämnades denna framställning utan avseende, trots att den fått stöd av Läroverksöverstyrelsen.

Fordran att få utöva kontroll och inflytande växte ju mer de statliga bidragen ökades, och trycket från det allmänna blev särskilt märkbart från och med 1920-talet. Vid 1925 års riksdag föreslog statsutskottet utan föregående utredning och utan att skolorna varskotts skärpta bidragsbestämmelser under åberopande av "betänkliga missförhållanden" vid skolorna. Centralstyrelsen protesterade eftertryckligt, en promemoria tillställdes riksdagsledamöterna och pressen alarmerades dels genom en inlägga från styrelsen, dels genom uttalanden av ett snabbt tillkallat ombudsmöte. Utskottsförslaget avvisades också, dock först efter gemensam votering, och skolorna fick en "galgenfrist" till följande år, då ett sakligt bättre underbyggt förslag till bidragsvillkor antogs — dessa gällde regler för klassdelning och tjänstgöringsskyldighet. Centralstyrelsen accepterade huvudlinjerna men sökte enträget vinna minskning av förestandarnas arbetsbörda, dock utan framgång.

År 1925 föreslog Skolöverstyrelsen, att vid varje privat skola skulle finnas en styrelse med befogenheter i enlighet med ett för skolan gällande, av överstyrelsen fastställt reglemente. Centralstyrelsen påpekade

i en skrivelse det "oformliga" i att skolägaren ensam måste bära det ekonomiska ansvaret för av styrelsen beslutade åtgärder, men denna synpunkt vann ej gehör. Kungörelse om styrelser och reglementen för privatskolor utfärdades samma år. Förslag till reglementen skulle av styrelserna följande år inges till skolöverstyrelsen. Centralstyrelsen utarbetade ett förslag till normalreglemente och sammankallade ett föreståndarmöte för diskussion av frågan, sedan det befunnits att Skolöverstyrelsen gjort ändringar i ingivna reglementsförslag. Någon annan framstöt gjordes dock ej, och det visade sig med tiden att skolstyrelserna allmänt beaktade skolägarnas berättigade intressen och ekonomiska resurser.

Den svåra depressionen på 1930-talet ledde till starka krav på besparingsåtgärder, och dessa drabbade villkoren för privatskolornas statsbidrag. På förslag av en statlig granskningsnämnd reducerades grundanslagen till flick- och samskolorna, och därtill ökades lärarnas undervisningsskyldighet och skärptes villkoren för klassdelning. Centralstyrelsen godtog minskningen av grundanslaget men påpekade de allvarliga konsekvenser i fråga om ökad arbetslöshet, som de övriga åtgärderna skulle få, vilket torde ha medverkat till att vissa undantag från skärpningarna medgavs. År 1937, då depressionen avtagit, hemställde centralstyrelsen, sedan vissa skolor begärt ökat statsanslag, om en allmän utredning av grunderna för statsbidrag till privatskolorna, vilka alltjämt utgjorde en omistlig del av svenskt skolväsen och i allt väsentligt var underkastade samma bestämmelser som övriga skolor. En betydande anslagshöjning borde ske för att ge dessa skolor möjlighet att verka på liknande villkor som andra och för att kraftigt reducera elevavgifterna. Framställningen ledde ej till någon åtgärd.

Under andra världskriget aktualiserades på nytt sparsamhetskravet, vilket för privatskolornas del främst gällde indragning av en del lärartjänster. En utredning av centralstyrelsen rörande indragningens följder för de lärare, som måste entledigas, ledde till att riksdagen gjorde undantag för sådana lärare, som efter minst fem års tjänst vid privat skola genom indragning av tjänsten skulle drabbas av arbetslöshet.

Det gamla problemet om statligt stöd som ett hot mot fria verksamhetsvillkor hade nu mist sin aktualitet, och Flick- och Samskoleföreningens uppgift att tillvarataga lärarnas intressen blev i fortsättningen allt starkare accentuerad.

Kap. 3 Lärarkårens förhållanden i flick- och samskolorna

1. Tjänste- och anställningsfrågor

Vid sin tillkomst hade Flick- och Samskoleföreningen" självklart tagit som sin uppgift att verka både för skolägarnas och lärarkårens intressen. Att här en motsättning skulle kunna uppstå syntes i förstone osannolikt. Vad särskilt lärarinnorna beträffar, var deras existensmöjligheter helt knutna till skolornas fortbestånd under drägliga ekonomiska villkor, och att deras position gentemot skolledningen var svag vållade dem mindre bekymmer. Den var i realiteten ytterst bräcklig. Eftersom inga som helst villkor beträffande lärarnas anställningsförhållanden från början knöts till statsbidragen, var varje skola suverän i fråga om förordnande och enledigande av lärare. Men läraren bands i sin mån ej heller av några formella villkor vid ombyte av tjänst. I praktiken var det också vanligt att en lärarinna kunde räkna med att behålla sin tjänst i samma skola år efter år, om ingen allvarlig konflikt uppstod med skolledningen eller med eleverna och hemmen. Kontinuiteten i undervisning och fostran betraktades som en viktig angelägenhet, personligt ansvar för och omtanke om personalen kännetecknade de flesta skolledare, och ofta uppstod god kollegialitet och livlig arbetsgemenskap i kamratkretsen med föreståndarinnan som centralgestalt.

År 1915 väcktes emellertid av medlemmar inom Stockholms krets-förening frågan om fastare anställningsformer för lärarinnor. Man begärde regler för uppsägningstid och villkor för uppsägning, allt efter provtjänstgöring under ett visst antal år. Centralstyrelsen övervägde frågan och kom till slutsatsen att fasta anställningsformer vid privatskolor ej var möjliga — skolan kunde ju upphöra på grund av ägarens död eller brist på tillgångar och en ny ägare kunde ej åläggas att övertaga den tidigare ägarens förbindelser gentemot personalen. Där- emot rekommenderade centralstyrelsen för varje skola mer formella skriftliga avtal om anställningstid, uppsägning och önskvärda villkor i övrigt. Fasta uppsägningsdagar borde gälla för både skolledningen och den enskilda lärarinnan, och avtal om anställning för mer än ett år borde kunna träffas, om detta ansågs möjligt. Ett förslag till kontraktsformulär utarbetades och sändes till skolorna. Någon allmän uppslutning kring dessa rekommendationer kom dock ej till stånd. Varken

skolor eller lärarinnor ville låta sig bindas av skriftliga avtal.

En år 1912 tillsatt löneregleringsnämnd, där privatskolorna hade två representanter, lämnade sina förslag år 1918. Dessa innefattade icke några bestämmelser om lärarnas rättsliga ställning vid privatskolor. Centralstyrelsen sammankallade ett ombudsmöte för dryftande av förslagen, och därvid restes ånyo främst från stockholmshåll krav på större anställningssäkerhet, denna gång på sådant sätt att en lärarinna, som i minst fem läsår tjänstgjort vid statsunderstödd enskild skola, ej skulle kunna entledigas utan Läroverksöverstyrelsens medgivande. Förslaget väckte allvarliga betänkligheter både ur skolornas och lärarinnornas synpunkt och avslogs nästan enhälligt av mötet. I sitt yttrande över lönenämndens betänkande framhöll också centralstyrelsen, att den förgäves sökt finna en lösning; påtänkta åtgärder hade ej kunnat undanröja existerande svårigheter utan att skapa andra, i viss mån större. Den stödde därför nämndens ståndpunkt i frågan.

Den aktiva stockholmsföreningen nöjde sig dock ej med detta. Nu hade 1918 års stora skolkommision tillsatts, och ett förstatligande av hela det svenska skolväsendet på bottenskolans grund började skymta som en framtidsbild. Den negativa ståndpunkt "Flick- och Samskoleföreningen" här intog var väl främst betingad av pedagogiska betänkligheter men även av oro för privatskolornas öde. För lärarinnorna, som särskilt i huvudstaden under krigsåren bittert fått erfara dessa skolors oförmåga att åt sina anställda skapa drägliga existensvillkor, syntes dessas uppgående i ett statligt skolväsen öppna en dittills stängd väg till säkra och välavlönade befattningar, och mot detta vägde även pedagogiska synpunkter mindre tungt. Skolägarnas och lärarnas intressen började gå isär, och en viss misstro framträdde mot föreningens vilja och förmåga att effektivt driva lärarnas sak. Detta blev en medverkande orsak till bildandet av en särskild lärarförening år 1919, kallad "Sveriges Flick- och Samskolors Lärarinneförbund". (Se avd III) Någon större säkerhet i anställningsförhållandena kunde detta förbund dock ej utverka.

Först i samband med 1920-talets stora läroverksreform togs anställningsfrågan för privatskolelärare upp på nytt. På grundval av vissa förslag från kommissionen och enskilda ledamöter av Skolöverstyrelsen fick denna K M:ts uppdrag att föreslå åtgärder för tryggande av lärarnas rättsliga ställning vid privatläroverk, och i samband med det förutnämnda förslaget om skolstyrelser och reglementen år 1925 yrkade överstyrelsen på att viss proportion borde skapas mellan antalet lärare

med tillfällig och mer fast anställning vid varje skola och att den föreslagna skolstyrelsens eventuella beslut om uppsägning av lärare skulle med motivering underställas skolöverstyrelsens prövning. I sitt yttrande över förslagen framhöll centralstyrelsen det tidigare anförda argumentet om privatskolornas principiellt otrygga existens men förordade, att platser alltid borde utannonseras, då tjänsten gällde ämneslärare — kvinnlig eller manlig — med full tjänstgöring under minst ett år eller övningslärare med sådan tjänstgöring, som berättigade till tjänstårsberäkning, och att uppsägning av lärare med minst fem tjänstår vid vederbörande skola ej skulle få ske utan Skolöverstyrelsens hörande. I 1929 års kungörelse om skolstyrelser m m fick dessa styrelser uppgiften att föreslå det med hänsyn till skolans mer stadigvarande lärarbehov erforderliga antalet fast anställda lärare med full tjänstgöring, vilket sedan skulle fastställas av överstyrelsen, som också skulle pröva behovet av fast anställda övningslärare. Vidare skulle skolstyrelsen med iakttagande av vissa regler ledigförklara fasta lärarbefattningar och anställa lärare med behörighet till ordinarie ämneslärartjänst vid allmänt läroverk eller kommunal flickskola samt övningslärare med rätt till lönetursberäkning — dispens skulle i förekommande fall ges av Skolöverstyrelsen. Lärare med fast anställning skulle förordnas tills vidare med viss ömsesidig uppsägningstid före vissa data; förordnandet skulle kungöras och anmälas hos överstyrelsen. Sökande skulle ha besvärsmätt. Efter tre års oförvitlig tjänst vid samma skola skulle lärare ej utan överstyrelsens medgivande kunna skiljas från sin befattning. Extra ordinarie ämneslärare och timlärare skulle med viss uppsägningstid kunna antagas tills vidare eller för viss tid, högst ett läsår. Centralstyrelsen hade vid ett förnyat yttrande före den slutgiltiga utformningen av bestämmelserna fått flera av sina önskemål tillgodosedda.

En medlemsgrupp, som då och då påkallade beaktande, var skolföreståndarna, främst de kvinnliga, som helt dominerade i flickskolorna. Dessa föreståndarinnor — manliga föreståndare kallades inofficiellt rektorer, medan rektorstiteln syntes otänkbar för en kvinna — hade i fråga om skolornas ekonomi och fortbestånd större uppgifter och tyngre ansvar än de offentliga skolornas rektorer. Då genom 1925 års bestämmelser om tjänstgöringsskyldighet en mekanisk parallell skapades med dessa befattningshavare, påyrkade centralstyrelsen en lättnad för föreståndarinnor även med hänsyn till att deras lön var väsentligt lägre — skillnaden uppgavs vara 3.000 kronor. Något gehör vanns ej, och ej heller i fråga om biträdande föreståndarinnas förhållanden kun-

de någon lättnad utverkas. År 1930 ansåg centralstyrelsen tiden vara mogen för att begära, att rektorstiteln även i officiella skrivelser tillerkändes en kvinnlig chef vid privatskola. Vid kommunala högre skolor var den självklar. För dessa skolors rektorer fanns ej någon stadgad semesterledighet, och en framställning från centralstyrelsen om en ändring härav ledde ej till någon åtgärd förrän i samband med en ny löneroglering för kommunala skolor.

Allt eftersom antalet kommunala flickskolor ökades, kom dessa att utgöra det största området för "Flick- och Samskoleföreningens" intresse. Ämneslärarnas förhållanden var här klart ordnade, men övningslärarnas rättsliga ställning var mycket otillfredsställande. För dem fanns ingen ordinarie anställning, de räknades ej till kollegiet och hade varken rätt till ålderstillägg, sjukersättning eller pension. De var således sämre ställda än privatskolornas övningslärare. Visserligen kunde en kommun reglera övningslärartjänster, dock ej med mindre omfattning än 20 veckotimmar, ett antal som gav rätt att tillhöra Statens pensionsanstalt, men kommunen måste då betala samtliga kostnader för ålderstillägg m m. Ingen särskild kompetens var föreskriven. År 1933 påtalade centralstyrelsen olägenheterna i en skrivelse till K M:t. Den ledde ej till någon åtgärd, och en uppvaktning hos ecklesiastikministern samma år blev även den närmast resultatlös. Endast rätt för lärare på kommunalt oreglerad tjänst med lägre veckotimtal än 20 att få behålla sitt medlemskap i "Lärarinnornas pensionsanstalt" lyckades centralstyrelsen utverka. Genom beslut i enlighet med förslag från 1936 års lärarlönesakkunniga blev äntligen ordinarie och extra ordinarie tjänster i övningsämnen inrättade i vanlig ordning från och med år 1939. Trots hemställan från centralstyrelsen och uppvaktning hos både ecklesiastik- och finansministrarna medgavs ingen sådan minskning av minimumtalet 20, att ordinarie övningslärartjänster kunde inrättas vid kommunala flickskolor utan parallellavdelningar. Ej heller utverkades någon bättre löneställning för flickskolornas övningslärare, trots att skolreformen utom i fråga om den sällan inrättade praktiska linjen arbetade med väsentligt mer utbyggda kurser i övningsämnen än andra jämförbara skolor.

2. Lärarbehörighet

Efter "Kungl Högre Lärarinnese seminariets" inrättande hade en viss behörighetsnorm för kvinnliga lärare skapats, och denna vann med ti-

den allt större stadga och enhetlighet. Den var byggd på fullständig flickskolekurs med Normalskolans lärogång som förebild, var treårig och kunde förstärkas genom ytterligare ett års specialstudier vid seminariet. Antalet från läroanstalten utexaminerade var dock helt otillräckligt för att täcka det växande behovet av lärarinnor vid privatskolorna, och såväl i Stockholm som i Lund och Göteborg upprättades i anslutning till flickskolor privata seminarier med samma kompetensmål som den statliga läroanstaltens — vid ett par av dessa gavs dock enbart eller som etappmål en s k lägre kompetens efter två års studier. Härtill kom det långsamt stigande antalet lärarinnor med akademisk examen. Men ännu rätt långt efter sekelskiftet fick flickskolorna anlita lärarinnor med mindre reguljär utbildning — studentexamen eller utlandsstudier. I och med inrättandet av s k ämneslärarinnetjänster vid statliga realskolor år 1905 stadgades som behörighetsvillkor för dessa examen från "Kungl Högre Seminariet" eller den högre kompetensen från privata seminarier, och denna behörighet blev genom 1909 års löneroglering bestämmande för lönesättningen vid privatskolorna. Om manliga lärares behörighet var ingenting stadgat, men uppgift om "den utbildning de erhållit för sitt kall" skulle liksom beträffande lärarinnorna lämnas vid ansökan om statsbidrag åtminstone efter 1930. För övningslärare var kompetensfrågan oreglerad ännu 1909, men 1914 bands deras lönetursrätt till genomgången lärarkurs vid de läroanstalter, som gav kompetens år allmänna läroverkens övningslärare, och därefter sökte privatskolorna rekrytera sina övningslärarinnor från dessa. Då instrumentalmusik sällan bedrevs vid flickskolorna, sökte centralstyrelsen i skrivelse till Musikaliska akademien år 1915 förgäves få till stånd en särskild sånglärarinneutbildning.

Seminarieutbildningen skattades högt av de privata skolornas representanter även i förhållande till akademiska studier. Redan 1915 gjorde centralstyrelsen framställning om att denna utbildning skulle medföra dimissionsrätt till universitet. 1918 års skolkommision föreslog sådan dimissionsrätt blott till filosofisk och teologisk fakultet och endast för dem som utexaminerats från "Kungl Högre Lärarinnese seminariet" med minst AB i samtliga ämnen och som därefter minst två år haft lärartjänst — med den för vår tid rätt främmande motiveringen, att den som åtnjutit förmånen av lärarutbildning genom statens försorg också borde vara förpliktad att blott bedriva sådana akademiska studier som kunde gagna en fortsatt lärargärning. I sitt yttrande över förslaget inlade centralstyrelsen en bestämd gensaga mot begränsningarna.

Dimissionsrätten borde avse alla fakulteter och gälla även för högre kompetens, vunnen vid privata seminarier och intet villkor om lärartjänstgöring borde uppställas, däremot godtogs villkoret om kvalificerade betyg. Ingenting blev emellertid åtgjort i frågan förrän 1939. Då en utredning föreslog dimissionsrätt bl a för dem, som vid högre statligt eller privat lärarinneseminarium undergått godkänd avgångsexamen, tillstyrkte centralstyrelsen "med största tillfredsställelse" detta förslag, som väl tillgodosåg dess tidigare uttalanden. Det blev också antaget.

Vid denna tidpunkt led emellertid de högre lärarinneseminariernas epok mot sitt slut. Redan år 1926 hade i statsverkspropositionen föreslagits nedläggande av det seminarium, som grundats av den framstående reformpedagogen Anna Sandström. Centralstyrelsen hade då tillställt såväl riksdagsledamöterna som dagspressen en indignerad protest med hänsyn till den svagt motiverade brådskan vid ärendets handläggning, den hänsynslöshet gentemot hennes livsverk och den likgiltighet för de ekonomiska vanskligheter, som skulle drabba henne, varom förslaget vittnade. Trots starka opinionsyttringar från flera håll hade dock den successiva avvecklingen av seminariet måst påbörjas efter endast ett års respit. Andra privata seminarier hade redan nedlagts eller upphörde kort därpå, och frågan om det statliga seminariets framtid aktualiserades på 1930-talet. Ett omorganisationsförslag framkom, som syftade till läroanstaltens koncentration på flickskolornas lärarbehov, medan ämneslärares tjänsterna vid realskolan skulle avvecklas till förmån för akademiskt utbildade lärare. Centralstyrelsen protesterade mot den nedvärdering av flickskolornas lärarkår, som förslaget innebar, och förordade att ämnesläraresinstitutionen skulle få bestå, tills frågan om lärarutbildningen i dess helhet blivit grundligt och allsidigt utredd. Tjänsterna bibehölls också, men ett nytt förslag om seminariets nedläggning antogs, och dess verksamhet avslutades år 1943. Inom flickskolevärlden restes nu inga allvarliga protester, då det blivit alltmer uppenbart att den enbart för kvinnor avsedda utbildningen där skulle leda till bibehållande av en kvinnlig lärarkategori med lägre kompetensvärde och sämre lön än de högre skolornas lärarkår i övrigt. Normalskolan borde dock få bestå.

3. Lärarlöner

Fram till år 1901 innefattade de statliga och kommunala bidragen inga som helst bestämmelser om lärarlöner. Varje skola avlönade sin

lärarpersonal efter råd och lägenhet. Som nämnts hade detta i allmänhet ringa betydelse för de manliga lärarna, men det var avgörande för lärarinnornas del. De flesta flickskolornas ekonomi var svag, och lönerna blev mycket låga. År 1901 infördes emellertid i villkoren för statsbidrag bestämmelsen att en lärarinna med full tjänstgöring i klasserna över de förberedande icke skulle få vidkännas lägre lön än lägst avlönad ordinarie folkskollärarinna på skolorten, naturaförmåner inberäknade. Minimallönen för folkskollärarinna var då 700 kronor årligen. År 1906 höjdes detta belopp till 900 kronor, vilket satte flickskolorna i förlägenhet, och med stockholmskolorna i spetsen samt med stöd av "Flick- och Samskoleföreningen" ingavs från dem, som tidigare nämnts, petitioner om ökat statligt och kommunalt bidrag. Statsanslaget höjdes också för åren 1907 och 1908.

Samtidigt aktualiserades också frågan om en lönereglering för privata skolornas lärare. Föreningens stockholmskrets tog initiativet till en aktion, som av centralstyrelsen fördes vidare. Genom omröstning inom kretsarna tillsattes en utredningskommitté. Denna uppgjorde ett förslag till lönereglering, som underställdes föreningens allmänna möte i Uppsala 1907 och antogs med få ändringar. Kommittén fick uppdraget att överlämna förslaget till K. M:t och begära nödigt anslag för dess genomförande. Vid 1908 års riksdag förelåg en proposition om lönereglering, och centralstyrelsen uppmanade kretsarna att i enighet sluta upp kring denna — trots att den i vissa delar ej var fullt så fördelaktig som föreningens förslag. Då riksdagens båda kamrar fattade skiljaktiga beslut om statsbidraget, sökte centralstyrelsen "vidtaga åtgärder" för att frågan ej skulle lämnas olöst, och 1909 genomfördes också löneregleringen. Den innebar en grundlön på 2.000 kronor för föreståndarinnan, 1.400 för ämnesläraresinstitutionen med behörighet till ordinarie tjänst vid statssamskola och 1.200 kronor för lärarinna med s k lägre kompetens. Vidare skulle efter fem år en uppflyttning ske i högre lönegrad med 300 kronor och för ämnesläraresinstitutionen ännu en uppflyttning med samma belopp efter ytterligare fem år, medan föreståndarinnan här ej följde med. Hon skulle emellertid ha fri bostad eller bostadsersättning. Övningsläraresinstitutionen fick grundlön med 60 eller 50 kronor per vecko-timme, uppflyttning med 10 kronor per timme efter fem år och ytterligare 10 kronor efter ännu en femårsperiod. Grundlönen var ett minimalbelopp, som kunde överskridas.

Tillfredsställelsen med denna lönereglering synes först ha varit allmän vid skolorna. Lärarinnornas anspråk var blygsamma. De flesta

var beredda på en framtid som inackorderade med mathållning hos värdfolket, i något billigt matlag eller på pensionat. Då lönen utbetalades endast under skollåret, sökte många stärka sin ekonomi genom att under sommarferierna ta plats i familj, gärna utomlands, där de också fick möjlighet till språkstudier.

Löneregleringen omfattade ej manliga lärare, men löneläget förbättrades i någon mån för dessa genom att samskolorna, som förut nämnts, fick ett särskilt bidrag för veckotimmar, som bestriddes av män.

Lärarinnornas löner hade bestämts i överensstämmelse med för statliga ämneslärarinnetjänster gällande belopp. Redan år 1912 befanns dessa belopp otillräckliga, och en provisorisk löneförhöjning beviljades för statskolorna. Samma år tillsattes en löneregleringsnämnd, avseende allmänna läroverk, folk- och småskolor ävensom "med nämnda skolor närbesläktade läroanstalter". Privatläroverken var ej inbegripna, men centralstyrelsen ingick till K M:t med anhållan att nämndens uppdrag skulle få omfatta även dessa, och att lärarnas löner här skulle regleras enligt samma principer som komme att gälla för de allmänna skolorna. K M:t uppdrog också åt nämnden att utreda de statsunderstödda enskilda skolornas löneförhållanden och avge de förslag, "vartill den kunde finna omständigheterna föranleda". I nämnden insattes två representanter för dessa skolor: Ester Lager för samskolorna och Thyra Kullgren för flickskolorna, båda verksamma inom föreningen. Nämndens arbete följdes med livligt intresse av "Flick- och Samskoleföreningen", och efter ett upplysningsmöte och en omröstning inom krets-föreningarna avgav centralstyrelsen år 1916 en underdånig framställning med utförliga förslag i lönefrågan. Tidigare hade den också inlämnat särskilda petitioner om justering av vissa bestämmelser i 1909 års lönereglering, bland annat beträffande lärarinne-lönerna i slöjd och huslig ekonomi samt angående olägenheter vid lärarinnas sjukdom.

Med det första världskrigets utbrott år 1914 inleddes en allmän knapphet på resurser och en alltmer utpräglad dyrtid. Privatskolornas lärarinne-löner hade sackat efter redan 1912 och år 1916 fann sig centralstyrelsen nödsakad att göra underdånig anhållan om dyrtidstillägg för de båda följande åren med 300 kronor för ämneslärarinnor och 10 kronor per veckotimme för övnings- och timplärlarinnor. Läroverksöverstyrelsen tillstyrkte, och 1917 års riksdag medgav "tillfällig löneförbättring" med dessa belopp, av vilka kommun eller enskilda skulle svara för en tredjedel; dock gällde beslutet blott för år 1918. Intet beviljades för år 1917 i detta sammanhang, men i anledning av motioner

beslöt riksdagen medge krigstidshjälp för året med 200 kronor till föreståndare och ämneslärare med full tjänstgöring vid privatskolorna. Den tillfälliga löneförbättringen var redan första utbetalningsåret otillräcklig — levnadskostnaderna beräknades under krigstiden ha stigit med 70 procent, medan förbättringen stannade vid 15—21 procent, och centralstyrelsen måste för år 1918 anhålla om särskild kristidshjälp med 300 kronor för ämneslärarinna och 15 kronor per timme för övningslärare, varmed skulle vinnas en förbättring med högst 42 procent. Om den väntade löneregleringen skulle uppskjutas utöver år 1919, anhöll centralstyrelsen vidare om tillfällig löneförbättring som förut och därtill om kristidshjälp även för nämnda år. För detta år beviljades också förbättring med 600 kronor för föreståndare och lärare samt 20 kronor för tim- och övningslärare — 24 för manliga timplärlare vid samskola. Anhållan om kristidshjälp för 1918 föranledde dock ej någon K M:ts åtgärd, och riksdagsmotioner om sådan hjälp avsågs. Sedan centralstyrelsen förnyat sin anhållan, beviljade emellertid den urtima riksdag, som sammankallades på sommaren, kristillägg för senare halvåret 1918 med 150 kronor, respektive 8 och 6; 70 kronor per timme. För den sålunda reducerade dyrtidshjälpen från staten sökte centralstyrelsen compensation genom att uppmana skolorna att verka för kommunalt stöd, så att höjning av terminsavgifterna kunde undvikas. Statens njugghet inför lärarinnornas blygsamma krav är påfallande, och det rådde också verklig nöd bland dessa, särskilt i storstäderna.

Lärlönenämnden var färdig med sitt betänkande år 1918. I fråga om privatskolorna hävdade den som grundprincip likställighet i lönehänseende med statens samskolor — dock ej till alla delar klart genomförd. "Flick- och Samskoleföreningen" dryftade vid ett ombudsmöte ingående förslaget, som vållade vissa meningsskiljaktigheter. I ett uttalande ville mötesmajoriteten betrakta det som ett provisorium, tills en fullständig utredning om statens förhållande ill de enskilda skolorna och om flickornas undervisningsfråga i det hela verkstälts. I centralstyrelsens remissyttrande upptogs ej detta uttalande, men mötesprotokollet i dess helhet bilades. Likställighetsprincipen hävdades bestämt och underströks i vissa förslag om detaljändringar. Kristillägg borde alltjämt utgå till de enskilda liksom till de statliga skolornas lärare.

På anhållan av centralstyrelsen beviljades sedan riksdagen utöver den tillfälliga löneförbättringen dyrtidstillägg för 1919. Efter bifall till

ett par motioner om någon ökning av beloppen uppgick tillägget till 750 kronor för ämneslärare och 15 kronor per timme för tim- och övningslärare — för manlig timlärare vid samskola dock 22: 50.

Lärlönenämndens förslag till lönereglering för privatskolorna be-
fanns av K M:t ”icke vara av natur att det kunde läggas till grund för
ett mer definitivt ordnande av privatläroverkens och deras personals
ekonomiska och rättsliga förhållanden”. I stället föreslog K M:t 1919
års riksdag att medge denna personal en tillfällig löneförbättring så till-
mätt, att olägenheten av ett uppskov i möjligaste mån upphävdes. Riks-
dagen godtog förslaget och beviljade för år 1920 till föreståndare och
lärare med full tjänstgöring, manliga eller kvinnliga, 1.500 kronor, till
manlig timlärare vid samskola 60, till andra timlärare 50, och till öv-
ningslärare 40 kronor per veckotimme. Detta innebar väl ej full jäm-
ställdhet med statsläroverken, helst som dessas lärare år 1919 också
fått tillfällig löneförbättring utöver gällande lön, men centralstyrelsen
ville i en framställning följande år ej påyrka förändringar i ett provi-
sorium utan hemställde blott, att löneförbättringen enligt 1919 års be-
slut mått få utgå till dess att en planerad omorganisation av skolvä-
sendet genomförts. Samtidigt begärde styrelsen, att dyrtidstillägg måtte
beviljas för privatskolelärarna enligt de grunder, som blivit gällande
för tjänstemän vid statens centrala verk. Riksdagen beviljade den till-
fälliga löneförbättringen och medgav också dyrtidstillägg, dock beräk-
nat blott på två tredjedelar av grundlönen och förbättringen och mins-
kat med en tiondel för icke familjeförsörjare, vilket blev kännbart för
den stora kontingenten ogifta lärarinnor.

De sålunda bestämda beloppen gällde under hela 1920-talet. Då
1925 års riksdag skärpte bestämmelserna om lärares tjänstgöringsskyl-
dighet, inverkade detta ej på lönen, och centralstyrelsens både 1925
och 1927 ingivna ansökningar om minskning av arbetsbördan lämna-
des utan avseende.

De manliga lärarna vid privatskolorna stod utanför 1909 års löne-
reglering, och deras ställning tedde sig mer och mer bekymmersam.
De kunde ej påräkna pension eller sjuklön, om ej skolan hade resurser
att svara för sådant. De hade visserligen fått tillfällig löneförbättring
med samma belopp som kvinnliga lärare, men år 1925 jämkades den-
na till överensstämmelse med det lika benämnda lönetillägget för stats-
skolornas lärare, vilket ledde till en ej oväsentlig minskning av belop-
pet — samtidigt bibehölls dock det högre förbättringsbeloppet för man-
liga timlärare vid samskolorna. Ehuru Skolöverstyrelsen kände till för-

hållandena och medgav att det här ej var fråga om parallella förmåner,
kunde centralstyrelsens klarläggande framställningar ej utverka någon
ändring. Beräkningen av dyrtidstilläggens belopp måste baseras på in-
trikata medeltals- och jämförelse regler, eftersom ingen reglerad grund-
lön fanns, som kunde ge ett fast tilläggsunderlag.

År 1929 markerades de privata skolornas eftersläpning i lönehän-
seende än mer, då statsläroverkens lärare fick en provisorisk avlönings-
förstärkning. Året förut, efter beslutet om läroverksreformen, hade en
kommitté tillsatts med uppdraget att föreslå en lönereglering för befatt-
ningshavare vid undervisningsväsendet. Privata skolor var ej inbegrip-
na. År 1930, då kommitténs förslag förelåg, hemställde centralstyrel-
sen till K M:t om utredning och förslag rörande reglering av avlönings-
förhållandena för de statsunderstödda enskilda läroverkens lärare, så-
väl manliga som kvinnliga, och anhöll att skolorna skulle få vara rep-
resenterade vid utredningen. Ingenting synes emellertid ha skett i löne-
frågan, och 1936 tillsattes nya lärlönesakkunniga. Samma år liksom
även 1937 förnyade centralstyrelsen sin anhållan och gav en utförlig
redogörelse för förhållandena efter år 1909. Vid den lönereglering, som
genomfördes efter beslut av 1938 års riksdag, förblev emellertid pri-
vatskolornas lönefråga olöst. Dessa skolor utgjorde nu en intresse-
grupp, i vilken ej blott de kvarvarande enskilda flick- och samskolorna
utan även privata gossläroverk ingick. Som kompensation för den upp-
skjutna löneregleringen hade Skolöverstyrelsen år 1938 för lärarna
inom denna skolgrupp föreslagit en provisorisk avlöningsförstärkning,
som av centralstyrelsen tillstyrkts med vissa ändringar, men den avvi-
sades i statsverkspropositionen år 1939 såsom i behov av grundligare
utredning. Besvikelsen i skolorna blev stor, och centralstyrelsen sam-
mankallade ett rektorsmöte, på vars beslut en uppvaktning gjordes hos
ecklesiastikministern med hemställan om skyndsamt utredning i ären-
det, så att en regleringsproposition skulle kunna föreläggas 1940 års
riksdag, samt med önskan om representation vid utredningen. Även
från vissa skolor hade anhållan om ökat anslag till lärlöner inkom-
mit. Men nu hade andra världskriget utbrutit, och ”med hänsyn till nu
rådande särskilda förhållanden” fann K M:t framställningarna icke
föranleda någon åtgärd. Centralstyrelsen resignerade men lovade ånyo
framföra skolornas lönefråga, så snart det statsfinansiella läget förbät-
rats. En dyrtidsgraderad höjning av den tillfälliga löneförbättringen
beviljades sedan av 1941 års riksdag för kommande budgetår, och den
blev i fortsättningen bestående.

En möjlighet att ånyo uppta frågan om lönerreglering för privatläroverkens lärare framkom genom motioner vid 1944 års riksdag dels av Hanna Rydh-Munck af Rosenschöld om höjning av den tillfälliga löneförbättringen, dels av rektorn Herbert Lundh om ny, allsidig utredning av privatläroverkens löne- och pensionsförhållanden. Båda motionerna fick centralstyrelsens stöd, kraftigt understruket vid en uppvaktningshandling hos medlemmarna av statsutskottet. Den förra motionen avslogs av riksdagen, den senare bifölls och en sakkunnigkommitté tillsattes, i vilken för "Flick- och Samskoleföreningens" del ingick dåvarande ämneslärarinnan Monica Aurivillius. Kommittén hade trätt i verksamhet, då föreningen ombildades följande år.

De kommunala flickskolornas löneförhållanden inbegreps givetvis i uppdragen för de lönerregleringskommittéer, som verkade på 1930-talet. Åtskilliga frågor väntade även här på en tillfredsställande lösning. Centralstyrelsen hemställde därför om en representant för skolorna i 1936 års kommitté och föreslog efter uttalanden från berörda medlemmar i kretsarna rektorn vid Örebro kommunala flickskola Martha Grönvall, som också på grundval av framkomna önskemål inlämnade en skrivelse till kommittén. Hon fick därefter deltaga i ett sammanträde och yttra sig över löneförslaget. Efter ett möte med flickskolornas rektorer gjordes år 1937 en ny hemställan i lönerregleringsfrågan, och följande år uppvaktades finans- och ecklesiastikministrarna med anhållan, att adjunktskompetenta lärare vid de kommunala flickskolorna måtte få lön såsom jämställda med adjunkter vid läroverk, att icke ordinarie ämneslärare ej skulle bli mindre gynnsamt placerade än motsvarande lärare vid realskolorna, att villkoren beträffande minimitjänstgöringsskyldighet för anställning av övningslärare såsom ordinarie och extra ordinarie måtte förbättras, att flickskolerektorer i lönehänseende måtte få jämställas med realskolerektorer och att statsbidrag till skolorna måtte få utgå med minst tre fjärdedelar av lönekostnaderna. Vid den lönerreglering, som beslöts av 1938 års riksdag, tillgodosågs i vissa hänseenden önskemålen om jämställdhet med statsläroverken och statsbidraget blev även det önskat, men kvinnliga lärares löner stannade två löneklasser under manliga lärares, och övningslärarnas möjligheter till säkrare anställningsformer förbättrades ej. Dessa lärares löner förblev också jämställda med lönerna för realskolans övningslärare, trots flickskolans betydligt mer krävande kurser — endast de fåtaliga övningslärarna vid s k praktisk linje fick något högre lön. År 1941 uppvaktades finansministern av föreningsordfö-

randen tillika med representanter för kommunala mellanskolor med önskemål om en översyn av de högre kommunala skolornas avlöningsreglementen, så att dessa kunde bli likvärdiga med det för de statliga läroverken gällande civila avlöningsreglementet, varvid särskilt övningslärarnas möjlighet att få ordinarie och extra ordinarie anställning med tjänstgöringen fördelad på flera skolor borde undersökas. Framställningen ledde till att sakkunniga tillkallades för utredning och förslag i lönefrågan. Till flickskolornas representant inför de sakkunniga utsågs rektor Martha Grönvall. År 1941 fick lärarinnor rätt till uppflyttning i näst högsta löneklassen. Full reglering av löneförhållandena vanns dock först efter "Flick- och Samskoleföreningens" ombildning.

4. Pensionsfrågan. Hjälpåtgärder vid sjukdom

Vid "Flick- och Samskoleföreningens" bildande tedde sig frågan om ordnande av lärarnas pensionering måhända som den mest brännande. Särskilt gällde detta lärarinnorna — för manliga lärare var en fast ordning önskvärd mer ur principiell synpunkt än med hänsyn till ett tvingande behov. De i det föregående berörda pensionsföreningarna för lärarinnor kunde lämna endast knappa pensionsbelopp och hade varit svårtillgängliga för många, som ej haft råd att betala pensionsavgift, än mindre den av den ena föreningen påfordrade retroaktivavgiften för senare inträde än vid 25 år. En del skolor erlade väl ett tillskott till anställdas avgifter, andra ansåg sig ej ha råd till detta. Statsbidrag hade från 1897 utgått endast till den ena föreningen och detta blott med 10 kronor per medlem och år, 1903 höjdes bidraget till 30 kronor. Den andra föreningen fick då på ansökan lika stort bidrag. Pensionsbeloppet beräknades sedan utgå med 400 kronor, om lärarinnan, staten och skolan årligen under 30 år betalat 30 kronor var. Pensionsåldern var 55 år. En folkskollärarinnas pension kunde maximalt uppgå till 750 kronor årligen. År 1905 beviljade riksdagen en höjning av statsbidraget till 60 kronor, varefter pensionen kunde utgå med 500 kronor.

Den nybildades föreningen grep sig med stor energi an med pensionsfrågan. Redan år 1902 hade dess centralstyrelse till krets-föreningarna utsänt en enkät med frågor rörande önskvärd pensionsbelopp, vilighet att erlägga förhöjd årsavgift till vederbörande föreningar, möjlighet att slippa retroaktiva avgifter, obligatoriskt medlemskap och mottagande av manliga medlemmar. Svaren hade ej varit entydiga, men

vid förnyad förfrågan uttalade sig majoriteten för ett pensionsbelopp av 800 kronor vid 55 år efter 30 års medlemskap, förhöjning av årsavgiften till 45 kronor, avskaffande av retroaktiviteten och inträdesrätt även för manliga lärare. För ytterligare belysning av frågan lät föreningen göra en statistisk expertutredning genom dr I Fredholm, som visade de utfallande pensionsbeloppen vid olika tidpunkter under förutsättning av full pension på 800 kronor med en samlad årsavgift på 180 kronor årligen under 30 år. En beredningskommitté inom centralstyrelsen utarbetade ett förslag till åtgärder, gällande för båda de existerande pensionsföreningarna. Dessa förslag diskuterades både på föreningens allmänna möte år 1904 och på ett allmänt flickskolemöte samma år. Andra förslag framkom både från krets-föreningar och enskilda, och centralstyrelsen tillsatte en ny kommitté för ingående utredning av frågan. Kommitténs förslag gillades visserligen av centralstyrelsen, men i det hela befanns pensionsfrågan vara av så komplicerad art att ytterligare överväganden erfordrades. År 1906 utarbetade centralstyrelsen en skrift med noggrann redogörelse för vad som förevarit och tillika en historisk översikt över de båda existerande pensionsföreningarna. Skriften utmynnade i ett konstaterande av de aktuella behoven: Statsbidraget borde höjas till 90 kronor och bidragen från lärarinna och skola till 45 kronor vardera, så att en full pension av 800 kronor kunde utgå, manliga lärare skulle ha rätt att ingå i pensionsföreningarna och allmänt — dock ej obligatoriskt — inträde i endera av dessa för såväl lärarinnor som lärare. Dessutom borde ett särskilt statsunderstöd utgå för att bereda lärarinnor, som ej kunnat eller alltjämt ej kunde ansluta sig till en pensionsförening, en pension på 350 kronor vid 55 år. Efter en omröstning i kretsarna ingavs till K M:t en petition med dessa önskemål år 1906.

Den i samband med löneregleringsfrågan tillsatta, i det föregående omnämnda kommittén uppgjorde även i pensionsfrågan ett närmare utformat förslag, som antogs av föreningen vid dess allmänna möte i Uppsala 1907 och av kommittén tillställdes K M:t. Läroverksöverstyrelsen avgav i anslutning härtill ett förslag, som blev vilande till dess 1909 års riksdag fattat beslut om en lönereglering för privatläroverken. Pensionsfrågan fick nu en fastare grund. Bidragsförhållandena blev sådana att en pension på 1.200 kronor kunde utgå vid 60 års ålder, vilket centralstyrelsen med stor tillfredsställelse konstaterade. Sedan läroverksöverstyrelsen gjort erforderliga jämkningar i sitt vilande förslag, fattade 1910 års riksdag beslut om inrättande av en ny pensionsinrättning,

kallad "Lärarynnornas pensionsanstalt". Enligt dess samma år av K M:t fastställda reglemente skulle pensionsåldern inträda vid 60 år med rätt för en lärarinna att kvarstå i tjänst till 63 år efter överstyrelsens medgivande. Medlemskap blev obligatoriskt, årsavgiften skulle erläggas med en tredjedel av staten, en tredjedel av kommun, donator eller vid samskolor läroanstalten och en tredjedel av den sistnämnda med rätt att av lärarinnans lön göra avdrag med motsvarande belopp. Full pension beräknades utgå med 1.200 eller för övningslärare med 60 kronor per veckotimme för högst 20 timmar.

De tidigare verksamma pensionsinrättningarna skulle bestå för sådana medlemmars räkning, som varit delägare före år 1911, och skulle för dem utfå statsbidraget, medan övriga bidrag skulle erläggas enligt den nya pensionsanstaltens reglemente. Pensionen skulle beräknas enligt detta, förutsatt att medlemmen enligt avtal med sin pensionsförening kvarstått till 60 år och ej tidigare uppburit pension från denna. Ännu på 1940-talet existerade de båda föreningarna och kunde utbetala pensioner enligt sina reglementen till kvarlevande delägare.

För manliga lärare förblev emellertid pensionsfrågan olöst. Den framfördes i samband med den för privatläroverken likaså olösta löne-regleringsfrågan vid mångat illfäfallen utan resultat och överlämnades tillika med denna till den sakkunnigkommitté, som efter riksdagsmotion av rektor Herbert Lundh tillsattes år 1944.

Givetvis uppstod i samband med bildandet av "Lärarynnornas pensionsanstalt" en del övergångsproblem för äldre lärarinnor, som blott kunde räkna med några få års medlemskap i den nya anstalten. Särskilt behjärtanvärd var också den grupp, för vilken centralstyrelsen tidigare begärt sådant statsunderstöd, att de kunde utfå en pension på 350 kronor. År 1902 hade gruppen omfattat 444 personer eller nära 45 procent av flick- och samskolornas hela lärarinnekår. Något statsunderstöd hade icke vunnits. År 1913 gjorde centralstyrelsen en ny anhållan om statligt stöd eller fyllnadspension för dem, som ej kunde få rimligt pensionsbelopp, och beräknade då, att 377 alltjämt tjänstgörande lärarinnor skulle få mindre än 1.000 kronor i pension, därav 90 mindre än 500, och att 62 redan pensionerade måste nöja sig med mellan 499 och 100 kronor. Centralstyrelsen hade uppgjort ett förslag med ganska komplicerade regler för utfyllnad av pensioner med hänsyn till erlagda avgifter och antal tjänsteår. Ärendet remitterades till olika myndigheter, som nagelfor förhållandena och avgav egna förslag, över vilka centralstyrelsen yttrade sig. Först vid 1917 års riksdag var

frågan mogen för avgörande, och det beslöts att hela gruppen skulle få full pension med 800 kronor, varvid statsmedel skulle fylla ut vad som fattades av vad eventuellt tidigare erlagda pensionsavgifter berättigade till. Men de lärarinnor, som pensionerades före 1 juli 1918, då bestämmelserna trädde i kraft, skulle förete bestyrkande av pastorsämbete eller två trovärdiga personer, att de verkligen vore i behov av tilläggs pensionen och detta bestyrkande skulle upprepas varje år, då de sökte pensionen. Villkoret var förödmjukande, och bestyrkandet utföll olika, så att lärarinnan ofta ej visste, om hon skulle få tilläggs pension eller ej. Först 1923 efter ansökan av centralstyrelsen med övertygande motivering medgav K M:t, att bestyrkande blott behövde ske vid pensioneringstillfället, varefter fyllnadspensionen skulle utgå årligen med oförändrat belopp. Efter upprepade ansökningar av centralstyrelsen hade 1920 års riksdag beviljat dyrtidstillägg på tilläggs pensionen. Följande år hade pensionsbeloppet höjts med 20 procent för lärarinnor, som avgått före 1921, och för senare avgångna hade högsta beloppet satts till 2.400 kronor.

Den kommunala flickskolans lärare hade fått sin pensionsfråga ordnad genom Statens pensionsanstalt. År 1931 upptogs frågan om inordnande i denna av "Lärarynnornas Pensionsanstalt", och detta tillstyrktes av centralstyrelsen i en särskild skrivelse med speciellt framhållande av de fördelar dettas kulle innebära för övningslärarynnorna. Någon åtgärd i ärendet kom dock ej då till stånd. I stället utverkade centralstyrelsen år 1935 rätt för sådana lärarynnor att vid övergång till kommunal flickskola få tillhöra "Lärarynnornas Pensionsanstalt" på samma villkor som tidigare, om de ej kunde få av kommunen reglerad tjänst, för vilket minst 20 veckotimmars tjänstgöring erfordrades.

För "Lärarynnornas Pensionsanstalt" gällde allttjämt en pensionsålder på 60 år, medan Statens pensionsanstalt stadgade 65 år. Därjämte hade rätten att efter Skolöverstyrelsens medgivande kvarstå till 63 års ålder i praktiken upphävt år 1925 genom bestämmelsen att sådant medgivande endast finge ges, om skolan bestridde samtliga kostnader för lärarynnans avlöning. I jämförelse med förhållandena i Statens pensionsanstalt, där även pensionsbeloppen var högre, hade således medlemmarna i "Lärarynnornas pensionsanstalt" blivit illa tillgodosedda, och år 1944 anhöll centralstyrelsen hos K M:t att dessa måtte få kvarstå i tjänst till 65 år, om de kunde förete friskintyg av läkare. Pensionsanstaltens förhållanden fick sin fortsatta behandling efter "Flick- och Samskoleföreningens" ombildning.

Att drabbas av sjukdom innebar från början allvarliga bekymmer för de lärare och lärarynnor vid privata läroverk, som var beroende av sin lärarynlön. Även om skolorna fann deras situation behjärtansvärd, hade de i allmänhet alltför svag ekonomi för att kunna erbjuda effektiv sjukhjälp. Om den sjukas lön ej direkt överflyttades på vikarien, måste hon med bibehållen lön själv avlöna denna, vilket synes ha varit det vanligaste förfarandet. Vid det tredje allmänna flickskolemötet 1886 uppmanade Fredrika-Bremerförbundet lärarynnorna att ingå i någon sjukkasse — förbundet hade nyligen bildat en sådan. Även inom skolorna själva sökte man skapa hjälpåtgärder. Då "Flick- och Samskoleföreningen" för första gången år 1902 uppmärksammade frågan och gjorde en förfrågan om sådana åtgärder vid skolorna, visade det sig, att Göteborgsskolorna sedan 1897 hade en gemensam sjukkasse med en årlig avgift av 10—12 kronor, som till hälften betalades av skolan och till hälften av lärarynnan. Vidare hade ett par skolor interna kassor med vissa fondmedel. Någon omedelbar aktion från föreningen vidtogs ej. Flick- och samskolorna i Stockholms kretsförening bildade emellertid 1905 en gemensam sjukkasse, och en sådan kom också till stånd för lärarynnorna i "södra Sverige". Sjukhjälp kunde dessa kassor dock ge endast med obetydliga belopp. Genom 1909 års löne reglering fick sjuk lärarynna rätt att behålla sina ålders- och lönetillägg de första åtta dagarna men ej längre. Om skolan då lät henne behålla grundlönen mot att hon bekostade vikariens lön, blev intet över för henne, och möjligen måste hon därtill betala vikariens lönetillägg. Saken påtalades av flera kretsföreningar, och år 1911 togs sjukhjälpfrågan upp till grundlig utredning av centralstyrelsen. En kommitté uppgjorde förslag till en gemensam sjukkasse, men därjämte framlades tanken på en skolornas kassa, till vilken dessa skulle erlagga avgifter i förhållande till lärarpersonalens storlek för att sedan vid behov från kassan kunna rekvirera för vikariatet erforderligt belopp, sedan den sjuka lärarynna bidragit med en viss del av sin lön. En ny kommitté förvissade sig om intresse för saken inom skolorna och uppgjorde förslag till reglemente för kassan, vilket tillika med ansökan om statsbidrag av centralstyrelsen insändes till K M:t. År 1913 biföll riksdagen anhållan om statsbidrag enligt i reglementsförslaget angivna grunder, och följande år fastställde K M:s "Reglementet för de enskilda läroanstaltarnas vikariatskasse". Häre tillförsäkrades lärarynnorna en fast sjuklön, och vikariatsbidrag fick uttagas av skolan under viss tid — sammanlagt 180 sjukveckor samt i särskilt ömmande fall längre tid. Statsbidraget till

kassan avsåg blott i löneregleringen inbegripna lärarinnor, således ej dem, som anstälts för förberedande klasser, vilkas sjuklön skulle utgå med minst samma belopp som det kassan gav i vikariatsbidrag. Kassan fick i anledning härav dels en A-fond för statsbidragen och skolornas avgifter för de i löneregleringen inbegripna lärarinnorna, dels en B-fond för övriga avgifter.

Till kassan anslöt sig 85 skolor och 4 högre lärarinneseminarier. Beräkningsgrunderna för avgifter och statsbidrag syntes i början hållbara, men under den s k spanska sjukans härjningstid blev påfrestningarna på fonderna alltför stora, och en särskild uttaxering måste också tillgripas under 1920-talet, men sedan blev finanserna goda fram till dess att reglementet ändrades, så att bidrag skulle utgå även vid ledighet för havandeskap. Kassan övervann även denna svårighet. Dess betydelse minskades visserligen, sedan flickskolorna i stor omfattning kommunaliserats, men den var alltjämt verksam och värdefull då "Flick- och Samskoleföreningen" ombildades år 1945. Under 1930-talet hade den särskilt inneburit fördelar för de övningslärarinnor vid kommunala flickskolor, som ej kunnat få reglerade tjänster. För dessas räkning förblev dessa skolor obligatoriskt medlemmar i kassan.

Vikariatskassans tillkomst måste räknas som ett av Flick- och Samskoleföreningens mest betydelsefulla initiativ. Den var visserligen en självständigt arbetande institution men upprätthöll nära förbindelser med föreningen, ej minst genom sina arbetande funktionärer. Det har omvittnats, att kassans styrelse handhade sina uppgifter med stor mänsklig förståelse för "ömmande fall" och stor förmåga att finna goda lösningar i vanskliga situationer. Bland dem, som under åren ledde verksamheten bör främst nämnas byråchefen i Ecklesiastikdepartementet Edvard Göransson, styrelseordförande från 1913 till 1932 och därefter alltfört verksam för kassan till 1940, samt kassaförvaltaren och sekreteraren från 1913 till och med 1929, den utomordentligt samvetsgranna och skickliga Laura Löwenhielm.

5. I förtid entledigade lärarinnors förhållanden

Under privatskoleväsendets utvecklingstid på 1800-talet hade små kortvariga skolföretag varit vanliga, främst flickskolor. Deras nedläggande hade säkerligen i många fall inneburit en katastrof för lärarinnor utan verklig utbildning, utan egna ekonomiska resurser och utan släkt och vänner att falla tillbaka på. Vid sekelskiftet hade emellertid

de flesta mindre livsdugliga skolorna försvunnit, de kvarvarande skolorna hade genom statligt understöd fått säkrare existensmöjligheter och kunde, som förut nämnts, även utan rättsliga förpliktelser erbjuda sin personal varaktig anställning; för lärarinnorna hade också en fast kompetensform skapats genom högre lärarinneseminarier.

Riksdagsbeslutet år 1904 om inrättande av statliga samskolor innebar ett nytt hot mot de privata skolornas existensmöjligheter. Den kommitté, som förberett reformen, hade räknat med nedläggande av förefintliga privatskolor i de städer, där statssamskolor skulle grundas, och därvid ej helt förbisett de svårigheter, som skulle drabba lärarinnorna. Kommittén hade emellertid hänvisat till att vid samskolorna skulle inrättas s k ämneslärarinnetjänster, tillgängliga för dem, som genomgått högre lärarinneseminarium, och därtill föreslagit, att de mer erfarna och bäst vitsordade lärarinnorna vid indragna skolor genom kunglig dispens skulle "beredas möjlighet att fortfarande gagna i det kall, varåt de förut med framgång ägnat sina tjänster". Lärarinnor, som befunes lämpliga, borde få rätt att inneha folkskollärarinnebefattningar. I övrigt hoppades kommittén, att det successiva genomförandet av reformen skulle ge de entledigade tid och rådrum att se sig om efter lämpliga tjänster vid alltjämt bestående flickskolor.

Vid sin behandling av reformförslaget hade "Flick- och Samskoleföreningen" främst inriktat sig på att säkra ett starkt kvinnligt inslag i de nya samskolornas lärarkår. Ämneslärarinnetjänsterna mottogs tacksamt, även om de var långt ifrån tillräckliga och gav de tidigast anställda blott extra ordinarie tjänställning. Full kompetens från högre lärarinneseminarium krävdes i princip, men några dispenser beviljades. Yngre lärarinnor beräknades kunna successivt mottagas i andra flickskolor, men redan samma år som reformen trädde i kraft 1905, gjorde centralstyrelsen en undersökning av hur många som uppnått den ålder, att det måste bli svårt, om ej omöjligt för dem att få ny anställning, och som således ställts utan försörjningsmöjligheter. Antalet entledigade lärarinnor över 45 år befanns vara tolv, och för dem gjorde centralstyrelsen "i djupaste underdånighet" hos K M:t framställning om understöd av statsmedel. Ett belopp av 800 kronor kunde nödortfigt betrygga dessa lärarinnors ålderdom, och till detta borde vederbörande kommuner rimligen bidra med halva beloppet; några av de entledigade hade också att påräkna små pensionsbelopp från existerande pensionsföreningar. Centralstyrelsen anhöll emellertid om 4.800 kronor, således oakortat 400 kronor per person, eftersom lärarinnor-

na i fråga ännu ej uppnått pensionsåldern. Anhållan bifölls på sådant sätt, att statsunderstöd skulle utgå med 4.000 kronor — om ett par av de tolv avlidit eller om K M:t hade gjort avdrag för väntade pensioner är ovisst. År 1921 återstod alltjämt sju lärarinnor i denna grupp, och då det visat sig oklart om de inbegreps i utfärdade bestämmelser om dyrtidstillägg åt f d befattningshavare, hemställde centralstyrelsen om förtydligande. Saken utreddes noga av myndigheterna, och riksdagen beviljade dyrtidstillägg åt de sju från och med 1921. Frågan om hur framtiden beställt sig för entledigade lärarinnor i yngre åldersgrupper togs ej upp, och det vill synas som om de privata flickskolorna, vilka trots de nya samskolornas tillkomst hade inträtt i en expansiv period, kunnat bereda anställning i önskad omfattning åt denna kategori.

Ett långt mer omfattande hot mot de privata skolornas lärarpersonal skapades genom 1927 års läroverksreform, som innebar, att de flesta statsläroverk öppnades för flickor och att första real- och flickskoleklassen liksom flickskolornas förberedande avdelningar miste allt statsunderstöd och i allmänhet måste avvecklas. Redan då K M:ts proposition i ärendet förelåg, trädde "Flick- och Samskoleföreningen" i aktion, och till riksdagens skolutskott ingavs en enligt centralstyrelsens riktlinjer utformad vädjan från representanter och målsmän för den högre flickundervisningen — undertecknad av 1.874 personer vid 91 skolor — att beakta de svåra följderna av reformen för privatskolornas lärarpersonal. Med undantag för ett förslag om viss ersättning åt de lärarinnor, som den 1 mars 1927 fyllt 50 år och som mist sin tjänst vid ortens högre flickskola till följd av dennas indragning vid gosskolans ombildning till samskola, innehöll propositionen inga som helst förslag till betryggande åtgärder i fråga om denna lärarpersonals ställning inom den nya skolorganisationen. Departementschefen hade dock funnit det angeläget att säkerställa de kommunala mellanskolornas personal vid omorganisationen och hade uttalat, att staten måste tillse "huruvida och på vad sätt" entledigade lärarinnors "intressen" må kunna tillgodoses genom åtgöranden från det allmännas sida". Med hänvisning till rättvisesynpunkten krävdes därför, att samtliga den 1 mars 1927 vid privatläroverken anställda lärarinnor med lönetursrätt vid entledigande på grund av omorganisationen skulle få tryggad anställning inom det nya skolsystemet — vid statsläroverk eller, där så ej kunde ske inom folkskolan och dess överbyggnader, så som i propositionen föreslagits för de kommunala mellanskolornas lärare; därvid borde största möjliga hänsyn tagas till vederbörandes tidigare verksam-

hetsområde, och för lönetur och pension borde hela den föregående tjänstgöringen vid privatläroverk få tillgodoräknas. Det hänvisades till en riksdagsmotion av fröken Kerstin Hesselgren, där dessa synpunkter hävdats.

Riksdagen biföll propositionen rörande 50-åringars förhållande på sådant sätt, att de skulle få ersättning av statsmedel med två tredjedelar av vid entledigandet utgående lön intill 60-årsåldern och därefter pensioneras, som om de hela tiden haft full tjänst. I övrigt angav riksdagen vissa anordningar för att lindra verkningarna av högre flickskolors indragning för lärarpersonalen. Däri ingick förslaget om kommunala flickskolor, vilka skulle inrättas genom ombildning av privata flickskolor med överflyttande av där tjänstgörande lärarinnor utan sedvanligt ansökningsförfarande. I övrigt skulle lärarinnor, som anställdes före den 1 mars 1927 och vid entledigandet haft full tjänstgöring vid privatskola i minst fem år, kunna få ämneslärarinnetjänst vid statliga samskolor, om de önskade detta och av skolöverstyrelsen prövades lämpliga för tjänsten. Förfarandet skulle gälla under en övergångstid av 10 år. Lärarinnor, som blev utan anställning, skulle tillförsäkras "skälig bärgning", intill dess att de kunde få ny tjänst. Riksdagen förväntade även förslag från K M:t om skäligt tillgodoseende av entledigade övningslärarinnors intressen.

Riksdagens uttalanden tillställdes av Skolöverstyrelsen de särskilda flickskolorna liksom centralstyrelsen för yttrande. De föreslagna anordningarna tillstyrktes med påpekande att riksdagen även måste ha avsett entledigande till följd av första klassens indragning, varvid även samskolorna skulle inbegripas, och med yrkandet, att med "skälig bärgning" måtte förstås två tredjedelar av utgående lön. Övningslärarinnor borde få analoga möjligheter, om de ägde lönetursrätt och hade så omfattande undervisning att den medförde rätt till tjänsteårsberäkning.

Riksdagsbeslutet om kommunala flickskolor år 1928 innebar överflyttning av ämneslärarinnor vid den förutvarande privata flickskolan enligt riksdagens intentioner, medan övningslärarinnornas ställning förblev ovisst. De ämneslärarinnor, som fyllt 50 år före den 1 mars 1928, fick samma rätt till ersättning och pension som den tidigare nämnda gruppen 50-åringar.

Då frågan om inrättande av nio flickläroverk utöver de fyra redan beslutade aktualiserades genom en proposition till 1929 års riksdag, sammankallade centralstyrelsen representanter från flickskolorna i de

berörda städerna till ett möte, där det uttalades, att de lärarinnor vid flickskolan, som måste entledigas, i likhet med vad i propositionen föreslagits för lärarinnor vid befintliga kommunala mellanskolor borde få överflyttas till ordinarie tjänster vid flickläroverket samt att i övrigt skälig bärgning borde beredas de entledigade. Endast tre läroverk kom emellertid till stånd. Ämneslärarinnor vid flickskolorna på orten fick rätt till ersättning enligt tidigare fastställda normer, om de vid entledigandet fyllt 50 år och innehåft tjänst vid flickskolan före den 1 mars 1927.

Bestämmelser rörande lindring av skolreformens verkningar för lärarinnor i övrigt utarbetades enligt 1927 års riksdags intentioner av Skolöverstyrelsen och utfärdades av K M:t år 1929. De innefattade rätt för överstyrelsen att utan ledigförklarande i vanlig ordning till ledig ämneslärarinnebefattning vid de allmänna läroverken utse sådan behörig föreståndarinna eller ämneslärarinna vid statsunderstödd högre flickskola, som entledigats på grund av att skolans verksamhet måst nedläggas eller inskränkas till följd av 1927 års reformbeslut eller av kommunal flickskolas eller allmänt högre flickläroverks inrättande på orten. Vederbörande skulle dock ha vunnit sin anställning vid flickskola med full tjänstgöring före den 1 mars 1927 och vid entledigandet ha varit anställd med sådan tjänstgöring minst fem år vid statsunderstödd enskild läroanstalt. Bestämmelserna skulle gälla från den 1 oktober 1929 till utgången av juni 1937. Efter framställning från centralstyrelsen utsträcktes de år 1932 till att även gälla lärarinnor vid statsunderstödda enskilda mellanskolor samt högre goss- och samrealskolor, och senare ökades, likaså efter framställning från centralstyrelsen, deras giltighetstid till den 1 juli 1945.

Övningslärarinnornas förhållanden komplicerades på grund av den växlande omfattningen av deras tjänstgöring. Först år 1930 medgav riksdagen åt dem ersättning efter fyllda 50 år enligt för ämneslärarinnor gällande grunder, i den mån deras tjänstgöring enligt K M:ts beprövande utgjort deras väsentliga sysselsättning. Centralstyrelsens ovannämnda skrivelse rörande lärarinnor vid enskilda mellanskolor samt goss- och samskolor år 1932 inbegrep även övningslärarinnorna vid dessa skolor, men för dem beviljades ingen ersättning. Lärarinnor under 50-årsåldern, som genom omorganisationen helt eller delvis mist sin tjänst, fick ej förrän 1939, sedan centralstyrelsen ånyo gjort framställning i ärendet, ersättning med två tredjedelar av lönen för de timmar, med vilka deras medeltjänstgöring minskat, dock först om minsk-

ningen uppgått till minst en tredjedel av denna tjänstgöring.

Enligt 1929 års bestämmelser kom många av de vid privata skolor entledigade lärarinnorna att fortsätta sin skolgärning i allmänna läroverk. Deras förhållanden här blev ingalunda problemfria. Åtskilliga kolleger vid läroverken betraktade seminarieutbildningen som mindervärdig, och den inskränkning av möjligheterna att inrätta nya adjunktstjänster, som det ökade behovet av ämneslärarinnetjänster till de överflyttades fromma medförde, sågs med bitterhet av akademiskt utbildade aspiranter på ordinarie tjänst, vilka allvarligt drabbades av 1930-talets svåra arbetslöshet. Trots att de överflyttade ofta gjorde utmärkta insatser i sina nya befattningar skapades mot de seminarieutbildade ämneslärarinnorna en anmärkningsvärt stark och långvarig avoghet, vilken satt väl märkbara spår även i senare tiders fackliga verksamhet.

6. *De förberedande klassernas lärarpersonal*

Den förberedande avdelning, som förekom vid privatskolorna, främst vid flickskolorna, omfattade vid sekelskiftet vanligen tre klasser, motsvarande de tre första klasserna inom folkskoleväsendet, på vilkas kurs de allmänna läroverken byggde. Denna avdelning innefattades ej i statsunderstödet men kunde få bidrag av kommunerna. De till den knutna lärarinnorna hade vanligen småskollärrinneutbildning, ibland s k lägre kompetens från privat lärarinneseminarium. De var lågt avlönade och fick från början själva svara för sin pensionering genom medlemskap i någon av de äldre pensionsföreningarna, vanligen "Svenska Lärarinnornas pensionsförening", med det bidrag, som vederbörande skola efter råd och lägenhet kunde ge. År 1903 tillkom ett statsbidrag på 30 kronor; det höjdes till 60 efter tre år.

Då "Flick- och Samskoleföreningen" år 1906 gjorde en enkät i pensionsfrågan hos krets-föreningarna, yrkade dessa på statligt och kommunalt bidrag till pensionering av varje lärarinna med minst 15 veckotimmars tjänstgöring, vare sig denna fullgjordes i förberedande klasser eller i högre klasser, men det var ej lätt att hävda en sådan uppfattning i fråga om avdelningar utan statsbidrag. Den år 1909 genomförda löneregleringen avsåg endast de egentliga flickskoleklassernas lärarinnor. De förberedande klasserna fick indirekt ett visst stöd genom bestämmelsen att en lärarinna kunde få fullgöra upp till en tredjedel av full tjänstgöring i dessa klasser, men de enkom för deras räkning anställda hade intet gagn härav. Liksom de ställts utanför löne-

regleringen, ställdes de också utanför den följande år bildade "Lärarinnornas Pensionsanstalt". De fick dock behålla det statsbidrag, som tillkommit dem i de äldre pensionsföreningarna, och tillförsäkrades för framtiden pensionsrätt i "Svenska Lärarinnors Pensionsförening" med årligt statsbidrag på 60 kronor, förutsatt att minst samma belopp föregående år inbetalats av eller för dem och att deras tjänstgöring uppgick till minst 20 veckotimmar. Härvid följdes de förslag, som "Flick- och Samskoleföreningen" framlagt. Den år 1913 bildade vikariatskassan för enskilda läroanstalter fick för lärarinnor i förberedande klasser ej något statsbidrag, men skolorna kunde för dem erlægga avgifter, som tillfördes en särskild fond, B-fonden, ur vilken vikariatsbidrag kunde rekvireras i något mindre omfattning.

Sedan förhoppningar väckts om en ny lönereglering, yrkade centralstyrelsen 1916 i en förut nämnd skrivelse, stödd av ett ombudsmöte, bl a på åtgärder för att skapa bättre löneförhållanden för de förberedande klassernas lärarinnor, exempelvis genom stadganden om viss minimilön. Då den tillsatta lärarlönenämnden i sina år 1918 framlagda förslag anfört, att vederbörande myndigheter vid tilldelning av statsbidrag borde tillse, att skäligen avlöning tillförsäkrades dessa lärarinnor, biträdades detta förslag mycket kraftigt av centralstyrelsen. Löneregleringen uppsköts emellertid, och den förstärkning av den tillfälliga löneförbättringen, som kom i stället, omfattade ej de förberedande klassernas lärarinnor. Dessas begynnelselönen angavs i ett inlägg i "Meddelanden från föreningsbyrå" normalt vara 1.000 kronor med ett lönetillägg på 200 kronor efter 5 år. De dyrtidstillägg, som beviljades i olika etapper, kom ej heller dessa lärarinnor till del. Vid ett ombudsmöte år 1920 framhölls med styrka nödvändigheten av att deras löner höjdes, och ett minimiarvode av 3.700 kronor föreslogs jämte tre åldersstillägg på vardera 200 kronor; skolorna borde i första hand söka anslag för ändamålet hos kommunala myndigheter. Vid en av centralstyrelsen år 1922 gjord undersökning befanns, att uttalandet beaktats och att lärarinnorna fått det väsentligt bättre ställt i lönehänseende. Deras pensionsfråga var emellertid ej tillfredsställande ordnad. De flesta tillhörde väl "Lärarinnornas Pensionsförening" och fick bidrag från skolan till årsavgiften, men dessa bidrag gällde i alltför många fall endast minimibeloppet 30 kronor. En del skolor satte själva in pengar i bank för pensionering, i andra fall stod lärarinnorna helt utan pensionsmöjligheter. Obligatoriskt medlemskap i en pensionsanstalt liksom högre årsavgift än minimibeloppet rekommenderades, men i vad mån rekom-

mendationerna följts förblev ovisst.

Då efter 1927 års skolreform de förberedande klasserna miste sitt tidigare indirekta statsunderstöd och i allmänhet måste avvecklas, kunde riksdagen endast "förutsätta", att vederbörande kommuner skulle låta sig angeläget vara att i den mån det vore möjligt bereda anställning vid kommunens folkskoleväsen åt de lärarinnor, som måste entledigas. Centralstyrelsen anhöll år 1929, att riksdagens uttalande genom K M:ts försorg skulle bringas till de kommunala myndigheternas kännedom, att erforderliga åtgärder skulle vidtagas för att kommunerna måtte känna sig förpliktade till sådana åtaganden och att övergången till folkskoleväsendet skulle underlättas genom särskilda bestämmelser. Lärarinnornas växlande kompetensförhållanden var här en olägenhet. Stockholms stad krävde t ex folkskollärrarinneexamen för anställning vid småskolan, och åtskilliga, som utbildats vid högre lärarinneseminarier, hade ej formell småskollärrarinnekompetens. För de senare anhöll centralstyrelsen om dispens efter minst 10 års tjänstgöring och i övrigt om rätt till giltig examen efter ett års kompletterande studier vid småskoleseminarier.

I några fall sökte skolorna bibehålla sina förberedande avdelningar. År 1930 avstyrkte Skolöverstyrelsen statsbidrag till de vid sådana klasser anställda lärarinnornas pensionering i "Svenska lärarinnornas Pensionsförening". Efter framställning från centralstyrelsen fattade 1932 års riksdag emellertid beslutet att delägare i denna förening, som åtnjutit statsbidrag före 1 juli 1928, fortfarande skulle få statligt bidrag, så länge hon innehade befattning, som tidigare medfört bidragsrätt, och fyllde gällande villkor i övrigt.

Härmed kunde "Flick- och Samskoleföreningens" omsorger om de förberedande klassernas lärarinnor betraktas som fullbordade. De allra flesta av de berörda lärarinnorna kom att få fortsätta sin lärargärning inom folkskoleväsendet.

Kap. 4 Åtgärder och framställningar i uppkommande frågor.

I samband med de större frågor, som tidigare berörts, eller beträffande frågor och intressen av annan art gjorde "Flick- och Samskole-

föreningen" främst genom centralstyrelsen sin röst hörd. De mest djupgående och viktiga inläggen i uppfostrings- och undervisningssammanhang ingick givetvis i yttranden och framställningar rörande den stora omdaningsverksamheten inom vårt skolväsen, men även frågor av mindre räckvidd kunde behandlas engagerat och ingående. Således fick kretsföreningarna yttra sig rörande språkskrivningarnas plats i undervisningen, sedan denna fråga aktualiserats genom en propå till myndigheterna av Lärarinneförbundet. Centralstyrelsens sammanfattande framställning i ärendet blev i huvudsak bestämmande för de nya föreskrifter, som utfärdades efter år 1928. Likaså yttrade sig centralstyrelsen i fråga om begynnelsepråket i högre skolor och önskade fortsatt försöksverksamhet under en längre tid, innan övergång till engelska genomfördes.

Behovet av fortbildning för privatskolornas lärare hade tidigt uppmärksammats av "Flick- och Samskoleföreningen" och svarade mot ett starkt intresse, särskilt bland lärarinnorna, vilkas möjligheter till studier utanför seminarierna var begränsade. En petition om ökat anslag till resestipendier för deras räkning år 1906 gav resultat, och föreningens byrå hade länge uppgiften att ge råd och praktiska anvisningar vid studieresor. År 1923 fick föreningen till sin glädje del av en donation från P A Norstedt & Söner för ändamålet och kunde meddela ett omdöme av Carl G Laurin, som läst reseberättelserna: "Få äro mer lämpliga att erhålla resebidrag än unga intelligenta lärarinnor". År 1925 tillsatte centralstyrelsen en kommitté för anordnande av kurser, föreläsningsserier och seminarieövningar i psykologi, och sådana kom också till stånd i föreningens regi. Den kommunala flickskolans på högstadiet särpräglade karaktär med ämnen som psykologi och ekonomilära samt praktisk linje hade ej föranlett myndigheterna att sörja för erforderlig utbildning av lärare. Här sökte centralstyrelsen utverka lämpliga åtgärder och sommaren 1938 kom genom Skolöverstyrelsens försorg åtminstone en kurs till stånd i ekonomilära.

Med sin friare studieuppläggning och sitt stora intresse för pedagogiska och metodiska nyheter hade de privata skolorna, i synnerhet flickskolorna, ett stort behov av för dem lämpade läroböcker, och som nämnts rådfrågade centralstyrelsen under sina första år kretsarna om deras erfarenheter och meddelade förteckningar över rekommenderade böcker. Ett par av dess ledamöter, Matilda Widegren och Ester Lager, framträdde själva som författare av läroböcker, vilka kom till flitigt bruk i flickskolorna. Då på 1930-talet efter klagomål från föräldrahåll

läroboksfrågan togs upp till utredning och då särskilt tillkallade sakkunniga föreslog en central granskningsnämnd och ortsenheter för läroboksbeståndet, protesterade centralstyrelsen bestämt — främst mot de kommunala och enskilda skolornas inordnande i ortsenheterna — och ansåg granskningsnämnden onödig. Denna kom till stånd, men några ortsenheter föreskrevs ej. Efter övergången till de kommunala flickskolornas läroplaner blev behovet av läroböcker för de båda högsta klasserna särskilt beträffande ekonomilära och psykologi kännbart. Både hos Skolöverstyrelsen och läroboksförlagen sökte centralstyrelsen verka för utgivande av lämpliga böcker, men underlaget för efterfrågan befanns ännu vara för svagt.

Självklart uppmärksammades skolornas arbetsförhållanden, och åtskilliga framställningar gjordes om förbättringar. Temporära framgångar kunde noteras efter upprepade petitioner om rätt till delning av klasser i vissa ämnen och om lika regler för uppdelning på klassavdelningar i gymnasiet och på flickskolans högstadium. Då år 1935 den stadgeenliga rätten till viss ledighet vid terminens början och slut ensidigt berövades de kommunala flickskolorna vid införandet av sk idrottsdagar, påtalades detta, och rättelse vanns. Redan år 1928 hade en intern utredning tillsatts av föreningen för att söka skapa normer för inräknande av uppgifter vid materialvård, av förberedelse-timmar o dyl i lärartjänstgöringen — ett alltför tidigt väckt problem.

De privata skolornas och sedermera även de kommunala flickskolornas kompetensförhållanden och jämförlighet med andra skolformer påkallade noggrann uppmärksamhet. Efter en undersökning av resultatet vid intagningsprövningar 1935 sökte centralstyrelsen förgäves utverka likställighet vid intagning i läroverk mellan elever från folkskola och från privata barndomsskolor — dessa sökande måste prövas i alla läroämnen, folkskoleelever blott i två. Frågan om tillgodoräknan-de av flickskolans vitsord vid övergång till gymnasium togs upp flera gånger, och steg för steg utverkades också bättre villkor. Omsorgsfullt bevakades även normalskolekompetensens värde, ej minst då den i ett förslag till omorganisation av Gymnastiska Centralinstitutet utslöts som intagningsvillkor — förslaget förverkligades ej. Likaså hävdade centralstyrelsen med framgång den nya kompetens, vilken knutits till flickskolans praktiska linje, såsom godtagbar vid intagning i skolköks- och slöjdseminarier. Redan år 1932 fick centralstyrelsen av ett rektorsmöte uppdraget att utreda frågan om normalskolekompetens för gossar, och en försöksverksamhet inleddes.

Omsorgen om elevernas välfärd hörde till flickskolornas tidigaste traditioner. Skolläkare anställdes sedan gammalt på skolornas egen bekostnad och då dessa läkares redovisningsskyldighet ökades, utverkade centralstyrelsen år 1917 statsbidrag, som dock först utgick blott med en krona per elev. På 1920-talet framlades ett förslag om folk-tandvård, enligt vilket privatskolorna som villkor för statsbidrag skulle bekosta fullständig tandvård åt eleverna med egna medel. Centralstyrelsen framhöll nödvändigheten av ett särskilt statsanslag till privatskolorna, om dessa skulle bli i stånd att ordna sådan tandvård. Något statsanslag beviljades ej, men det föreslagna villkoret knöts ej heller till det allmänna statsbidraget.

I samband med genomförandet av 1927 års läroverksreform ökades möjligheterna för skolelever att få studiestöd av allmänna medel, och i sitt remissyttrande över förslag i ärendet betonade centralstyrelsen, att privatskoleelevernas intressen här ej på någon punkt borde få stå tillbaka. År 1935 hemställde styrelsen om rätt för dessa elever att få stipendier ur allmänna arvsfonden. Sedan yrkesvägledning införts i skolorna, påtalade centralstyrelsen den ofta förekommande bristen på verklig sakkunskap hos många yrkesvägledare i fråga om flickornas intresseområden.

I frågor utanför det egentliga skolområdet hade "Flick- och Samskoleföreningen" ej så ofta anledning att göra sin röst hörd. Föreningen var dock representerad i den kommitté, som förberedde 1906 års rättstavningsreform, och den uttalade sig — något tveksamt — år 1927 i frågan om vidgad rätt att utträda ur svenska kyrkan. Samma år gav den sitt stöd åt en hemställan från Fredrika-Bremerförbundet om anställande av en kvinnlig ledamot i skolöverstyrelsen. Under andra världskriget ställde föreningen lojalt upp genom att i samarbete med lärarinneförbundet ordna en lärarkårens aktion för den s k "Nationalinsamlingen för försvaret" och kunde redovisa en slutsumma av 24.266 kronor. Ett kraftigt uttalande gjordes till stöd för de norska lärarna under ockupationen. Föreningens försök att här vinna anslutning från andra lärarorganisationer lyckades emellertid ej.

Givetvis tog sig föreningen an de personliga problem och bekymmer som drabbade enskilda ledamöter eller små grupper av tillbakasatta. Stöd åt dispensansökningar och andra hjälpåtgärder lämnades i skrivelser eller vid uppvaktningar.

I den interna verksamheten sökte centralstyrelsen från början samla föreningsmedlemmarna till aktivitet kring frågor av gemensamt in-

teresse. Framför allt under de tidigare åren anordnades i stadgeenlig ordning omröstningar i de viktiga frågorna. Sedan meddelandena från byrån, som tillställdes samtliga medlemmar, börjat utkomma regelbundet, gavs i dessa liksom i särskilda skrivelser information och uppfordrades till ställningstaganden, opinionsyttringar och lokala aktioner. År 1911 utgav centralstyrelsen med hjälp av en insamling bland föreningsmedlemmarna på mångas önskan en årsbok med uppgifter om skolornas kompetensrättigheter och storlek, om ägare, styrelser, föreståndare, statsunderstöd m m. Den blev emellertid den enda i föreningens historia. Samma år sökte centralstyrelsen få till stånd en konsulentverksamhet i olika ämnen för landsortsskolornas räkning, men planen måste uppges, då ett nödvändigt anslag från en privat fond ej beviljades. Mest framgångsrika blev aktioner med syfte till gemensam hjälp åt behövande kolleger. Vid ett allmänt föreningsmöte år 1911 väcktes tanken att skapa ett ålderdomshem för lärarinnor i svåra ekonomiska omständigheter. En kommitté tillsattes, och ett upprop utfärdades till skolornas kollegier och till övriga intresserade. Detta väckte starkt gensvar. Med de blygsamma löneförhållanden, som rådde i privatskolorna, kunde bidragen från lärarkåren ej bli tillräckliga, men mer kapitalstarka gynnare trädde till, en lämplig tomt skänktes på Lidingön, och där kunde en vacker och ändamålsenlig byggnad uppföras. Hemmet, som kallades "Ro", hade plats för 26 pensionärer, och att det blev till stor glädje och hjälp är livligt omvittnat. Det förvaltades av en särskild förening och underhölls genom kontinuerliga bidrag från skolor och lärare. Med tiden inrättades ännu ett hem, kallat "Stockholms-Ro". Båda institutionerna äger ännu bestånd, nu under kommunal förvaltning.

Under den svåra depressionen på 1930-talet vidtog myndigheterna besparingsåtgärder, som medförde minskade tjänstgöringsmöjligheter för lärare och bidrog till att öka den redan allvarliga arbetslösheten inom kåren. Av ett allmänt föreningsmöte i Uppsala år 1934 fick centralstyrelsen i uppdrag att söka skaffa medel till hjälp åt arbetslösa lärarinnor. I samarbete med "Sveriges Flick- och Samskolors Lärarinneförbund" utfärdades ett upprop till kretsar och lokalförbund med begäran om bidrag från lärarna med minst 15 kronor, vid behov delat på tre år, samt om utverkande av något bidrag från skolägare och styrelser. Fonden, som kallades "Lärarinnornas hjälpfond", växte snabbt. Den fick egen styrelse och egna stadgar, räkenskaperna redovisades i korthet i "Flick- och Samskoleföreningens" årsredogörelser. Under-

stöd lämnades efter depressionstidens slut främst till övnings- och småskolelärarinnor. År 1945 var behållningen omkring 14.700 kronor.

Den ständigt fortgående utvecklingen på skolområdet skapade ej minst för privatskolornas och de kommunala flickskolornas rektorer organisatoriska och praktiska problem, som behövde dryftas gemensamt. Av stort värde blev här de rektorsmöten, som av centralstyrelsen anordnades på dess eget initiativ eller efter uttalade önskemål från rektorerna. Till sådana möten kallades oftast sakkunniga från olika myndigheter i aktuella frågor. Därtill kom ett ofta rikt utbyte rektorerna emellan av erfarenheter, synpunkter, förslag och råd. Rektorsmötena bidrog effektivt till att utverka förbättringsåtgärder och till att skapa en anda av kollegialitet och gemenskap, som blev en god tillgång och ett värdefullt stöd i det praktiska skolarbetet.

Kap. 5 Kretsföreningarnas förhållanden. Medlemsantalet

”Flick- och Samskoleföreningens” medlemsantal speglar i sin mån privatskolornas skiftande villkor. Som nämnts startade föreningen med 836 medlemmar, fördelade på 41 kretsar. Stadseenligt kunde en kretsförening bildas av minst tre medlemmar. De första åren noterades endast en förening med detta låga antal — i Haparanda — men åtskilliga föreningar fanns med fyra eller fem medlemmar, främst på orter med en privat samskola. I och med genomförandet av 1904 års läroverksreform upplöstes kretsföreningen i de städer, där statliga samskolor ersatte privata, och efter beslutet om kommunala mellanskolor år 1909 tynade föreningarna bort, allt eftersom de privata samskolorna fick lämna rum för den nya skolformen — kortlivade kretsföreningar bildades på några håll, där kommunen inrättade en enskild mellanskola som förstadium till en kommunal. Som ett slags tecken på ömsesidig trohet bibehölls i några fall en döende förening i årsredogörelserna, även sedan minimiantalet underskridits — i Trollhättan höll således en ensam lärarinna stånd ett par år som enda medlem och ordförande. Trots att åtskilliga kretsföreningar upphörde, förblev medlemsantalet tämligen konstant, emedan föreningarna på flickskoleorterna

tillväxte. Större svårigheter uppstod efter 1927 års omorganisation av det högre skolväsendet, då flickskolorna helt avvecklades i nio av de städer, som fick samläroverk. År 1932 måste centralstyrelsen i en särskild skrivelse uppmana kretsarna att slå vakt om medlemsantalet. Maningen torde dock ha fått ringa effekt. Medlemsantalet fortfor att sjunka till följd av den fortgående utvecklingen på skolområdet. Sitt högsta medlemsantal — 1.485 personer — hade ”Flick- och Samskoleföreningen” uppnått år 1922. Vid ombildningen år 1945 låg antalet någon under begynnelsesiffran — 806 mot 836. Antalet kretsföreningar var däremot detsamma.

I de minsta kretsföreningarna fanns endast ordförande, i de något större även sekreterare och i de största städernas föreningar en egen styrelse. Den lokala verksamheten var säkerligen i de flesta kretsarna ej särskilt livlig, och kontakt kretsarna emellan knöts huvudsakligen vid ombudsmötena eller de allmänna föreningsmötena. I Göteborg fanns som nämnts redan på 1890-talet en lärarinnornas sjukkasse och vid sekelskiftet tillkom genom donation ett semesterhem, Bångsbo, men dessa institutioner hade egna styrelser, om än sambandet med ”Flick- och Samskoleföreningen” markerades av att samma personer återfanns i dessa och i kretsföreningens ledning. Mest verksam var stockholmskretsen, den ojämförligt största med ett medlemsantal, som endast på slutet låg något under 200, och som 1923 uppnådde sitt maximum med 485 personer. Den hade ju också långt mer än andra nära kontakt med centralstyrelsen, och särskilt under de tidigare verksamhetsåren tog den ofta initiativ och gav impulser till åtgärder från denna — tydligen var den ej alltid så lätthanterlig.

Kap. 6 Ekonomiska förhållanden

Den mångsidiga och omfattande verksamhet, som i det föregående i korthet skildrats, utövades under ytterst blygsamma ekonomiska förhållanden. Som tidigare nämnts var årsavgiften per medlem först blott 1: 50, den höjdes sedermera till 3 och var de sista åren 5 kronor. Endast en funktionär, sekreteraren, hade ett fast arvode. Det utgick med 300 kronor årligen och innefattade då även skötsel av föreningsbyrån under försökstiden. Sedermera skildes befattningarna, och byrån

kunde som delvis självförsörjande lämna ett högre arvode. När befattningarna sedermera åter förenades och statsbidrag till byrån utgick, ordnades en heltidsanställning på ungefär samma ekonomiska villkor som gällde för en flickskolelärarinna, och pensionsrätt utverkades i "Lärarynnornas Pensionsanstalt". Någon gång fattades beslut om mindre arvoden för särskilda uppdrag, och centralstyrelseledamöterna från landsorten fick reseersättning vid styrelsemötena, men i övrigt byggdes verksamheten såväl centralt som i kretsarna helt på oavlönade personliga arbetsinsatser. De många och ofta ingående utredningarna, medelsförvaltningen och de omsorgsfullt utarbetade och välformade petitioner och remisskrivelser, som tillställdes myndigheterna i olika frågor, vittnar om hur mycken möda och hur starkt och oegennyttigt intresse, som alltifrån föreningens tillkomst och fram till dess ombildning ägnades dess verksamhet. I varje årsredogörelse inflöt en räkenskapsöversikt tillika med revisorernas berättelse. Några sifferuppgifter från olika år ger viss belysning åt de villkor under vilka föreningen arbetade.

Behållning från	1905	1915	1925	35/36	44/45
föregående år	1.883: 94	2.072: 78	4.214: 44	3.493: 30	5.626: 39
Inkomster	1.395: 13	2.389: 02	4.492: 08	4.082: 32	4.775: 88
Utgifter	1.166: 38	1.909: 97	3.521: 07	3.343: 54	6.429: 37
Behållning till					
följande år	2.112: 69	2.551: 83	5.185: 45	4.232: 08	3.972: 90
För året disponibla medel	3.279: 07	4.461: 80	8.706: 52	7.576: 62	10.402: 27

Utöver de egna medlen fick föreningen under årens lopp vissa fonder att förvalta. Den första, biblioteksfonden, har tidigare nämnts, liksom "Lärarynnornas hjälpfond". År 1935 mottog föreningen "med tacksamhet" uppdraget att förvalta en fond, stiftad av grundarinnan av Sofi Almquists samskola och benämnd "Sofi Almquists minnesfond". Fonden, som årligen skulle ökas med 10 procent av räntan, uppgick vid överlämnandet till 5.114: 28 kronor och förstärktes vid dottern Märta Almquists död med ytterligare 1.000 kronor. Räntan i övrigt skulle årligen som stipendium lämnas till en elev vid privat läroverk för att möjliggöra en fjällvistelse antingen av hälsoskäl eller för studium av naturen. Ansökan skulle göras till byrån av vederbörande rek-

tor, som också skulle svara för lämpliga förhållanden under fjällvistelsen. Allt eftersom antalet privata skolor reducerades, blev efterfrågan på dessa stipendier mindre. Vid föreningens ombildning uppgick fonden till 6.805 kronor.

Med stor noggrannhet redovisades även ett mindre penningbelopp, som år 1925 överlämnats till centralstyrelsen för förvaltning av privat-skoleföreståndarnas s k permanenta kommitté. Det ökades endast med de obetydliga räntorna och minskades genom anslag till utredningar och rektorsmöten. Vid ombildningen uppgick beloppet blott till 138 kronor.

Kap. 7 Kontakter och samarbete med andra sammanslutningar

År 1904 bildades på initiativ av Fridtjuv Berg från "Sveriges allmänna folkskollärareförening", Eugène Schwartz från "Svenska Lärarynnorsällskapet" och Johan August Lundell från "Flick- och Samskoleföreningen" en kommitté för att överlägga om en rättstavningsreform. Till representanter i kommittén utsåg centralstyrelsen utom professor Lundell fil dr Lydia Wahlström. En petition från kommittén ledde till genomförandet av 1906 års rättstavningsreform.

I beredningskommittéerna för de rätt regelbundet förekommande nordiska skolmötena var "Flick- och samskoleföreningen" representerad från år 1904. Då år 1913 en särskild kommitté arbetade för att vid Baltiska utställningen följande år åstadkomma en kvinnornas utställning i en byggnad, som innefattade en kopia av Fredrika Bremers hem i Årsta, utsåg centralstyrelsen Matilda Widegren att medverka, insatte en representant i utställningsstyrelsen och utarbetade tablåer för belysande av föreningens verksamhet, ävensom en redogörelse för vunna resultat, vilket allt redovisades vid denna s k Årsta-utställning.

I Stockholm bildades år 1918 en kommitté med syftet att verka för "ordnande och sammanhållande av agitationsarbetet för förbättrande av lärarynnornas löneförhållanden". Däri ingick två medlemmar från "Stockholms statsunderstödda skolors ledareförbund", "Småskoleförbundet", "Stockholms lärarynnförbund" och stockholmskretsen av

"Flick- och Samskoleföreningen". På anhållan från denna kommitté utsåg centralstyrelsen ytterligare två ledamöter, Augusta Lithner och Josef Lundén. Om något mer anmärkningsvärt resultat av verksamheten kunnat vinnas är ovisst.

Följande år bildades ett riksomfattande förbund av lärarinnor vid Sveriges flick- och samskolor. Denna sammanslutning var i en del frågor oppositionell mot "Flick- och Samskoleföreningen" men räknade i övrigt på samarbete med denna. Vissa funktionärer var t o m engagerade i ledningen av båda föreningarna. Ett visst samarbete kom också till stånd, såsom också kommer att beröras i skildringen av det s k "Lärrarinneförbundets" verksamhet.

Tack vare ett av fröken Laura Löwenhielm personligt donerat resestipendium kunde föreningens tidigare sekreterare, rektor Josef Lundén, år 1925 deltaga i en internationell konferens för dryftande av pedagogiska frågor i Heidelberg. Detta blev inledningen till ett bestående internationellt engagemang. Sålunda representerades föreningen 1927 vid en pedagogisk-psykologisk kongress i Prag av fröken Greta Stendahl och samma år accepterade den en inbjudan att ingå som medlem i "Bureau International d'Education" i Geneve. Detta medlemskap nämnes ej vidare, men 1931 anslöt sig föreningen till "Le Bureau international du personnel de l'Enseignement secondaire public" i samband med denna organisations kongress i Paris och sände en delegat även till följande års kongress i London. Organisationen antog 1935 namnet Fédération Internationale des Professeurs de l'Enseignement Secondaire Officiel, förkortat FIPESO. Sedan dess erhöll föreningen årligen publikationen "Le Bulletin" för utdelning i kretsarna och var ganska regelbundet representerad vid FIPESO:s kongresser, vilket ledde till deltagande även i andra internationella lärarmöten fram till andra världskriget, då samarbetet mellan de olika ländernas lärarorganisationer temporärt måste avbrytas.

År 1929 inträdde föreningen på anmodan med en ledamot och en suppleant såsom adjungerade medlemmar i Skolidrottsförbundets styrelse. Samma år utsågs föreståndarinnan för föreningens byrå att träda i samarbete med skolresenämnden.

För sina kvinnliga medlemmars räkning anslöt sig föreningen år 1943 till "Svenska kvinnoföreningars samarbetskommitté" och deltog i kostnaderna för en utredning rörande kvinnors utbildning vid offentliga anstalter samt rörande deras rekryterings- och befordringsförhållanden i offentlig tjänst. Följande år inlämnades till den kommitté, som

skulle överse behörighetslagen, en skrivelse med yrkande på slopande av undantagsbestämmelserna för kvinnor — dock ej beträffande präst-ämbetet.

Något samarbete med det 1913 bildade "Läroverkslärarnas riksförbund" har ej kunnat noteras. Tvärtom var den första kontakten med förbundet föga vänskaplig. I samband med sitt yttrande över lärarlönenumndens betänkande år 1915 offentliggjorde nämligen LR:s deputeradeförsamling ett uttalande beträffande kvinnors anställning som adjunkter vid högre allmänna läroverk och realskolor och som rektorer vid statens samskolor, vari hävdades, att kvinnor i jämförelse med män vore underlägsna som undervisare "i åtskilliga ämnen" liksom också underlägsna i avseende på att upprätthålla vissa fordringar på resultat i studierna och underlägsna även i fråga om initiativ och självständighet på undervisningens område. Uttalandet väckte uppseende, i den mån det blev allmänt känt, och skapade stor indignation i lärarinnekretsar. Den stridbara stockholmskretsen av "Flick- och Samskoleföreningen" ville till och med påtala saken hos K M:t, men centralstyrelsen fann en sådan protest "oformlig" och nöjde sig med att i de större tidningarna införa en "hovsam men bestämd" gensaga mot att en lärarkår ensidigt försökt framhålla sina förmenta företräden på bekostnad av en annan kår, som dock under bekymmersamma förhållanden energiskt arbetat fram sin skolform till dess nuvarande ståndpunkt. Nedsättande jämförelser, som söker göra gällande anspråk på objektiv giltighet, måste vara grundade på "en vida mer allsidigt företrädd sakkunskap än vad här är fallet".

Kap. 8 Några förgrundsgestalter inom "Flick- och Samskoleföreningen"

Bland föreningens grundare liksom bland dess ledare genom åren finner man åtskilliga av de mest framträdande representanterna för det privata skolväsendet men även intresserade från andra områden. Det syntes vid sekelskiftetiden väl närmast självklart, att den nya föreningen sökte försäkra sig om en manlig ordförande — hänvändelser till myndigheter och allmänhet borde för att tagas på allvar ha underteck-

nats av en man, helst en välkänd skolman eller ämbetsman. Det måste emellertid framhållas, att de män, som ställde sig till förfogande, ingalunda nöjde sig med att vara galjonsfigurer utan fyllde sitt uppdrag med stort intresse och verklig sakkunskap. Här må nämnas den förste ordföranden, lektor Olof Örtenblad, vidare professor Christoffer Auri-villius, överdirektör Edvard Phragmén och regeringsrådet Herman Palmgren. Den man, som under de tidigare verksamhetsåren gjorde den mest omfattande och engagerade insatsen, var visserligen ej ordförande men han tillhörde centralstyrelsen från begynnelsen fram till år 1919. Det var den mångsidigt verksamme språkforskaren, folkbildningsmannen och reformpedagogen professor Johan August Lundell, initiativtagare till "Uppsala enskilda läroverk" med dess starkt reformativa karaktär och till "Fackskolan för huslig ekonomi". Som nämnts skedde "Flick- och Samskoleföreningens" medverkan vid 1906 års rättstavningsreform på hans initiativ.

Traditionen med manlig ordförande upprätthölls fram till de sista åren av föreningens verksamhetstid. År 1919 blev dåvarande rektorn vid "Ateneum för flickor" Arvid Bruno ordförande. Han ägnade föreningen ett synnerligen intresserat och gediget arbete och kvarstod i centralstyrelsen även sedan han 1928 i samband med överflyttning till Sigtuna lämnat ordförandeposten. Hans efterträdare på denna blev rektorn vid Saltsjöbadens samskola Josef Lundén, som från 1909 till 1918 varit föreningens sekreterare, därefter inträtt i styrelsen och sålunda fått en ingående kunskap om allt, som rörde dess verksamhet. Under de vanskliga år, då det privata skolväsendets förhållanden omgestaltades, blev hans insats utomordentligt värdefull. Ej minst bidrog här till hans stora personkännedom och hans personliga värme och humor. Han företrädde också föreningen vid många tillfällen i dess internationella verksamhet. Då han avgick år 1940, fick föreningen för första gången en kvinnlig ordförande, Elisabeth Dahr, som representerade den fram till dess ombildning 1945.

De ledande personligheterna för övrigt var så gott som undantagslöst kvinnor. Främst må här nämnas Matilda Widegren, knuten till Statens Normalskola men även en av grundarna av "Privata Högre Lärarinneseminarier" och "Pedagogiska biblioteket". Flickskoleväsendet i dess helhet ägnade hon ett intensivt intresse, och som nämnt skrev hon för flickskolorna väl lämpade läroböcker i sitt främsta ämne, svenska. I centralstyrelsen var hon livligt engagerad. Hon och hennes vän Augusta Lithner beklädde turvis vice ordförandeposten och skatt-

mästarsysslan, Idérik och praktisk stod hon bakom många initiativ: biblioteksfonden, byrån, föreläsningar och möten. I stockholmskretsen var hon under många år ordförande. Klar intelligens, kunnighet, stark idealitet och varmhjärtad osjälviskhet var hennes karakteristika — under sina sista år gjorde hon en helhjärtad insats för fred och flyktinghjälp.

Centralstyrelsens förste vice ordförande, fil kand Agnes Henckel, efterträddes 1904 av Augusta Lithner, vars insatser i det följande främst kom att gälla omsorgen om föreningens och byråns ekonomi. Hon anlätades i övrigt för sakkunnighetsuppdrag av olika slag. Sedan hon 1921 lämnat styrelsen, påtog hon sig under flera år sekreterarskapet.

Bland de tidigaste ledamöterna i centralstyrelsen märks Anna Rönström, grundare av "Högre Elementarläroverket för flickor i Lund" och karakteriserad som en av den svenska flickskolans ädlaste förkämpar. I 1907 års lärarlönecommitté representerade hon de privata skolorna. I centralstyrelsen liksom i övrigt verkade hon särskilt för främjande av nordiska och internationella kontakter. År 1908 invaldes i centralstyrelsen Thyra Kullgren, kort därefter utnämnd till föreståndarinna för "Kjellbergska flickskolan" och dess lärarinneseminarium i Göteborg. Hon blev en utomordentligt kunnig och energisk medarbetare och kom sedermera, ej minst såsom ledamot av 1924 års skolsakkunniga, att göra en betydande insats i 1920-talets reformarbete inom det högre skolväsendet.

Som styrelsesuppleant sedan 1907 hade Ester Lager, med tiden föreståndarinna för Djursholms samskola, gjort en mångårig insats i föreningens verksamhet, innan hon 1919 blev ordinarie styrelseledamot och vice ordförande. Hennes driftighet och initiativkraft betydde mycket för lösningen av löne- och pensionsfrågorna 1909 och 1910, och hennes ord vägde tungt inom styrelsen, där hon dock i en del frågor hade en egen mening och ej tvekade att reservera sig.

Föreståndarinnan för flickskolan i Falun, Gerda Martin, har tidigare nämnts som ledamot av 1918 års stora skolkommision. Den i flera hänseenden banbrytande reformpedagogen Ester Boman, känd som grundare och ledare av den mest uppmärksammade "Tyringe hel-pension" i Hindås, drev med kraft inom centralstyrelsen de privata skolornas krav på pedagogisk frihet och avancerade undervisningsmetoder.

Vice ordförande i centralstyrelsen efter Ester Lager blev föreståndar-

rinnan för "Brummerska flickskolan" i Stockholm, den driftiga och omdömesgilla Gunhild Almén, ej minst känd för sin starka personlighet och dråpliga humor. Hon bragte den bekymmersamma frågan om avvecklingen av föreningens byrå, sedan platsförmedlingsuppgiften blivit överflödig, lyckligt i hamn.

Att i denna korta översikt många dugande och hängivet arbetande medlemmar av centralstyrelsen liksom ledare av kretsföreningarna måst lämnas utan omnämnande är ofrånkomligt. Det kan synas egendomligt att de flesta här namngivna varit skolchefer. De har dock i många fall börjat sin insats i föreningsarbetet som lärarinnor. Men som dugande och för allmänna frågor intresserade personer med villighet och kraft att offentligen verka för sin skolform och sin kår har de ej kunnat undgå att uppmärksammas inför de ofta svårlösta frågorna om hur chefsposter vid privata skolor skulle kunna besättas.

Utan medlemskap i centralstyrelsen men i nära samarbete med denna gjorde sekreterare och byråföreståndare sina betydelsefulla insatser. Den första sekreteraren var Susy Silfverbrand, som hade ett blygsamt arvode på 300 kronor årligen och som utan särskild ersättning också förestod byrån under försöksåret. De yttranden och framställningar, som hon bar ansvaret för, kännetecknades av reda, klarhet och god språklig utformning, en verklig prestation i en tid, då ämbetsverkens stil och uttryckssätt så starkt präglats av den lärda skolans traditioner.

Sedan Josef Lundén avgått som sekreterare 1918, hade föreningen under några år två sekreterare, tills Augusta Lithner ensam åtog sig uppdraget. År 1927 övertog Rut Afzelius, som då i två år förestått föreningens byrå, även sekreteraruppdraget. Hon kvarstod i båda befattningarna till byråns upphörande 1941 och visade sig vara en synnerligen dugande kraft. Med en omfattande kännedom om både skolor och platssökande förenade hon omdömesgillhet och vänlighet vid förmedlingsarbetet, och hon förskaffade sig ingående kännedom om för privata skolorna gällande författningar. Tillsammans med första amanuensen i skolöverstyrelsen Ingeborg Blomberg utgav hon 1931 en samling av de för statsunderstödda enskilda läroanstalter gällande författningarna, som togs i distribution av centralstyrelsen och blev av mycket stort värde för skolorna. Sekreterarsysslorna skötte hon med största skicklighet och omsorg. Då hon efter byråns upphörande övergick till tjänst inom skolöverstyrelsen, blev fröken Agnes Lundgren föreningens sekreterare och tillika dess ombudsman under de sista verksamhets-

åren fram till ombildningen. Hon behöll sitt uppdrag i den nya föreningen.

Sist må såsom en mångårig, skicklig och hängiven medarbetare i föreningens verksamhet nämnas fröken Laura Löwenhielm. Utanför denna förestod hon pedagogiska biblioteket, som fram till 1926 hade sin lokal i Whitlockska skolans byggnad, där också föreningens byrå var inrymd, och hon blev dennas föreståndare från 1909 till sin pensionering 1922. Såsom ett uttryck för den stora tacksamhet, som flick- och samskolornas lärarinnekår kände för hennes outtröttliga arbete till kårens fromma, fick hon vid detta tillfälle mottaga en gåva av 3.370 kronor. Hennes viktiga och varmhjärtade insats som sekreterare och kassaförvaltare i vikariatskassans styrelse är tidigare omnämnd. Hon anlätades också flitigt för särskilda uppdrag. Såsom tillägg till hennes blygsamma pension från "Svenska lärarinnornas pensionsförening" lyckades centralstyrelsen hos riksdagen utverka en tilläggs pension, avseende tjänsterna vid biblioteket och vikariatskassan, och då det samlade pensionsbeloppet ändock stannade vid 1.800 kronor, tillerkändes hos av privatskolorna en årlig livränta på 600 kronor som ett uttryck för deras "tacksamma värdesättning" av hennes verksamhet. Laura Löwenhielms varma och uppoffrande intresse för föreningen framträdde ej minst då hon som pensionerad efter en tids vikariat som byråföreståndare donerade sitt arvode till föreningen för att säkerställa dess representation genom rektor Josef Lundén vid en internationell lärankongress.

Avd. III Sveriges flick- och samskolors lärarinneförbund (Lärarinneförbundet)

Inledningsvis måste framhållas, att den följande skildringen av lärarinneförbundets historia kunnat byggas endast på en mycket ofullständig dokumentation. Enligt beslut vid förbundets sista sammanträde skulle dess handlingar ordnas och deponeras i Riksarkivet. Detta har uppenbarligen ej skett, och handlingarnas vidare öden har ej kunnat utrönas. Vad som förelegat är protokoll från förbundets konstituerande sammanträden, innefattande även dess stadgar, samt några protokoll från dess sista tid, inklusive det avslutande sammanträdet. Dessa har påträffats införlivade med "Flick- och Samskoleföreningens" arkivalier. En förbundsmedlem har bidragit med några tryckta meddelanden från 1920-talets slut, däribland en ytterst kortfattad, personligt hållen tillbakablick på de första tio åren av förbundets verksamhet, författad av dess första ordförande. Vissa uppgifter om förbundet har kunnat hämtas från "Flick- och Samskoleföreningens" protokoll och årsberättelser, och några personliga minnen har muntligen meddelats av rektor Martha Grönvall, förbundsordförande året 1927.

Kap. 1 Lärarinneförbundets tillkomst, organisation och ledning

1. Bakgrunden för förbundets bildande

Lärarpersonalen vid de privata flick- och samskolorna rekryterades till allra största delen bland vid högre lärarinneseminarier utbildade

kvinnor, och för dessa var privatskolorna det ojämförligt viktigaste verksamhetsområdet. Att någon diskrepans skulle finnas mellan skolornas och lärarinornas intressen syntes därför osannolikt, och "Flick- och Samskoleföreningen" ansåg sig självklart företräda båda dessa parter. De första svåra frågorna om flickskolans egenart, om löne-, pensions- och vikariatsförhållanden kunde också lösas i bästa samförstånd. Men då 1909 års lönereglering visade sig otillfredställande, då det första världskriget kom med en svår kristid i spåren, då samtidigt privatskolelärarinna började observera kontrasten mellan sin egen helt oreglerade rättsliga ställning och de s k ämneslärarinornas tryggare anställningsform i de statliga samskolorna, medan debatten om flickornas rätt till undervisning i offentliga skolor tog fastare form, växte så småningom en intressekonfliktsättning fram. "Flick- och Samskoleföreningen" kämpade visserligen enträget för bättre lönevillkor åt lärarinna men kunde ej uträtta mycket gentemot myndigheternas likgiltighet och njugghet. Den kände sig också som försvarare av de privata skolornas fortbestånd och frihet att arbeta vidare med den lärogång och det bildningsmål, som de under så svåra förhållanden utformat. Lärarinna däremot började i första hand rikta sina förhoppningar mot att vinna drägliga ekonomiska villkor och fastare anställningsformer. Hos enskilda skolägare kunde de också finna bristande förståelse för sina problem. På något håll lär lönebekymren ha bemötts med argumentet, att många lärarinnor hade möjlighet att på billiga villkor bo i föräldrahemmet.

Det mest brännande problemet var flickskolelärarinornas ekonomiska trångmål, som mot slutet av kriget växte till verklig nöd. Ett cirkulär, som vintern 1918 utfärdades i Stockholm, undertecknat av elva damer, visar med all tydlighet detta liksom vilken social status som tillmättes privatskolelärarinna. Cirkuläret lyder:

Föreningen Kvinnorna och Landet, som bl a har till uppgift att verka för höjandet av den svenska kvinnans sociala och ekonomiska ställning, har uppfört på sitt program särskilt för denna vinter att söka bereda lättnad åt Stockholms otillräckligt avlönade och överanstängda privatskolelärarinnor. Med anledning härav tillåter sig Föreningen Kvinnorna och Landet att framkomma med en vördsam hemställan om att för detta sitt strävande få påräkna Edert benägna bistånd. Önskemålet vore sålunda att ett större antal familjer i huvudstaden en gång i veckan ville öppna sitt hem och som middagsgäst mottaga någon av ifrågavarande lärarinnor. På så sätt skulle kunna bringas en behövlig hjälp åt dessa, som under nuvarande

bekymmersamma levnadsförhållanden i särskilt hög grad äro ut-satta för undernäring med därav föranledda för hälsan menliga föl-jer. Kontanta bidrag till samma ändamål emottagas också med tack-samhet å Föreningens expedition . . . eller av undertecknade styrel-seledamöter.

Det välmenande men förödmjukande projektet väckte stark indig-nation bland stockholmslärarynnorna. Utan att lämna sitt medlemskap i "Flick- och Samskoleföreningens" stockholmskrets beslöt de i mars 1918 att bilda ett eget lokalförbund, som i pressen offentliggjorde en gensaga mot projektet. Förbundet tog också snabbt itu med andra bris-ter i lärarinnornas förhållanden. Efter knappt mer än en månads till-varo "vågade" det uttala sig om "de stora skolproblemen" genom att avfatta en resolution med anledning av en i riksdagens andra kammare av sedermera undervisningsrådet Wilhelm Björck väckt motion om ut-vidgning av statens undervisningsverksamhet till att omfatta även flic-korna. I resolutionen yrkades på en genom K M:ts försorg åvägbragt utredning för utrönande av "på vilket sätt och under vilka former sta-tens verksamhet må kunna utsträckas till att omfatta även den kvinn-liga ungdomens undervisning". Resolutionen vann anslutning även bland många lärarinnor vid skolor utanför Stockholm. Den ledde emel-tertill också till att en protest offentliggjordes av enskilda medlemmar av "Flick- och Samskoleföreningen", i synnerhet som pressen hade till-skrivit Stockholmsförbundet ett uttryckligt ståndpunktstagande till för-mån för flickskolornas förstatligande. Allt detta skapade stor misstäm-ning i flickskolekretsar. Efter mönster av Stockholmsförbundet bilda-des snabbt lokala lärarinneförbund i andra städer: Malmö, Lund, Kris-tianstad och Uppsala.

Att det nya Stockholmsförbundet uppmärksammats av myndighe-terna visade sig, då det likaväl som "Flick- och Samskoleföreningen" blev remissinstans ifråga om det förslag till reglering av löne- och pen-sionsförhållandena vid privatläroverken, som framlades sommaren 1918 av 1912 års lärarlönenämnd. I denna hade "Flick- och Samsko-leföreningen" haft ett par representanter, och föreningens centralsty-relse nedlade stor energi på sin remissuppgift. Ett ombudsmöte inkal-lades, och stockholmskretsen såg till att ett par medlemmar ur det nya lokalförbundet blev ombud, främst dess dugliga och resoluta ordföran-de, lärarinnan vid Whitlockska samskolan Anna-Britta Bergstrand. Hon framträdde vid mötet dels som förespråkare för akademiskt utbil-dade lärarinnors intressen, dels och framför allt i samband med be-

handlingen av ett särskilt yttrande av nämndledamoten Per Elof Lind-ström, vari hävdades, att grunderna för statens och kommunernas för-hållande till privatskoleväsendet borde bli föremål för en ingående re-vision. Hon fick majoritet för ett mötesuttalande, att en sådan revision borde göras och att lönenämndens förslag kunde godtagas endast som ett provisorium, då det lämnade vissa frågor olösta — bl a adjunks-och lektorskompetenta lärarinnors avlöning och privatskolelärarynnas rättsliga ställning. I "Flick- och Samskoleföreningens" omfattande re-missyttrande upptogs detta uttalande ej, men mötesprotokollet bilades in extenso. Att här förelåg ett spänningsmoment var uppenbart. Stock-holms lärarinneförbund å sin sida anslöt sig i sitt remissvar livligt till det lindströmska yttrandet men hävdade också, att privatskolorna ännu var nödvändiga och att den tidigare principen om likställighet i löne-hänseende mellan dessa skolor och statskolornas lärarinnor måste återupprättas. Under ombudsmötestiden hölls ett sammanträde med representanter för de nybildade lokala lärarinneförbunden, varvid be-slut fattades att söka bilda ett lärarinneförbund "för hela Sverige".

2. Förbundets konstituerande och riktlinjer för dess verksamhet

Inbjudan till ett konstituerande möte den 10 januari 1919 utfärda-des av Stockholms lokalförbund till övriga lokalförbund och till kolle-gierna vid privatskolor på andra orter. Ombud skulle väljas och äga det antal röster, som motsvarade vederbörande kollegiers medlemsan-tal; mötesdeltagare i övrigt skulle äga en röst. Lokalförbunden blev väl representerade, men i övrigt kom kollegieombud endast från tolv skolor och nio deltagare dessutom. Det sammanlagda röstetalet blev 389.

I ett inledningsanförande berörde Anna-Britta Bergström den miss-stämning, som uppstått inom "Flick- och Samskoleföreningen" till följd av lokalförbundets aktion i samband med den Björckska motio-nen — en aktion, vars innebörd pressen överdrivit. Då nu regeringen nyss beslutat tillsätta en stor skolkommision bland annat med upp-drag att behandla frågan om ett förstatligande av flickskolorna och då "Flick- och Samskoleföreningen" troligen skulle få en representant i denna, hoppades hon, att "den strid som öppnats" skulle ersättas av samarbete. "Flick- och Samskoleföreningen" arbetade emellertid för lärarinnorna *ur skolsynpunkt*, det nya förbundet ville arbeta för dem *ur lärarinnesympunkt*.

Förslag till stadgar för den nya sammanslutningen hade ingivits dels av stockholmsföreningen, dels av Marianne Mörner i Lund. Denna framförde i ett inlägg åtskilliga kritiska anmärkningar mot stockholmsförslaget, och en debatt vidtog, som ledde till utseende av en sammanjämningskommitté. Dess förslag till stadgar, som framlades följande dag, antogs. Förbundets namn fastställdes till "Sveriges Flick- och Samskolors Lärarinförbund".

Mötet utgick ifrån att statsmakterna erkänt principen om statens skyldighet att svara för flickornas högre undervisning — den Björckska motionen hade antagits av riksdagens andra kammare och rönt "ett i stort sett gynnsamt mottagande" även i den första, varjämte frågan hade upptagits i direktiven för 1918 års stora skolkommision. Behandlingen av övriga viktiga frågor vid mötet inriktades därför på att bevaka lärarinnornas intressen vid ett väntat förstatligande av flickskolorna. Det betonades att de privata skolornas betydelsefulla fostrargärning måste beaktas och deras samlade erfarenhet väl utnyttjas vid omorganisationen. De lokala förbund som planerats borde snarast börja diskutera och precisera sina önskemål inför förstatligandet av flickskolorna och meddela sina synpunkter till förbundsledningen, som noga skulle följa skolkommisionens arbete. Kraftigt hävdades också, att de grundlagsenliga hindren för kvinnas medlemskap i respektive överstyrelser måste avlägsnas, så att kvinnorna kunde bli representerade i skolväsendets högsta ledning.

I lönefrågan underströks, att uppskjutandet av en definitiv reglering av privatskolelärarnas lönefråga måste kompenseras med så stora provisoriska löneförbättringar, att full jämställdhet nåddes med statsskolornas ämneslärarinnor. Tjänstär vid privatskola borde få tillgodoräkna vid bestämmande av statlig lönetur och pension. Lönerna till de förberedande flickskoleklassernas småskollärarinnor borde regleras till överensstämmelse med småskollärarinnelönerna vid folkskoleväsendet. Övningslärarinnornas intressen berördes även; deras kristillägg borde vid minst 24 timmars tjänstgöring bli detsamma som ämneslärarinnornas.

Lärarinnornas kompetensproblem förblev ej obeaktade vid mötet. Högre skolformer, upprättade som påbyggnader på folkskolan, fanns och kunde förväntas bli allt vanligare. Kompetensfordringarna för behörighet till tjänst vid sådana skolor borde klargöras och fastställas, och därvid borde ej behörigheten bindas strikt vid vissa examina utan i särskilda fall medges också på grund av föregående tjänstgöring vid

högre flickskolor — detta gällde främst språklärartjänster..

Visst intresse ägnades också de existerande flickskolornas arbets- och undervisningsfrågor. Möjligheten att förkorta skoldagen till kl 13 och som kompensation förlänga terminerna diskuterades, önskemål skulle framföras till skolornas ledning att med det snaraste uppföra ekonomi- och samhällslära som särskilt ämne på schemat.

Slutligen förrättades stadgeenliga val av förbundsledning.

3. Förbundets stadgar och arbetsformer

I de stadgar, som efter rätt långa överväganden antogs av det konstituerande mötet, betecknades förbundet som en sammanslutning av lärarinnor vid Sveriges flick- och samskolor med syfte att främja deras gemensamma intressen. Omedelbart efter antagandet befanns ett par förtydliganden erforderliga. Ett av dem innebar, att även lärarinnor vid statliga och kommunala — d v s kommunägda — samskolor skulle ha tillträde till förbundet. De båda övriga gällde innebörden av ordet "lärarinna" och fick en rätt egenartad form: "Lärarinna är *icke* föreståndarinna, ej heller biträdande föreståndarinna" och "Lärarinna, som är aktieägare i skolan, är lärarinna".

Förbundet skulle vara uppdelat i lokalförbund, bestående av minst fem medlemmar. Enskilda lärarinnor kunde ansluta sig till förbundet direkt eller till ett lokalförbund på annan ort. Varje lokalförbund skulle årligen i september utse egen styrelse eller eget ombud och insända meddelande om valet till förbundsledningens sekreterare. Lokalförbunden kunde också antaga egna stadgar, givetvis ej i strid med förbundets.

Förbundsangelägenheterna skulle handhavas av en ombuds församling och ett av denna valt arbetsutskott (AU). Församlingen skulle bestå av lokalförbundets styrelser eller ombud jämte AU:s ordinarie ledamöter. Den skulle sammanträda till ombudsmöte vart tredje år på tid och rum, som den själv bestämde, och i övrigt, då sådant möte påkallades för behandling av för lärarinnorna viktiga frågor. Eljest skulle förhandlingar föras skriftligen. Vid ombudsmöte skulle varje AU-ledamot äga en röst och varje lokalförbunds styrelse eller ombud en röst för vart påbörjat tiotal medlemmar, dock ej för större röstetal än det, som motsvarade en tredjedel av hela röstetalet — en garanti mot alltför stor dominans för det största lokalförbundet. Beslut skulle fattas med enkel pluralitet och med utslagsröst för mötesordföranden vid lika

röstetal. Rösträtten skulle utövas av de vid mötet närvarande med den fördelning av lokalförbunden tillkommande röster, som deras styrelser beslutade. Den kunde överlåtas åt andra medlemmar av ombudsförsamlingen, dock skulle ingen kunna rösta för ett större antal förbundsmedlemmar än femtio. Alla medlemmar ägde att med yttranderätt deltaga i ombudsmöte.

De frågor, som ej upptogs till behandling av ombudsmöte, skulle av AU hänskjutas till lokalförbunden för omröstning enligt samma principer, som gällde vid ombudsmöten.

Rätt att väcka förslag att behandlas i förbundet skulle tillkomma AU, lokalförbunden samt de lokala styrelserna och ombuden. Förslag från enskilda medlemmar skulle sändas till AU, som ägde att besluta om deras behandling. Ombudsförsamlingen skulle emellertid avgöra, om sådana förslag skulle upptagas vid ombudsmöte.

AU skulle bestå av förbundsordföranden och två andra ordinarie ledamöter samt två suppleanter. Samtliga skulle efter första valet vid det konstituerande mötet varje år före november månads utgång väljas genom skriftlig omröstning av ombudsförsamlingen bland de i Stockholm bosatta förbundsmedlemmarna. Senare utökades AU:s medlemsantal till fem med tre suppleanter. AU skulle inom sig utse vice ordförande och inom eller utom sig övriga funktionärer. Dess uppgift skulle vara att förmedla behandlingen av uppkommande frågor och sörja för utförandet av besluten. I utomordentliga fall, då hänvändelse till ombudsförsamlingen eller lokalförbunden ej var möjlig, hade AU myndighet att besluta och handla i förbundets namn. Meddelande härom skulle omedelbart tillställas ombudsförsamlingen.

Medlemsavgiften bestämdes i stadgarna. Den skulle utgöra en krona för medlem, ansluten till lokalförbund, och 1: 50 för direktansluten medlem. Före oktober månads utgång skulle avgiftsbeloppen insändas till förbundets kassaförvaltare, tillika med medlemsförteckning. Den blygsamma avgiften måste troligen ha höjts med åren, men den hade ännu år 1929 ej förändrats. Förbundets räkenskaper skulle föras per budgetår och granskas av två i Stockholm bosatta revisorer, vilka före april månads utgång jämte två suppleanter skulle väljas av de tre största lokalförbunden. Års- och revisionsberättelse skulle före oktober månads utgång tillställas lokalförbunden, som före november månads utgång till förbundssekreteraren skulle insända justerat protokoll om decharge.

Ändring av stadgarna skulle för att bli gällande först godkännas av

ombudsförsamlingen genom skriftlig omröstning eller på ombudsmöte samt därpå underställas lokalförbunden för slutligt godkännande.

Genom dessa stadgar fick Lärarinneförbundet en enkel och ekonomiskt föga betungande organisation. Lokalförbunden kunde arbeta enligt egna intentioner, och deras representant i ombudsförsamlingen kunde sköta sina åligganden främst genom skriftlig korrespondens. Vid de ej särskilt tätt förekommande ombudsmötena kunde deltagarantalet hållas lågt tack vare de goda möjligheterna till överlåtelse av rösträtten. Inga reseersättningar eller traktamenten var stadgade — sådant fick vederbörande lokalförbund eller ombudet själv bekosta. AU kunde utan nämnvärda kostnader och utan större förberedelse sammanträda i någon flickskola eller i ledamöternas bostäder, så ofta överläggningar befanns önskvärda. I det hela synes fem till tio sammanträden ha hållits varje arbetsår. Protokollen, som tydligen fördes mycket samvetsgrant, numrerades i löpande följd; det sista har numret 195.

Förbundets stadgeenliga ombudsmöten var uppenbarligen avsedda att hållas i samband med de vart tredje år förekommande allmänna svenska flickskolemötena. Enligt dessa mötens program har också ombudsmöten hållits regelbundet på detta sätt till och med år 1927. Det följande mötet uppskötts ett år i likhet med det allmänna flickskolemötet, varefter mötena åter hölls samtidigt 1937. Kriget vållade sedan ett avbrott i serien av flickskolemöten, och då dessa åter upptogs 1942, nämns intet om något förbundets ombudsmöte. Det sista anordnades emellertid i samband med förbundets uppgående i en ny organisation 1945. Intet protokoll från dessa möten har återfunnits.

De av AU valda funktionärerna, sekreteraren och kassaförvaltaren, adjungerades med detta, om de ej själva tillhörde dess ledamöter. Lärarinneförbundet kunde ej som "Flick- och Samskoleföreningen" bekosta regelbundet utkommande tryckta meddelanden, men vid behov, och särskilt inför val, utsände sekreteraren tryckta cirkulär till medlemmarna med erforderliga upplysningar och även med vissa uppgifter om viktiga frågor behandling av myndigheterna. Också dessa cirkulär numrerades i löpande följd. År 1929 hade ett 60-tal utfärdats. Års- och revisionsberättelserna, som redigerades efter mönster av "Flick- och Samskoleföreningens" berättelser och trycktes i samma format, synes ha givit utförligt besked såväl om förbundets olika aktioner — skrivelser till myndigheter återgavs in extenso — som om viktiga ärendens behandling i olika statliga instanser. Till berättelserna fogades en förteckning över förbundsmedlemmarna, fördelade på skolor och lo-

kalförbund. Efter de tio första verksamhetsåren katalogiserades förbundets arkiv och förvarades sedan i "Ateneum för flickor" till tjänst för medlemmarna. Dess slutliga öden är som nämnts okända.

Ehuru således uppgifterna om förbundets verksamhet är sporadiska och hoppllockade från olika håll, ger de dock en klar bild av att bevakningen av för medlemmarna betydelsefulla frågor varit påpasslig och intensiv. Utvecklingen på skolområdet innebar väl att förbundets strävanden mer och mer kom att sammanfalla med "Flick- och Samskoleföreningens", men AU synes ha varit noga med att göra förbundets röst hörd genom egna framställningar och ej minst genom personliga besök och uppvaktningar. Sådana gjordes hos skolöverstyrelsen, hos departementen, hos riksdagens utskottsledamöter och hos enskilda riksdagsmän. AU kunde på detta sätt noga följa ärendens behandling, inhämta råd och synpunkter och givetvis stödja sina skriftliga framställningar. Beträffande resultaten hänvisades förbundsmedlemmarna tydligen ofta till de mer utförliga besked, som lämnades i "Flick- och Samskoleföreningens" meddelanden.

4. *Personer i förbundets ledning*

Vid det konstituerande mötet valdes till förbundets ordförande fil kand Anna Britta Bergstrand, som varit den främsta drivande kraften vid dess bildande. Hon blev uppenbarligen en effektiv och högst uppskattad ledare, ehuru hennes uppfattning i många skolfrågor kom att skilja sig från den som stora grupper inom förbundet hyste. Hennes kapacitet hade uppmärksammats av myndigheterna, och hon blev medlem av 1918 års skolkommision. Där liksom i övrigt satte hon önskan om flickskoleväsendets förstatligande framför omsorgen om skolförmens bildningstyp, och hon var starkt intresserad för de akademiskt utbildade kvinnornas sak. I skolkommisionen ingav hon ett särskilt yttrande om kvinnors rätt att tillträda rektorsbefattningar vid de allmänna läroverken. Då hon i mitten av 1920-talet blev biträdande föreståndarinna vid en kommunal mellanskola, måste hon såsom ej längre "lärarinna" enligt stadgarnas definition utträda ur förbundet, men hon valdes till hedersledamot. Hennes efterträdare, Greta Stendahl, var lärarinna vid "Statens normalskola" och ansåg sig med hänsyn till sina välordnade förhållanden som statligt anställd ej mer än ett år kunna företräda förbundet, ehuru hon var livligt övertygad om dess nödvändighet som kårorganisation med uppgifter, som den "enligt andra

grunder organiserade" "Flick- och Samskoleföreningen" ej kunde fylla. Hon återkom senare som suppleant i AU och åtog sig villigt speciella uppdrag. Som ordförande inträdde närmast Martha Grönvall, tidigare medlem av AU. Även denna måste efter ett år lämna förbundet, då hon blev föreståndarinna för en flickskola i Örebro — hon valdes också till hedersledamot. Hennes efterträdare blev lärarinnan vid Ateneum för flickor Elsa Ericson, som stannade på posten ända fram till år 1943. Hon var livligt intresserad av förbundets verksamhet och åtnjöt stort förtroende bland förbundsmedlemmarna. Även hon blev vid sin avgång hedersledamot. De sista åren var lärarinnan vid "Statens normalskola" Elin Kjerrström ordförande. Hennes intresse för förbundet var grundmurat. Hon hade tillhört det från 1919 och varit sekreterare en tid på 1920-talet.

Om AU-ledamöterna i övrigt har fullständiga uppgifter ej kunnat vinnas. En av de först valda, lärarinnan vid "Statens normalskola" Anna Sondén, avgick år 1927 av samma skäl som Greta Stendahl. Normalskolans lärarinnor var anmärkningsvärt aktiva inom förbundet; Ateneum för flickor blev en annan samlingspunkt. Där tjänstgjorde Martha Grönvall och Elsa Ericson, AU-ledamoten och vice ordföranden Signe Österlund samt sekreteraren Adèle Kullman. Åtskilliga AU-ledamöter tillhörde förbundet under hela dess verksamhetstid, såsom Gertrud Matz, ledamot på 1930-talet, och några av de sist verksamma i AU: Alma Spangenberg, Gunhild Hemming och suppleanten Lilly Sjöström. Deras AU-kolleger Greta Wennerström och Maja Wijkander hade varit förbundsmedlemmar från 1930, suppleanten Anna Lisa Carlquist redan från 1924. Maja Wijkander blev förbundets sista sekreterare, hennes närmaste föregångare var Marta Linde. Som den första kassaförvaltaren nämns Lisa Gustafsson. På 1920-talet sköttes uppgiften av Ester Rosengren och på 1930-talet av teckningslärarinnan Frida Edström. De båda sista kassaförvaltarna var Alma Spangenberg och Lilly Sjöström.

Kap. 2 Ur lärarinneförbundets verksamhet

1. *De grundläggande skolfrågorna*

De sympatier för ett statligt övertagande av flickundervisningen, som

vid förbundets bildande ganska tydligt framträtt hos stora grupper bland privatskolornas lärarinnor, hade ringa samband med bottenskoledprincipen, och de svalnade, allt eftersom det visade sig att skolkommisionen ville grunda sina förslag på denna princip. Frågan om statliga tjänster blev också mindre brännande, sedan år 1920 en avsevärd ökning av den tillfälliga löneförbättringen för privatskolornas lärare beslutats. I sitt eget yttrande över skolkommisionens betänkande av år 1922 tog väl lärarinneförbundet försiktigtvis ej ställning till andra frågor än dem, som "direkt berörde lärarinnorna", men då skolornas kollegier, som också fått betänkandet på remiss, tog bestämt avstånd från bottenskoleförslaget, synes lokalförbundens medlemmar i allmänhet ej ha haft några invändningar att göra. Den stora läroverksreformen år 1927 och beslutet om kommunala flickskolor följande år med de väsentligt ökade möjligheter till offentliga lärarinnetjänster, som öppnades, låg uppenbarligen i linje med förbundets strävanden, och bottenskolan i dess extrema form förverkligades ej. Men nu konfronterades lärarinnorna med konkreta följder av reformen, som de väl knappast kunnat förutse. De nya samläroverken vållade nedläggning av många flickskolor, och för de övriga medförde indragningen av statligt stöd till de fyra lägsta klasserna alltför svåra problem för att dessa klasser skulle kunna bibehållas. Allt detta skedde visserligen successivt först från 1929. Kommunernas intresse för den kommunala flickskolan var länge svalt, och ute i kollegierna synes man i viss mån ha slagit sig till ro. I ett cirkulär år 1931 fann sig AU föranlåtet att uppmana förbundsmedlemmarna att i "större utsträckning än vad som nog i allmänhet sker ta del av tillgängliga tryck i såväl rent skolorganisatoriska frågor som i sådana, vilka beröra de egna kårintressena". Propåer från ett och annat lokalförbund kunde dock noteras

Allt eftersom reformen fortskred blev ingreppen i flickskolelärarinnornas arbetsmöjligheter hårdare. Flickskolor nedlades, lärarinnor överflyttades till statliga samskolor, där de ansågs hindra inrättandet av adjunkturen till skada för den akademiskt utbildade lärarkraften — deras ofta stora anpassningssvårigheter och föga vänskapliga mottagande i kollegierna låg helt utanför lärarinneförbundets hjälpmöjligheter. Att kommunerna började inse fördelarna av den kommunala flickskolan, så att allt flera privata skolor kommunaliserades, medförde också svårigheter, då behovet av lärare ej sällan minskades genom omorganisationen.

2. Övergångsproblem vid skolreformens genomförande

Vid reformbeslutet 1927 beaktade regering och riksdag blott de flickskolelärarinnors svårigheter, som vid minst 50 års ålder måste entledigas vid skolans nedläggande på grund av att en samrealskola inrättades på orten. Under den förberedande behandlingen av frågan om ersättning åt dessa lärarinnor diskuterades, enligt vad förbundets AU fick sig bekant, ett förslag om ersättning med en tredjedel av författningens lön. Här torde dåvarande förbundsordföranden Martha Grönvall ha gjort en viss insats genom att vid en personlig uppvaktning hos ecklesiastikministern lämna övertygande uppgifter om otillräckligheten av ett sådant belopp även för den mest blygsamma försörjning. Skrivelser i ärendet ingavs därjämte av både "Flick- och Samskoleföreningen" och lärarinneförbundet; ersättningen bestämdes till två tredjedelar av totala lönebeloppet. Båda organisationerna bevakade sedan parallellt övergångsfrågorna. År 1930 ingav AU en framställning om ersättning enligt nyssnämnda grunder för ämnes- och övningslärarinnor i yngre ålder, som till följd av skolans nedläggning gått förlustiga sin anställning eller fått den väsentligt minskad och som oaktat beslutade överflyttningsåtgärder måste bli utan tjänst. En utredning om antalet sådana lärarinnor gjordes till stöd för hemställen. Mycket noga bevakades förhållandena beträffande de indragna fyra första klassernas lärarinnor. Lokalförbunden uppmanades att meddela hur dessa lärarinnors framtid ordnats på respektive orter, och i en framställning till K M:t pläderades för gynnsam behandling av dispensärenden vid överflyttning till kommunernas folkskoleväsen, för möjlighet till lönetursberäkning i sådana fall och för någon form av tillfällig ersättning åt dem, som måste vänta på nyanställning. På initiativ av Lunds lokalförbund anhöll AU vidare om rätt att tillgodoräkna tidigare tjänsteår vid privatskolor för lärarinnor, som överflyttats till statliga läroverk.

3. Fackliga frågor

Förbundets första ordförande, själv fil kand, hade sökt föra de i privatskolorna fåtaliga och ej särskilt väl tillgodosedda akademiskt utbildade lärarinnornas talan. Deras verksamhetsområde blev emellertid för lång tid framåt i första hand det offentliga skolväsendet, där lärarinnor med seminarieutbildning blott kunde vinna insteg som s k ämneslärarinnor vid samskolor. Tillgången på ordinarie sådana tjänster var knapp, och lärarinneförbundet fann det nödvändigt att ta sig an

ämneslärarinnornas sak. År 1945 uppvaktade AU Skolöverstyrelsen i ärendet. Vederbörande undervisningsråd visade emellertid "ringa förståelse" och lovade blott, att "goda, väl meriterade" lärarinnor skulle få ordinarie tjänst "där möjlighet yppade sig".

I fråga om de privatanställda lärarnas rättsliga saällning kunde lärarinneförbundet ej vinna någon förbättring — skolornas egen position var alltför osäker för att de skulle kunna påtaga sig bindande ansvar för lärarna. Men 1929 utfärdade K M:t vissa föreskrifter om s k fast anställning, och AU sökte genom lokalförbunden utröna hur dessa tillämpades av skolornas ledning. Frågans betydelse minskades emellertid, allt eftersom de enskilda flickskolorna kommunaliserades.

Lärlönefrågorna var givetvis ett huvudintresse för förbundet. På dess anhållan blev Greta Stendahl inkallad till vissa sammanträden i 1928 års lönekommitté, och förbundet anslöt sig helt till de synpunkter hon där hävdade. De gällde dock blott en löne reglering för allmänna skolor. Privatskolelärarnas löne reglering uppsköts gång efter annan trots upprepade framställningar från såväl lärarinneförbundet som "Flick- och Samskoleföreningen". Båda måste ofta nog jämsides begära ökade tillfälliga löneförbättringar och dyrtidstillägg för dessa lärare. Vid en uppvaktning i skolöverstyrelsen år 1943 uppmanades förbundet att göra en egen utredning av förhållandet mellan kommunal och privatanställdas löner, men varken denna eller en förnyad uppvaktning gav resultat. Frågan löstes ej under förbundets verksamhetstid.

Såsom en sammanslutning av lärarinnor fann förbundet det angeläget att särskilt uppmärksamma kvinnliga lärares intressen både direkt genom AU och indirekt genom medlemskap i "De kvinnliga kår sammanslutningarnas centralråd", som arbetade för likalönsprincipen. I 1939 års avlöningsreglemente för högre kommunala skolor erkändes denna princip beträffande begynnelselönen, men i befordringsgången fick kvinnliga lärare stanna först två löneklasser, från år 1941 en löneklass under de manliga och fick därför ej heller pension enligt högsta löneklass. Förhållandet väckte givetvis indignation. Då lönefrågan upptogs vid 1943 års riksdag och statsutskottet uttalade sig för anordningens bibehållande, uppvaktade AU både utskottets vice ordförande och en förstakammarledamot i ärendet. Ingendera gav något hopp, och en skrivelse i pensionsfrågan blev också resultatlös. Någon ändring vanns ej under förbundets verksamhetstid.

4. Verksamhet i övrigt

Utanför den egentliga kårfrågorna har ett par framställningar kunnat noteras i frågor om skolarbete och undervisning. Redan omedelbart efter förbundets bildande fattades som nämnts beslut om en hänvändelse till flickskolornas ledning att upptaga ekonomi och samhällslära på skolschemat. I början på 1940-talet gjordes en framställning till Skolöverstyrelsen om åtgärder för att reducera antalet fasta skrivningar i modersmålet och språk i flickskolorna. Skrivelsen remitterades till "Flick- och Samskolestyrelsen", som gav den sitt stöd men ingav ett eget reduktionsförslag, vilket i huvudsak bifölls.

År 1943 var förbundsordföranden och lärarinnan Maja Ekvall delegerade i Arbetsmarknadskommissionens rådgivande församling för planläggning av ungdomens yrkesval.

I årsredogörelserna redovisas de inbjudningar till samarbete och deltagande i möten och kongresser, som förbundet mottagit från skilda sammanslutningar — även internationella. Något ordnat samarbete kom dock blott till stånd med de svenska föreningar, som verkade för kvinnans rättigheter. Tidigare har nämnts medlemskap i de kvinnliga kår sammanslutningarnas centralråd. Omkring år 1930 representerades förbundet där av Greta Stendahl med en suppleant, år 1943 av ordföranden Elin Kjerrström med två AU-ledamöter som suppleanter. Till detta råd remitterade AU en gensaga från Lunds lokalförbund mot att ingen kvinnlig ledamot invalts vid komplettering av 1927 års skolsakkunniga. Rådet anges som upplöst 1945 i samband med bildandet av "Yrkeskvinnors Samarbetsförbund". I Kvinnoföreningarnas samarbetskommitté företrädde förbundet 1943 av Lisa Forslund med ordföranden och sekreteraren som suppleanter. Ur sin magra kassa lämnade förbundet samma år 50 kronor till "Kommittén för ökad kvinnorepresentation".

Kap. 3 Medlemsförhållanden och ekonomi

Sedan lärarinneförbundet konstituerats, sändes till lärarinnorna vid samtliga berörda skolor inbjudan att ansluta sig till och bilda lokalförbund av den nya föreningen. Denna inbjudan hörsammades i mycket olika omfattning i olika skolor. Det har omvittnats att åtskilliga skol-

föreståndarinnor ställde sig negativa. "Det där skall ni inte bry er om", lär en av de mest auktoritativa föreståndarinnorna i Göteborg ha sagt, och ingen enda flickskolelärarinna i staden anmälde sig. Även skolor på andra orter blev orepresenterade. Medan "Flick- och Samskoleföreningen" år 1929/30 hade 50 krets-föreningar med 1.274 medlemmar, var lärarinneförbundets medlemstal 577 i 21 lokalförbund. Kärnan var och förblev stockholmsförbundet med 224 medlemmar; av de tre största förbunden i övrigt räknade Malmö 52, Lund och Uppsala vardera 34. I Göteborg fanns endast 8 medlemmar, samtliga i den högre samskolan. I cirkulären pläderades också för medlemsvärkning. För dem, som anslutit sig, och särskilt för det livaktiga stockholmsförbundets medlemmar, blev lärarinneförbundet emellertid kärt och högt uppskattat.

Medlemsavgiften var ännu år 1929 blott en krona. År 1925 hade en höjning diskuterats, men den kunde undvikas, sedan förbundet med stor tacksamhet fått mottaga ett förstärkningsbelopp av 200 kronor från stockholmsförbundet. De ekonomiska möjligheterna var under dessa förhållanden starkt begränsade. Budgetåret 1929/30 omslöt räkenskaperna en totalsumma av 1.245: 34. En behållning fanns på 618: 56 från föregående år, och inkomsterna, huvudsakligen medlemsavgifter, uppgick till 626: 79. De största utgiftsposterna var sekreterarens arvode på 200 kronor samt kostnaderna för tryck och skrivmaterial m m 488: 75. AU-sammanträdena hade blott kostat 20: 60, tidningar och riksdagstryck hade köpts för 57: 13. Avgift till det tidigare nämnda centralrådet hade erlagts med 50 kronor, och behållningen till följande räkenskapsår blev 428: 86. Allt arbete utom sekreterarens hade således utförts utan ersättning. Den sista kassauppgift, som varit tillgänglig, stammar från ett AU-sammanträde år 1943. Då fanns i sparbank 1.626 kronor och kontant 10: 04.

Kap. 4 Förhållandet till "Flick- och Samskoleföreningen"

Redan vid lärarinneförbundets konstituerande möte pläderades för "ett gott förhållande" och samarbete mellan detta och "Flick- och

Samskoleföreningen". Trots detta och trots att de allra flesta av det nya förbundets medlemmar också tillhörde denna förening och i några fall anlätades i dess ledning, dröjde en viss misstämning kvar hos båda parter. Intressemotsatserna minskades emellertid under årens lopp. Arbetet på att vinna bättre löne- och pensionsförhållanden för lärarinnorna bedrevs lika helhjärtat och efter samma linjer av båda organisationerna, och inför 1920-talets skolreformer blev det alltmer uppenbart att båda ville slå vakt om flickskolans framtidsmöjligheter och bildningsmål. Att de gemensamma synpunkterna med större tyngd kunde hävdas av den större och ekonomiskt starkare "Flick- och Samskoleföreningen" var obestridligt, och lärarinneförbundets medlemmar hänvisades ofta till denna förenings regelbundet utkommande medlemsblad för att få mer ingående information än vad förbundets egna cirkulär kunde ge. En kvarstående diskrepans gällde privatskolelära-rens otrygga rättsliga ställning, men med hänsyn till skolornas egna ovissa framtidsutsikter tycktes detta problem lika olösligt för båda parter. Under sådana förhållanden borde en sammanslagning te sig rätt naturlig.

Den första som väckte en sådan tanke var Martha Grönvall under sitt enda år som lärarinneförbundets ordförande (1927). Hon tog kontakt med "Flick- och Samskoleföreningens" ordförande, rektor Arvid Bruno, som först visade sig intresserad men som efter samråd med ett par centralstyrelseledamöter ändrade hållning — den gamla misstämningen var ännu ej överbryggad — och planen förföll. Under 1930-talet kommunaliserades allt flera flickskolor. Därvid tryggades lärarinnornas rättsliga ställning, och inför kommunen som skolägare stod båda föreningarna på samma linje. Martha Grönvall, som nu tillhörde "Flick- och Samskoleföreningens" centralstyrelse, gjorde vid ett allmänt flickskolemöte år 1937 en ny framstöt om sammanslagning och vann så stora gehör på båda hållen, att gemensamma delegerade tillsattes för att bereda frågan och utarbeta ett förslag till stadgar för en ny organisation. Detta tillställdes båda föreningarnas lokalförbund med anmodan om skriftlig omröstning i sammanslagningsfrågan. I "Flick- och Samskoleföreningen" var intresset väl ej så markant; blott hälften av medlemmarna röstade, men av dessa var 90 procent positiva. Lärarinneförbundets landtsortsmedlemmar intog i det hela samma ståndpunkt med 80 procent av de röstande positiva, men då 40 procent avstod från att rösta, kom avgörandet att ligga hos det starkt dominerande stockholmsförbundet. Här deltog 90 procent i röstningen, och

ingen enda ja-röst kunde noteras. Stockholms flickskolor var ännu alla utom Normalskolan privatägda, och lärarinneförbundets gamla traditioner hade hållits levande. Även denna plan strandade således, denna gång på motstånd från lärarinneförbundet. Men ett par år senare kommunaliserades Stockholms flickskolor, och stämningen slog om. År 1945 gjorde förbundets AU en förfrågan hos "Flick- och Samskoleföreningens" centralstyrelse om möjligheten av en sammanslagning på grundval av det tidigare stadgeförslaget. Tillsammans granskade och reviderade båda föreningarnas arbetsutskott detta förslag, som i sin nya version tillställdes lokalförbunden för röstning om samgående. Vissa jämkningar föreslogs, men bildandet av en ny gemensam organisation tillstyrktes allmänt. Vid det tjugonde allmänna svenska flickskolemötet i Ystad sommaren 1945 avgjordes frågan slutgiltigt. Genom beslut av lärarinneförbundets sista ombudsmöte upplöstes förbundet, och dess tillgångar överfördes till den nya organisation, som bildades vid ett konstituerande möte och fick namnet "Flick- och Samskolelärares Riksförbund".

Avd. IV Flick- och Samskolelärares riksförbund

Kap. 1 Förbundets bildande, organisation och ledning

1. Förberedande åtgärder, konstituerande och stadgar

"Flick- och Samskolelärares Riksförbund" tillkom genom sammanslagning av "Flick- och Samskoleföreningen" och "Sveriges Flick- och Samskolors Lärarinneförbund". Beslutet härom hade föregåtts av långvariga och grundliga överväganden och av ett ingående samarbete mellan de båda organisationernas ledning. I samband med det tjugonde allmänna svenska flickskolemötet i Ystad konstituerades som ovan nämnts så det nya förbundet vid ett möte den 9 juni 1945. Stadgar antogs i huvudsaklig överensstämmelse med ett förslag, som tidigare granskats i båda de förutvarande organisationernas lokala organ.

Av de båda tidigare sammanslutningarna hade den äldre och betydligt större, "Flick- och Samskoleföreningen", representerat såväl de berörda skolornas ledning som deras lärarpersonal, medan det yngre och mindre, "Lärarinneförbundet", endast företrätt kvinnliga lärare i läro- och övningsämnen. Helt naturligt hade vid utarbetande av det nya förbundets stadgar den äldre och bäst konsoliderade föreningen varit förebild, men all möjlig hänsyn hade tagits till det yngre förbundets önskemål. Vid det slutgiltiga fastställandet av stadgarna blev bådas intressen omsorgsfullt tillvaratagna.

Riksförbundets ändamål angavs vara att samla manliga och kvinnliga lärare vid statliga, kommunala och enskilda högre flickskolor, mellanskolor samt enskilda samskolor till gemensam strävan för dessa skolors och deras lärarkårens intressen. Liksom "Flick- och Samskoleföreningen" räknade det nya förbundet således ej med någon olikhet mellan skolornas och lärarkårens intresseområden. Som medlemmar i förbundet kunde rektorer och lärare vid de nämnda läroanstalterna, ävensom medlemmar av skolornas styrelser och andra intresserade in-

träda.

Riksförbundet var uppdelat i lokalförbund med egna styrelser sammanhållna med en egen centralstyrelse. Ett lokalförbund måste ha minst tre medlemmar, enskilda kunde ansluta sig till lokalförbund på annan ort eller direkt genom hänvändelse till centralstyrelsen. Lokalförbunden valde ordförande och styrelse, bestämde om sina sammanträden och om egna stadgar, givetvis ej stridande mot riksförbundets. Meddelande om medlemsantal, styrelse och verksamhet skulle vid bestämda tidpunkter insändas till centralstyrelsen, dit styrelsen också hade att inkomma med uppgifter och förslag samt där den kunde inhämta nödiga upplysningar. Inom lokalförbunden skulle minst en gång i terminen till behandling upptagas för lärarkåren, skolorna eller skolområdet aktuella frågor. Vid omröstning i ärenden, om vilka centralstyrelsen infordrat lokalförbundens utlåtande, måste protokoll med röstsiffror insändas till denna. Varje medlem ägde en röst.

Med hänsyn till de olika medlemskategoriernas intressområden uppdelades förbundet i sektioner, en för rektorer, en för ämneslärare och en för övningslärare. Inom varje sektion skulle för vederbörande kår aktuella problem behandlas, och sektionsmedlemmar inom varje lokalförbund skulle utan lokalstyrelsens hörande kunna samlas till enskilda överläggningar samt hänvända sig till medlemmar av samma sektion på andra orter eller inom förbundets centralstyrelse, som också kunde förmedla framställningar, gjorda i en sektion, till en annan.

Centralstyrelsen skulle bestå av femton ledamöter och lika många suppleanter, sex av vardera kategorien bosatta i Stockholm samt nio i landsorten. Till ungefärligen lika antal borde rektorer, ämneslärare och övningslärare vara representerade liksom såvitt möjligt olika skolformer. Centralstyrelsens ordförande, ledamöter och suppleanter jämte tre revisorer och tre suppleanter för dem skulle väljas för en tid av tre år på ombudsmöte. Centralstyrelsen skulle inom sig välja vice ordförande och inom eller utom sig sekreterare och kassaförvaltare. Minst ett sammanträde årligen skulle hållas av centralstyrelsen i dess helhet, i övrigt kunde medlemmarna samlas sektionsvis. Varje sektion skulle inom sig utse en sektionsföreståndare. I sektionerna upptagna ärenden skulle hänskjutas till hela centralstyrelsen för slutgiltigt avgörande. Extra sammanträde kunde föranstaltas av ordföranden eller efter påfordran av minst tre ledamöter. Styrelsen skulle vara beslutsmässig, om minst tre ledamöter eller suppleanter vore närvarande, varvid huvudstadsledamöter respektive landsortsledamöter skulle ersättas med supp-

leanter av samma kategorier. I övrigt kunde förhandlingar föras skriftligen.

Centralstyrelsen skulle inom sig utse ett arbetsutskott på sex ledamöter för förberedande av förbundsärendena. Verksamhetsberättelse skulle årligen upprättas före utgången av november månad. Avgång ur styrelsen skulle meddelas lokalförbunden, vilka hade att inkomma med förslag till kandidater. Eventuella kompletteringsval skulle genom centralstyrelsens försorg anordnas i lokalförbunden genom skriftlig omröstning.

Ordinarie allmänt möte och ombudsmöte skulle hållas minst vart tredje år, helst i samband med allmänt flickskolemöte. Extra möten av båda slagen kunde inkallas på initiativ av centralstyrelsen, efter beslut av allmänt möte eller på minst fem lokalförbunds av förbundsmajoriteten tillstyrkta förslag.

Allmänt möte skulle behandla förbundets gemensamma angelägenheter efter skriftliga, minst tre veckor i förväg till centralstyrelsen ingivna förslag. Ombudsmöte skulle förrätta val, ge decharge för den gångna treårsperioden samt bestämma årsavgiftens storlek. På mellantiderna skulle centralstyrelsen upptaga frågor från lokalförbunden och på eget initiativ behandla ärenden av intresse för skolor eller lärarkår, varvid viktigare beslut skulle fattas genom omröstning i lokalförbunden. I erforderliga fall kunde arbetsutskottet handla i styrelsens namn men måste då omedelbart underrätta övriga styrelseledamöter om beslutet.

På allmänt möte ägde varje närvarande förbundsmedlem en röst. På ombudsmöte hade representanterna en röst för varje påbörjat tiotal medlemmar i sina lokalförbund, dock ej mer än en tredjedel av sammanlagda medlemsantalets röstetal. Ett eller flera ombud kunde sändas, dock kunde intet ombud äga mer än fem röster. Enkel röstövervikt skulle alltid gälla, vid lika röstetal skulle lotten avgöra.

Vid viss tidpunkt varje år skulle de av ombudsmötet fastställda årsavgifterna jämte medlemsförteckning insändas till kassaförvaltaren. Denne liksom sekreteraren skulle uppbära en centralstyrelsen årligen bestämt arvode. Styrelseledamöterna hade rätt till skälig reseersättning och dagtraktamente. Räkenskaperna skulle föras från 1 juli till 30 juni och insändas till revisorererna före 15 september. Revisorsberättelse jämte granskade räkenskaper och protokoll skulle av dessa lämnas till centralstyrelsen före den 15 oktober.

Förslag till stadgeändringar kunde väckas vid allmänt möte eller

ombudsmöte och skulle inom sex månader slutbehandlas på ombudsmöte eller genom skriftlig omröstning i lokalförbunden. Beslut om förbundets upplösning kunde fattas endast av två allmänna möten med minst sex månaders mellantid.

Den genom dessa stadgar fastställda sektionsindelningen i det nya förbundet, som särskilt skulle kunna belasta centralstyrelsen med tungrodda och omständliga arbetsformer, var tydligen en koncession till "Läraryrkesförbundet", som ännu ej helt kommit över sin gamla misstro mot skolledarna, men den innebar också en möjlighet för övningslärarna att samlas kring sina särskilda problem och intressen, något som dessa lärare tacksamt noterade.

2. Centralstyrelse och funktionärer

I den centralstyrelse, som valdes vid det konstituerande mötet, inträdde tidigare ledande representanter för båda de förutvarande föreningarna. Förbundsordförande blev Elisabeth Dahr, Jönköping. Jämte henne invaldes i rektorssektionen Ernst Herlin, Djursholm samt Martha Grönvall, Ingrid Larsson och Karin Wernqvist från respektive Örebro, Göteborg och Gävle. I ämneslärarsektionen invaldes Lajla Hoppe-Gunnarsson och Maja Wijkander från Stockholm, Elsa Asklund, Edith Davidsson och Signe Wennberg från Linköping, Borås och Helsingborg. I övningslärarsektionen ingick Hervor Berglund, Ingrid Ljunggren och Elsa Noreen från Stockholm, Gertrud Sjöberg, Jönköping, och Helene Östergren, Halmstad.

Till suppleanter valdes i rektorssektionen Karin Heimbürger, Stockholm, Erik Holmberg, Göteborg, Märta Jung, Malmö, Ragni Kjellberg, Uppsala och Elsa Stenudd, Sundsvall, i ämneslärarsektionen Monica Aurivillius och Maja Ekvall, Stockholm, Margareta Borelius, Falun, Gertrud Hellbom, Östersund, Lilly Källqvist, Örebro och Karin Petersson, Ystad. Denna sektion kom således att omfatta sex suppleanter, medan övningslärarsektionen fick blott fyra, Greta Kastman och Greta Piehl, Stockholm, Elisabeth Hammarlund, Kristianstad och Ruth Jansson, Göteborg.

Vid 1948 års ombudsmöte förelåg avsägelser från Elsa Asklund, från samtliga övningslärarrepresentanter utom Gertrud Sjöberg samt från suppleanten i sektionen Greta Kastman. Ämneslärarinnorna Edith Davidsson och Karin Petersson hade under den gångna treårsperioden fått rektorsförordnanden. De fördes vid valet över till rektorssektionen som ledamot, respektive suppleant; denna kom alltså att få sex platser

i styrelsen. Ordinarie ledamöter i ämneslärarsektionen blev suppleanterna Monica Aurivillius och Lilly Källqvist; de ersattes som suppleanter av Hildur Hillbom-Gustafsson, Sundsvall och Maja Melander, Stockholm. I övningslärarsektionen blev suppleanterna Elisabeth Hammarlund och Greta Piehl ordinarie, nyvald blev Brita Heyman, Stockholm. Som suppleanter inträdde Märta Ahlzén, Eskilstuna, Birgit Haldin, Uppsala och Margit Rosenberg, Stockholm. Sektionen kom således att inneha fyra styrelseplatser.

Valen vid ombudsmötet 1950 medförde inga andra förändringar än att suppleanten i rektorssektionen Elsa Stenudd blev ordinarie ledamot efter Karin Wernqvist, som avlidit, och ersattes som suppleant av Louise Leijonhufvud, Umeå, samt att Gertrud Sjöberg, som pensionerats, i övningslärarsektionen fick till efterträdare Brita Lindström, Norrköping.

Vice ordförande i centralstyrelsen var först Ernst Herlin, därefter Lajla Hoppe-Gunnarsson.

Vid förbundets bildande antogs som sekreterare och kassaförvaltare Agnes Lundgren, som innehaft samma uppgifter i "Flick- och Samskoleföreningen". Hon betecknades i fortsättningen som förbundets ombudsman. Det medlemsblad, som den nämnda föreningen regelbundet utgivit, ersattes med ett medlemsblad för den nya organisationen. Detta utkom var tredje vecka och redigerades av Agnes Lundgren såsom ansvarig utgivare. Bladet innehöll uppgifter — även annonser — om lediga tjänster, om tjänsteförslag och tillsättningar samt meddelanden om nya kungörelser och godkända läroböcker. Därjämte behandlades föreningsangelägenheter och lämnades korta anmälningar av pedagogisk litteratur och nytukomna läroböcker.

Agnes Lundgren behöll sina funktioner under förbundets hela verksamhetstid.

Den 17 augusti 1951 anslöts förbundet till "Läroverkslärarnas Riksförbund". De ändringar i stadgar och centralstyrelseorganisation, som blev erforderliga, kunde genomföras först under den påföljande höstterminen genom omröstning i lokalförbunden, och under denna tid förblev organisationen oförändrad. Vid ett extra ombudsmöte i Stockholm den 3 februari 1952 godkändes centralstyrelsens sista årsberättelse och beviljades decharge för dess sista förvaltningsstid. Därefter förrättades val enligt de reviderade stadgarna, och förbundet hade sålunda slutat fungera i sina gamla former. Dess nya namn blev "Sveriges Högre Flickskolors Lärarförbund" (SHF).

Kap. 2 Den stora skolreformen och flickskolans framtid

Även om det nya förbundet hade att verka i en begynnande omda-
ningsperiod för hela det svenska skolväsendet, blev förhållandena dock
till det yttre föga förändrade. Oron och osäkerheten om framtiden hör-
de samman med det utrednings- och diskussionsstadium som man ännu
befann sig i. Skolutredningen av år 1940, i vilken förbundsordföran-
den var ledamot, offentliggjorde år 1945 en rad betänkan den, främst
med sikte på en organisationsplan för folk- och realskolestadiet. Den
innebar åttaårig skolplikt i en "enhetsskola" med ett odifferentierat
lägre stadium och ett högre stadium, differentierat dels på en allmän
examensfri linje som avslutning på skolplikten, dels på minst ett år
längre examenslinjer, motsvarande realskolans olika former. Botten-
skoleprincipen hade delat utredningen, så att en grupp ledamöter ville
påbörja differentieringen redan efter fyra år, främst genom införande
av engelska som begynnelsespråk för dem, som räknade med att välja
någon examenslinje, medan en annan grupp yrkade på ett odifferen-
tierat sexårigt grundstadium utan främmande språk. Eftersom utred-
ningen väsentligen varit en "fackmannarepresentation" ansågs dess
förslag böra prövas från allmänpolitiska synpunkter, och så tillsattes
år 1946 en huvudsakligen parlamentariskt sammansatt skolkommis-
sion. Till dess förfogande ställdes ett stort expertråd. Medan 1940 års
utredning alltjämt arbetade med de återstående skolformerna och av-
gav sitt betänkande rörande flickskolan — som föreslog bibehållen
inom organisationen — och gymnasiet, tog den nya kommissionen upp
hela utbildningsfrågan med stark kritik av den traditionella skolans art
och arbetsformer.

Under kommissionens verksamhetstid tog man i flickskolevärlden
intensivt del i den livliga diskussion, som uppstod om skolväsendets
allmänna utformning. Inom förbundet var det framför allt rektorssek-
tionen som kontinuerligt följde utvecklingen. Vid de tätt förekomman-
de rektorsmötena orienterades deltagarna om denna samtidigt som
aktuella, praktiska och pedagogiska frågor ventilerades. Genom rek-
torerna liksom genom artiklar i medlemsbladet kunde varje förbunds-
medlem skaffa sig kännedom om förhållandena, och vid både 1948
och 1951 års allmänna flickskolemöten fördes en ingående diskussion
om de centrala skolfrågorna. Av den tidigare spänningen mellan skol-

ledare och lärarkår förmärktes ingenting. Förtroendet var stort, och
uppslutningen blev allmän kring centralstyrelsens åtgärder.

År 1948 avgav 1946 års skolkommision ett principbetänkande, vari
föreslogs en helt ny enhetsskoleform med nioårig skolplikt. Skolan
skulle innefatta tre treåriga stadier, de båda första odifferentierade och
med klasslärare, det sista med ämneslärare samt successivt alltmera
differentierat och under det nionde året delat på tre linjer, en yrkes-
förberedande, en allmän och en förberedande för ett treårigt gymna-
sium. Den nioåriga grundskolan skulle ersätta såväl folkskolan som
real- och flickskolan — dock lämnades en svag möjlighet öppen för en
särskild flickskolelinje från och med nionde klassen. Principbetänkan-
det liksom den tidigare utredningens förslag behandlades ingående ge-
nom remiss till ett stort antal instanser, givetvis även till "Flick- och
Samskolelärarnas Riksförbund".

Redan året innan skolkommisionens betänkande förelåg hade för-
bundets centralstyrelse i ett upprop till flickskolornas rektorer och kol-
legier betonat risken av att en framtida flickskolelinje skulle begränsas
till en två- eller treårig lärokurs, byggd på någon av det nionde skol-
årets tre linjer och med karaktären av en huslig-praktisk utbildning,
möjligen förstärkt genom små inslag av språklig, psykologisk och all-
mänt samhällelig bildning. Den grund, som tidigare språkstudier i
grundskolan kunde ge, betecknades som ovisst. Under sådana förhål-
landen borde enligt uppropet varje kollegium skaffa sig en förberedan-
de orientering rörande möjligheterna för flickskolans bildningsvärden
att överleva. Den svenska flickskolan hade tillvunnit sig stort förtroen-
de för goda pedagogiska principer och för hänsyn till flickornas intres-
sen och behov, och alltjämt bedrevs inom den också, ehuru numera
mest i skymundan, en omfattande försöksverksamhet. De allmänna
flickskolemötena, förr pedagogiska evenemang, rönt nu föga upp-
märksamhet, och även i skolornas arbete syntes vardagens krav allt-
för mycket få dominera. Bättre belysning av flickskolans roll behöv-
des, och stöd borde sökas från utomstående för att skapa en stark opi-
nion till förmån för skolreformen. Inför det väntade förslaget borde
flickskolorna stå väl rustade, och vid följande års allmänna flickskole-
möte borde deras egenart klart manifesteras.

Mötet, som hölls i Karlstad, ägnades också nästan helt åt flicksko-
lornas framtidsfrågor. Behovet av en grundlig remissbehandling av det
väntade förslaget framhölls, och en skrivelse med önskemål om längre
remisstid med uppskjutande av riksdagsbeslutet i skolfrågan till 1950

insändes till Skolöverstyrelsen. Detta önskemål, som delades av de flesta remissinstanserna, blev också tillgodosett.

I det mycket utförliga remissyttrandet, som centralstyrelsen i sinom tid avgav, betonades främst, att kommissionen ej kunnat bygga på erfarenhet, varför ej heller kritiken kunnat bli fast grundad. Erfarenhet av det föreslagna systemet var obetingat nödvändigt, innan nuvarande skolformer raserades; man behövde alltså en fortskridande skolreform, ej blott erforderliga justeringar av ett definitivt fastställt skolsystem. Mot kommissionens allmänna synpunkter på skolväsendets mål och uppgifter gjordes inga invändningar, likaså accepterades den nioåriga skolplikten och engelskan som allmänt läroämne, dock med viss möjlighet till befrielse för de minst lämpade och med facklärare från begynnelsen. Det ringa intresse, som visats flickskolan, beklagades. Enhetsskolan syntes ej kunna grundläggas den humanistisk-estetiska bildning, ej heller den praktisk-husliga orientering, som kännetecknade flickskolan. Den korta flickskolelinje, som antytts, hade ej definierats till kursinnehåll eller kompetensmål. En motsvarighet till normalskolekompetensen borde skapas även för gossar. I det hela borde de praktiska och estetiska ämnena ha beaktats mera och tillförsäkrats välutbildade facklärare från början. Alla lärare borde få regelbunden och väl handledd teoretisk utbildning, genomgå en fyllig pedagogisk och psykologisk lärokurs och beredas möjligheter att i praktiskt lärararbete pröva sin lämplighet. Vid en allmän kommunalisering av skolan, såsom föreslagits, måste garantier skapas för en saklig och allsidig meritprövning såsom grund för lärartillsättningen. Till sist betonades att reformarbetet starkt måste inriktas på att minska elevantalet per klassavdelning.

Trots att kommissionens förslag vid remissbehandlingen från många håll mött starka betänkligheter, var den proposition, som förelades 1950 års riksdag, utformad i huvudsaklig anslutning till detta förslag — ecklesiastikministern Josef Weine hade de senaste åren varit kommissionens ordförande. Riksdagens beslut blev emellertid något av en kompromiss. Åtgärder skulle vidtagas för genomförande inom tid, som framdeles skulle bestämmas, av en på allmän nioårig skolplikt grundad enhetsskola, avsedd att, i den mån den tillämnade försöksverksamheten ådagalade lämpligheten, ersätta folkskolan med dess överbbyggnader, den kommunala mellanskolan och realskolan. Den nya skolan skulle vara kommunal, ehuru i mycket reglerad genom centrala bestämmelser, och få statsunderstöd bl a till huvudparten av lärarlönerna.

Flickskolan, den praktiska realskolan och de ännu existerande privata skolorna inbegreps ej i riksdagsbeslutet. De skulle fungera som tidigare och även vid behov kunna påräkna reformåtgärder. Efter önskan skulle de också få deltaga i den omfattande försöksverksamhet, som skulle förbereda enhetsskolan och som i realiteten redan påbörjats. Försöksperioden kom att utsträckas över ett helt decennium och berörde endast i sin begynnelse "Flick- och Samskolelärarnas Riksförbund".

Kap. 3 Aktuella skolfrågor i övrigt

Uppkommande frågor inom undervisningsväsendet följdes av förbundet med livligt intresse, och centralstyrelsen var angelägen att göra dess stämma hörd. Remissyttrandet och egna framställningar blev också talrika. En mycket utförlig behandling ägnades sålunda år 1946 det förslag om de högre skolornas sexualundervisning, som framlagts av särskilda sakkunniga. Lokalförbunden fick avge egna yttranden, som överlämnades jämte en sammanfattning. Med bestämt understrykande av att en förstärkt sexualundervisning behövdes, hävdades principen om frihet för enskilda lärare att forma denna undervisning i enlighet med sin kännedom om elevernas mognad och erfarenhet och för skolan att anlita de krafter, som befanns bäst lämpade inom den egna lärarkåren eller utom denna, i så fall med erforderliga anslag. Undervisningens inpassning i de årsklasser, som de sakkunniga föreslagit, ansågs i en del fall diskutabel. Att dess tyngdpunkt borde ligga på biologi/hälsolära syntes uppenbart liksom att vissa moment också hörde hemma i historie- och kristendomsundervisningen. Det betecknades som anmärkningsvärt att flickskolans psykologiundervisning ej uppmärksammats. Lärarnas, ej minst biologilärarnas, behov av bättre utbildning för uppgiften underströks.

En mycket uppmärksam fråga gällde skolornas krav på läroböcker och målsmännens stora lärobokskostnader. En 1941 tillsatt läroboksutredning begärde 1946 synpunkter på problemen, och även här fick lokalförbunden yttra sig. Deras uttalanden insändes jämte ett eget remissvar till utredningen av centralstyrelsen. Det erkändes att en viss enhetlighet och kontinuitet i läroboksbeståndet kunde vara önskvärd

med hänsyn till hemmens ekonomi, men frihet för olika skolor att välja de läroböcker, som svarade mot deras mål, måste få bestå. Likriktning av läroböcker, särskilt i ett skolväsen i stark utveckling med krav på försök och lärarinitiativ, betecknades som olycklig; redan existerande kontrollåtgärder ansågs tillräckliga. En god lärobok borde enligt centralstyrelsens uppfattning erbjuda ett rikt, konkret lärostoff, gärna med markering av en minimikurs och med tillägsblad för aktualiteter. Oundgängliga krav på korrekthet och reda i lärostoffet måste förenas med psykologiskt riktig följsamhet i fråga om elevernas fortskridande utveckling. En sådan bok kunde användas länge och tjäna olika elev- och lärarindividualiteter. Sist beklagades, att granskningsregler måste försvåra användningen av utländska textböcker i språkundervisningen.

Sedan läroboksutredningen föreslagit central granskning av obligatoriska läroböcker genom en nämnd med starkt inslag av lekmän, infordrade Skolöverstyrelsen yttranden över förslaget. Centralstyrelsen avgav, åter efter hörande av lokalförbunden, ett utförligt remissvar. De synpunkter, som lagts på en god lärobok, vidhölls, likaså kravet på valfrihet för skolorna. En granskning måste gälla dels innehållets korrekthet och objektivitet, dels dess psykologiska och språkliga lämplighet för olika stadier och dels böckernas tryckeritekniska utformning och kostnad. Härtill måste erfordras ingående expertis och medverkan av olika skolformers lärare. Vad en nämnd med blott en psykologiskt skolad ledamot och en majoritet av lekmän i dessa hänseenden kunde uträtta ansågs ovisst. Med hänvisning till den expertis, som knutits till Statens psykologiskt-pedagogiska institut, fann centralstyrelsen lämpligt att detta fick leda granskning och försök, eventuellt i samarbete med en granskningsnämnd. Flera lokalförbund hade emellertid anmärkt att med hänsyn till det allmännas påbörjade övertagande av lärobokskostnaderna en central granskning kunde bli av viss nytta gentemot kommunala myndigheters konservatism och sparsamhetsnit.

Något år senare avgav centralstyrelsen till skolöverstyrelsen ett remissyttrande i frågan om att upprätta en förteckning över "bredvidläsningsböcker". En sådan förteckning kunde visserligen vara av värde för utökning av bokbeståndet på lägre skolstadier, men den kunde dock befaras leda till standardisering av bokförrådet till förfång för lärarens metodiska frihet och elevernas individuella studieintressen. Vid högre skolor måste en förteckning över exempelvis utländska böcker och speciallitteratur bli så omfattande — eller summarisk — att den ej kunde ge nämnvärd vägledning. Lokalförbunden hade fått uppgöra

egna förslag till bredvidläsningsböcker, och dessa bifogades — möjligen som en illustration till svårigheterna.

I samband med ett förslag från folkbibliotekssakkunniga rörande folk- och skolbibliotek avgav centralstyrelsen 1949 ett remissvar till Skolöverstyrelsen. En tilltänkt organisation med biblioteksnämnder och distriktsbibliotekarier såsom överordnade för folkskolans bibliotekarier fann styrelsen knappt ändamålsenlig efter införande av enhetsskolan. De högre skolornas krav på goda bibliotekarier betonades starkt, och förslag om ökade statsanslag noterades tacksamt, men högre arvoden än de föreslagna påyrkades med hänsyn till ökade arbetsuppgifter, i synnerhet om en framkastad propå att skolbiblioteken skulle hållas öppna även under ferier skulle förverkligas. Med intresse motsågs emellertid en förbättrad utbildning av skolbibliotekarier; en föreslagen konsulentinstitution betecknades som värdefull. Största möjliga frihet borde emellertid gälla för bibliotekens verksamhet.

År 1949 lämnade centralstyrelsen också ett remissvar rörande dis-senterlagkommitténs förslag till religionsfrihetslag. Svaret begränsades till de däri inbegripna bestämmelserna om religionsundervisning, vilka innebar rätt till frikallelse från skolans religionsundervisning ej blott för medlemmar av trossamfund med avvikande livsåskådning utan även för konfessionslösa, dock med skyldighet för skolan att övervaka att lämplig privat undervisning anordnades som ersättning och att även konfessionslösa skulle få grundläggande kännedom om kristendomens historia och innehåll enligt av Skolöverstyrelsen utfärdade föreskrifter. Med den allmänna inställningen att en vidgad religionsfrihet i vårt land syntes motiverad, ansåg centralstyrelsen, att skolorna borde kunna komma till rätta med konsekvenserna, även om vissa "gränsfall" av frikallelse kunde vålla bekymmer, om den ersättande undervisningen befanns otillfredsställande. De nämnda grundläggande momenten borde eleverna i sådana fall alltid tillägna sig genom skolans försorg.

I anslutning till förslag från såväl skolutredningen som 1941 års be-folkningsutredning diskuterades och genomfördes under åren närmast efter krigsslutet en del skolsociala åtgärder, främst införande av fria skolmåltider. Redan 1945 lämnade centralstyrelsen ett remissyttrande i denna fråga, i vilket de flesta senare framträdande praktiska svårigheterna hos systemet förutsågs: begränsade resurser, platsbrist, orolig måltidsmiljö vid massutspisning och personalproblem vid övervakning. Att vissa elevkategorier åtminstone i början måste prioriteras hade utredningarna förutsett, och styrelsen fann erbjudande av måltider just

med hänsyn till hemmens ekonomi, men frihet för olika skolor att välja de läroböcker, som svarade mot deras mål, måste få bestå. Likriktning av läroböcker, särskilt i ett skolväsen i stark utveckling med krav på försök och lärarinitiativ, betecknades som olycklig; redan existerande kontrollåtgärder ansågs tillräckliga. En god lärobok borde enligt centralstyrelsens uppfattning erbjuda ett rikt, konkret lärostoff, gärna med markering av en minimikurs och med tillägsblad för aktualiteter. Oundgängliga krav på korrekthet och reda i lärostoffet måste förenas med psykologiskt riktig följsamhet i fråga om elevernas fortskridande utveckling. En sådan bok kunde användas länge och tjäna olika elev- och lärarindividualiteter. Sist beklagades, att granskningsregler måste försvåra användningen av utländska textböcker i språkundervisningen.

Sedan läroboksutredningen föreslagit central granskning av obligatoriska läroböcker genom en nämnd med starkt inslag av lekmän, infordrade Skolöverstyrelsen yttranden över förslaget. Centralstyrelsen avgav, åter efter hörande av lokalförbunden, ett utförligt remissvar. De synpunkter, som lagts på en god lärobok, vidhölls, likaså kravet på valfrihet för skolorna. En granskning måste gälla dels innehållets korrekthet och objektivitet, dels dess psykologiska och språkliga lämplighet för olika stadier och dels böckernas tryckeritekniska utformning och kostnad. Härtill måste erfordras ingående expertis och medverkan av olika skolformers lärare. Vad en nämnd med blott en psykologiskt skolad ledamot och en majoritet av lekmän i dessa hänseenden kunde uträtta ansågs ovisst. Med hänvisning till den expertis, som knutits till Statens psykologiskt-pedagogiska institut, fann centralstyrelsen lämpligt att detta fick leda granskning och försök, eventuellt i samarbete med en granskningsnämnd. Flera lokalförbund hade emellertid anmärkt att med hänsyn till det allmännas påbörjade övertagande av lärobokskostnaderna en central granskning kunde bli av viss nytta gentemot kommunala myndigheters konservatism och sparsamhetsnit.

Något år senare avgav centralstyrelsen till skolöverstyrelsen ett remissyttrande i frågan om att upprätta en förteckning över "bredvidläsningsböcker". En sådan förteckning kunde visserligen vara av värde för utökning av bokbeståndet på lägre skolstadier, men den kunde dock befaras leda till standardisering av bokförrådet till förfång för lärarens metodiska frihet och elevernas individuella studieintressen. Vid högre skolor måste en förteckning över exempelvis utländska böcker och speciallitteratur bli så omfattande — eller summarisk — att den ej kunde ge nämnvärd vägledning. Lokalförbunden hade fått uppgöra

egna förslag till bredvidläsningsböcker, och dessa bifogades — möjligen som en illustration till svårigheterna.

I samband med ett förslag från folkbibliotekssakkunniga rörande folk- och skolbibliotek avgav centralstyrelsen 1949 ett remissvar till Skolöverstyrelsen. En tilltänkt organisation med biblioteksnämnder och distriktsbibliotekarier såsom överordnade för folkskolans bibliotekarier fann styrelsen knappt ändamålsenlig efter införande av enhetsskolan. De högre skolornas krav på goda bibliotekarier betonades starkt, och förslag om ökade statsanslag noterades tacksamt, men högre arvoden än de föreslagna påyrkades med hänsyn till ökade arbetsuppgifter, i synnerhet om en framkastad propå att skolbiblioteken skulle hållas öppna även under ferier skulle förverkligas. Med intresse motsågs emellertid en förbättrad utbildning av skolbibliotekarier; en föreslagen konsulentinstitution betecknades som värdefull. Största möjliga frihet borde emellertid gälla för bibliotekens verksamhet.

År 1949 lämnade centralstyrelsen också ett remissvar rörande dis-senterlagkommitténs förslag till religionsfrihetslag. Svaret begränsades till de däri inbegripna bestämmelserna om religionsundervisning, vilka innebar rätt till frikallelse från skolans religionsundervisning ej blott för medlemmar av trossamfund med avvikande livsåskådning utan även för konfessionslösa, dock med skyldighet för skolan att övervaka att lämplig privat undervisning anordnades som ersättning och att även konfessionslösa skulle få grundläggande kännedom om kristendomens historia och innehåll enligt av Skolöverstyrelsen utfärdade föreskrifter. Med den allmänna inställningen att en vidgad religionsfrihet i vårt land syntes motiverad, ansåg centralstyrelsen, att skolorna borde kunna komma till rätta med konsekvenserna, även om vissa "gränsfall" av frikallelse kunde vålla bekymmer, om den ersättande undervisningen befanns otillfredsställande. De nämnda grundläggande momenten borde eleverna i sådana fall alltid tillägna sig genom skolans försorg.

I anslutning till förslag från såväl skolutredningen som 1941 års be-folkningssutredning diskuterades och genomfördes under åren närmast efter krigsslutet en del skolsociala åtgärder, främst införande av fria skolmåltider. Redan 1945 lämnade centralstyrelsen ett remissyttrande i denna fråga, i vilket de flesta senare framträdande praktiska svårigheterna hos systemet förutsågs: begränsade resurser, platsbrist, orolig måltidsmiljö vid massutspisning och personalproblem vid övervakning. Att vissa elevkategorier åtminstone i början måste prioriteras hade utredningarna förutsett, och styrelsen fann erbjudande av måltider just

åt dessa vara av central vikt, även om lärarens roll vid en oundgänglig behovsprövning måste bli grannlaga. Det beklagades att endast försöksverksamhet hade föreslagits för de kommunala och enskilda skolorna, då dock principiell likställighet förutsatts gälla för alla skolformer. Nya skyldigheter för lärare i samband med verksamheten blev en facklig fråga, som skall tas upp i annat sammanhang.

Samma år betonade centralstyrelsen i en remisskrivelse rörande stipendier till elever vid högre skolor likställigheten för alla skolformer som en viktig princip. Denna hade här genomförts, och grunderna för studiehjälp ansågs väl avvägda.

Ett par remissyttranden av mer speciell art fick centralstyrelsen lämna. Sedan de skoloröverstyrelsesakkunniga givit tillfälle att framföra önskemål och förslag rörande överstyrelsens verksamhet, uttalade centralstyrelsen, att en sakkunnig och vidsynt inspektionsverksamhet från skoloröverstyrelsens sida måste vara av stort värde och att denna verksamhet med avlastande av rent administrativa uppgifter borde inriktas på en intim pedagogisk kontakt med inom skolans verksamma. Åtskilliga administrativa detaljer ansågs för övrigt utan olägenhet kunna utmönstras ur överstyrelsens uppgifter, medan större utrymme borde beredas för psykologisk expertis.

Ett kortfattat yttrande avgavs rörande ett betänkande om filmcensur från 1949 års filmkommitté, vars synpunkter och förslag tillstyrktes med pedagogisk och barnpsykologisk motivering.

Förbundet fick även yttra sig beträffande vissa förslag om sparsamhet från det allmännas sida. I en promemoria från skolkommissionen rörande planläggning och utformning av skolbyggnader, som år 1950 remitterades till centralstyrelsen, angavs vissa möjligheter att spara lokaler: ökad användning av specialsalar och alternativt utnyttjande av klassrum. I sitt svar pekade styrelsen på besvärande följder, såsom schemasvårigheter, orolig skolmiljö, problem med förvaring av elevernas tillhörigheter och störningar av skolans sociala liv. Den fann åtgärderna godtagbara endast tillfälligt i ett ekonomiskt ansträngt läge.

Av mer konkret betydelse för flickskolan måste ett annat sparsamhetsförslag bli, som med hänvisning till rådande lärarbrist innebar beskärning av skolornas timplaner. I en remisskrivelse till skoloröverstyrelsen efter hörande av lokalförbunden fann sig centralstyrelsen ej helt kunna avvisa en sådan åtgärd men påpekade, att flickskolornas planer redan hade lägre timtal än realskolornas och att en ytterligare reduktion måste gå ut över studieresultatet. Vissa förändringar kom sedan

till stånd i såväl tim- som kursplaner, men dessa var ej av genomgripande art, och de medförde i några avseenden större jämförlighet mellan flickskolans och realskolans lärokurser — en fördel, som centralstyrelsen ej underlät att praktiskt utnyttja.

De framställningar till myndigheter, som tillkom på förbundets initiativ, ofta i samband med önskemål från lokalförbund eller rektorsmöten, gällde främst smärre förbättringar inom ramen för de i det hela stabila verksamhetsförhållandena. Sålunda kunde centralstyrelsen efter den nyssnämnda kursplaneändringen år 1949 påtala en meningslös undervärdering av betygen i flickskolans obligatoriska kurs i biologi och hälsolära i förhållande till motsvarande realskolebetyg vid intagning i folk- och småskoleseminarier. Här vanns snabbt rättelse. Likaså utverkades något år senare med hjälp av detaljerade jämförelser mellan real- och flickskolekurserna i detta ämne rätt att vid övergång till gymnasium tillgodoräkna flickskolebetyget till fulla värdet — tidigare hade det gällt som enbart godkänt. Redan "Flick- och Samskoleföreningen" hade upprepade gånger hos skoloröverstyrelsen påtalat den besynnerliga föreskriften om ett gemensamt vitsord i flickskolan beträffande de obligatoriska kurserna i fysik och kemi, men dessa framställningar hade ständigt avslagits med hänvisning till svåra formella hinder. År 1951 begärdes emellertid av SECO, att skilda betyg skulle ges. Centralstyrelsen fick anhållan på remiss och tillstyrkte den livligt med erinran om tidigare demarcher; nu beviljades den utan något åberopande av formella hinder.

På yrkande av centralstyrelsen borttogs också ur skolornas terminskataloger den för eleverna besvärande uppgiften om kvarsittning.

Aktioner på riksplanet för att motverka en alltfjämt kvardröjande undervärdering av normalskolekompetensen hos avnämarna dryftades men befanns ej möjliga att genomföra. I stället manades lokalförbunden att på de olika skolorterna informera om kompetensens art och värde. De uppmanades också att begagna de möjligheter till försöksverksamhet, som ställts till buds.

En sådan försöksverksamhet kom till stånd beträffande ett av 1940 års skolutredning framlagt förslag om viss linjedelning på flickskolans högstadium i stället för det stadgeenliga mer fria ämnesvalet. Detta förslag hade väckt intresse, och 1948 års allmänna flickskolemöte hade uppmanat centralstyrelsen att utreda frågan. Utredningen var dock ej färdig, då försöken inleddes år 1951.

Kap. 4 Lärarkårens fackliga förhållanden i kommunala flickskolor

1. Rektorer och lärare i läroämnena

Tjänster och anställningsformer gav under förbundets verksamhets-tid ingen anledning till aktioner vad ordinarie ämneslärare beträffar. Vid förordnande av rektorer framstod det emellertid som en olägenhet, att förordnandet var knutet till ordinarie lärartjänst vid vederbörande skola, där ej alltid villiga eller lämpliga rektorsämnen stod att finna. I ett remissvar till Ecklesiastikdepartementet år 1948 rörande bl a förslag till stadgeändringar påtalade centralstyrelsen, att detta villkor bibehållits. Kommunala skolors rektorer borde i likhet med statsläroverkens kunna förordnas på grundval av ordinarie lärartjänst även vid annan skola. Genom en stadgeändring av år 1951 kom också en sådan anordning till stånd. Däremot vanns ingen ändring i förslaget att biträdande föreståndare ej längre skulle få förekomma; blott tillsyningslärare vid samskolor skulle få tillsättas.

För icke ordinarie tjänster av olika slag föreslogs ändrade förhållanden i de statliga löneplaner, som utarbetats av en år 1945 tillsatt lönekommitté. Centralstyrelsen, som fått förslaget på remiss från skolöverstyrelsen, påpekade beträffande extra ordinarie tjänster, att sådana av varaktigt slag i visst antal tilldelats flickskolorna och att, då benämningen nu föreslagits gälla också tjänster av mer osäker karaktär — vilket kunde bli till fördel för lärarna — de förra snarast borde få ombildas till ordinarie. De s k aspiranttjänsterna, motsvarande tidigare extra tjänster, måste få gälla termin eller läsår. En föreslagen anställningstid på 18 månader skulle knappast kunna tillämpas. Den uppdelning på biträdande lärare och timlärare, som föreslagits på grundval av tjänstgöringens omfattning, betecknades som särskilt lämplig.

Beträffande lärares skyldighet att utan ersättning påtaga sig särskilda uppgifter blev vakthållning vid skolmåltider en uppmärksam fråga. Skolöverstyrelsen, som syntes benägen att driva kravet på en sådan skyldighet, kallade lärarorganisationernas representanter till konferens. Vid denna konstaterades, att lärarnas lunchrast stadgeenligt innebar ett avbrott i undervisningstiden och att därför vakthållning under denna rast måste betraktas som ett frivilligt åtagande med rätt till ersättning. Då centralstyrelsen fann det viktigt att inga prejudikat om skyldighet skapades i kommunerna, utfärdades en skrivelse till lokal-

förbunden med uppmaning till medlemmarna att åtaga sig vakt endast som frivilligt och betalt arbete.

”Sveriges Yngre Lärares Riksförbund”, som ej var helt tillfreds med skolöverstyrelsens extraläraryrås förmedlingsverksamhet, hade yrkat på att de lokala arbetsförmedlingarna skulle inlemmas i denna verksamhet. Centralstyrelsen fick anhållan på remiss från Skolöverstyrelsen år 1946 och medgav i sitt svar, att lokal lärarförmedling väl kunde leda till mobilisering av latent arbetskraft och förenklade kontakter med förmedlingsorganen, men ansåg att en sådan förmedling i det hela dock knappt kunde ge bättre eller snabbare överblick över tillgången på tjänster; uppgifter från ett centralt organ måste alltid avvaktas. Frågan fick med tiden helt andra aspekter, då förmedlingssystemet i samband med skolväsendets omorganisation radikalt förändrades.

I 1939 års avlöningsreglemente för högre kommunala skolor hade manliga och kvinnliga lärare tillerkänts samma begynnelselön för tjänster av samma slag, men i beföringsgången hade lärarinnor ej fått tillgodoräkna tjänstår för uppflyttning i de båda högre löneklasserna. År 1941 hade uppflyttning medgivits dem till näst högsta löneklassen, och häri hade ingen ändring gjorts i 1943 års lönerglemente. I skrivelse till 1945 års lärarlönekommitté samma år yrkade centralstyrelsen på att full likställighet skulle genomföras, vilket givetvis också måste innebära, att lärarinnornas tjänstepensionsunderlag skulle beräknas enligt den högsta löneklassen. Styrelsen hade beaktat de svårigheter, som under krigsåren kunde ha motiverat bibehållande av dessa bestämmelser som ett provisorium, men då nu den militära beredskapen avvecklats, hade en sådan motivering bortfallit och förhållandet framstod som en allvarlig orättvisa. I kommitténs förslag ingick sedermera rätt för kvinnliga befattningshavare att åtnjuta lön enligt högsta löneklass, och i 1947 års tjänstepensionsreglemente gjordes ingen åtskillnad mellan män och kvinnor.

I ett remissvar till Skolöverstyrelsen år 1948 beträffande en föreslagen arvodesreglering för timlärare fann centralstyrelsen tacknämligt, att systemet med arvoden per veckotimme och år bibehållits — arvoden per undervisningstimme hade diskuterats. Styrelsen beklagade emellertid, att arvodesbeloppen, som dock borde återspegla löne- och tjänstgöringsförhållandena för heltidsanställda ämneslärare med jämförlig kompetens, beräknats med maximalt veckotimtal — 30 timmar — och ej med medeltjänstgöringen — då 27 timmar — som divisionsgrund. Däremot godtogs att arvodet beräknades på lön i lägsta löne-

klassen, då detta kunde minska ett föga önskvärt intresse för övertimmar bland heltidsanställda lärare. Som godtagbar kompetens för timlärare borde gälla vederbörligt betyg i ifrågavarande ämne jämte en termins erfarenhet av tjänstgöring. En av överstyrelsen föreslagen kompensation för skrivningsrättning ansågs beaktansvärd; kompensationskrav kunde emellertid resas även för andra åligganden.

Samma år avgav centralstyrelsen till Ecklesiastikdepartementet ett remissvar rörande förslag om tillämpning av statens allmänna avlöningsreglemente för ämneslärare i högre kommunala skolor. Styrelsen uttalade sin tillfredsställelse över att jämte löneförbättringar likställighet härvid skulle vinnas beträffande löner och skyldigheter mellan ämneslärare i statliga och kommunala skolor, dock påpekades att principen ej genomförts till fullo, så länge sjukersättning ej utgick till kommunalt anställda. Förslaget genomfördes år 1948.

Till de lärarinnor, som pensionerats medan begränsningen i beföringsgången gällt, utgick fortfarande pension på grundval av pensionsunderlaget för lägre löneklass. Sedan centralstyrelsen erfarit, att före utgången av 1949 en kommitté skulle tillsättas för utredande av möjligheterna för sådana lärarinnor att tillerkännas pension enligt högsta löneklass, anhöll styrelsen i en skrivelse till finansministern, att utredningen måtte genomföras så snabbt som möjligt, så att rättvisa förhållanden snarast kunde skapas för de lärarinnor vid kommunala flickskolor, som pensionerats före den 1 juli 1947.

I 1948 års remissvar till Ecklesiastikdepartementet hade centralstyrelsen också berört en förebådad pensionsreglering med förslag till höjning av lärarinnornas pensionsålder till 65 år och yrkat på en övergångsbestämmelse om rätt för befattningshavare att träda tillbaka efter fyllda 60 år. Sedan 1948 års pensionskommitté framlagt förslag till avgångsålder för civila befattningshavare, innefattade ett system med pensioneringsperioder, avgav centralstyrelsen under förbundets sista verksamhetsår ett remissvar till Skolöverstyrelsen, i vilket hävdades, att pensioneringsperioden för ämneslärare borde få gälla 63—65 år; om detta ej ansågs möjligt, förordades kommitténs förslag om rätt till förtidspensionering efter fyllda 63 år. Styrelsen tillstyrkte att möjlighet bereddes pensionerad lärare att få fortsätta i tjänsten genom återanställning med lön enligt förslag av kommittén, dock borde vederbörande myndighet få rätt att tillse, att en sådan lärare ej bör få fortsätta, om han ej kan vidmakthålla en godtagbar prestation.

2. *Lärare i övningsämnen*

Det år 1943 utfärdade avlöningsreglementet för högre kommunala skolor innefattade ej övningslärare, för vilka provisoriska bestämmelser blev gällande. Genom en ändring i stadgan för kommunala flickskolor fick dessa skolor visserligen rätt att i vanlig ordning inrätta ordinarie övningslärartjänster, men då antalet veckotimmar för en sådan tjänst måste uppgå till 30, hade endast de större flickskolorna möjlighet att få sådana befattningar till stånd. I sitt förutnämnda remissvar rörande 1945 års lönekommittés betänkande med förslag till statliga löneplaner m m påpekade också centralstyrelsen, att övningslärarnas tjänsteförhållanden var dåliga, och yrkade på att frågan om timantalet skulle få en rimlig lösning, så att innehavare av tjänster med konstant behövlighet men lägre timantal ej i framtiden skulle behöva likställas med kortvarigt och tillfälligt anställda.

Sedan 1941 års lärarlönesakkunniga avlämnat förslag om en löne-reglering för övningslärare, tillstyrkte centralstyrelsen i ett remissytt-rande till finansdepartementet år 1947 en anordning med möjlighet att bilda tjänster genom sammanförande av timmar vid olika skolor liksom också möjligheter att inrätta tjänster i två övningsämnen eller ett övningsämne och ett läroämne. Dock förutsåg styrelsen svårigheter beträffande arbetsböda, avlöning och samarbete olika skolor emellan och betonade, att kompetensförhållandena vid utbildning till två-ämnestjänster måste noga övervakas. Med tillfredsställelse noterades att för ordinarie lärare även ett något lägre timtal än 30 skulle kunna godtagas med bibehållande av full lön. Centralstyrelsen beklagade emellertid att lönen för vissa av flickskolans lärare försämrats. Skälet antogs vara att man velat ge lika lön för undervisning på lika åldersstadier. Men stadiegränserna hade gjorts så obestämda att folkskola, realskola och flickskola förts till samma stadium, trots att i verkligheten olika mål och fordringar gällde. Flickskolans båda högsta klasser borde i varje fall räknas till gymnasiestadiet, och en uppenbar nedvärdering rådde beträffande dess fordringar särskilt i slöjd och hushållsgöromål.

Stadiegränserna ändrades ej, och centralstyrelsen fortfor att verka för en förbättring av övningslärarnas ställning. I en särskild skrivelse, som följande år vid en uppvaktning överlämnades till riksdagens statsutskott, restes ånyo kraven på likställighet mellan lönerna för tecknings-, musik- och gymnastiklärare vid flickskola och högre allmänt läroverk. Med särskild kraft betonades vidare den nedvärdering, som

fått gälla i fråga om slöjd- och hushållslärarynnor. De förra hade blott fått samma lönegrad som gällde för manliga slöjdlärare med lägsta kompetens. Att skilja på hushålls- och slöjdlärarynnornas lönegrads-placering syntes ej motiverat — i båda ämnena ställdes stora krav, och någon verklig kompetensskillnad kunde ej konstateras.

År 1950 utfärdade K M:t stadga och avlöningsreglemente för övningslärare. Ordinarie och extra ordinarie tjänster med 30 veckotimmars tjänstgöringsskyldighet skulle inrättas om så erfordrades med fyllnadstjänstgöring vid annan skola. Även tvåämnestjänster medgavs. Lönerna förbättrades och pension skulle utgå enligt gällande tjänstepensionsreglemente. Därmed var frågan om anställningstrygghet för flickskolans övningslärare i princip löst, men för hushålls- och slöjdlärarynnor ansågs löneförbättringen ej vara tillfyllest med hänsyn till deras avancerade arbetsuppgifter på skolans högsta stadium.

Som en sista utväg sökte centralstyrelsen vinna rättelse genom en motion vid 1951 års riksdag. En kvinnlig riksdagsledamot var också villig att motionera. Men då ingrep med mycken energi "Facklärarynnförbundets" ombudsman och gjorde gällande, att detta förbund var det enda som kunde föra slöjd- och hushållslärarynnornas talan och att där ej fanns intresse för löneuppflyttning av några särskilda grupper inom dessa kategorier. Motionen kom därför aldrig till stånd, och svårigheterna för "Flick- och Samskolelärarynnas Riksförbund" att verka effektivt för sina medlemmar i övningslärarynnsektionen fick en klar belysning.

Den i det hela låga värderingen av de båda lärarynnkategorierna berodde i viss mån på att deras utbildningsfråga ej var tillfredsställande ordnad. Den var emellertid under utredning och år 1951 förelåg ett förslag av en särskild sakkunnig om inrättande av en stor statlig institution i Stockholm förutbildning av både hushålls- och lanthushållslärarynnor samt slöjdlärarynnor. Centralstyrelsen, som fick förslaget på remiss, avgav till K M:t ett yttrande, som visserligen var positivt till principen om en statsgaranterad utbildning men innehöll åtskilliga starkt kritiska synpunkter dels på läroanstaltens storlek, oenhetlighet och förläggning, dels på lärokursernas utformning och anordning. Den stora anstalten kom aldrig till stånd; utbildningsfrågan ordnades på annat sätt.

Kap. 5 Fackliga frågor vid privata flick- och samskolor

Alltsedan 1909 års löneroglering för lärarynnor vid privata skolor befunnits otillräcklig, hade lönefrågan för dessa lärarynnor förblivit olöst. Manliga lärare hade ej innefattats i lönerogleringen, och ej heller för dem hade löneförhållandena ordnats. Provisoriska löneförstärkningar hade gång efter annan genomförts, oftast sparsamt tillmätta, utredningar hade runnit ut i sanden, och enträget upprepade framställningar från "Flick- och Samskoleföreningen" och "Lärarynnförbundet" hade förblivit fruktlösa. På grund av en motion vid 1944 års riksdag, som den förstnämnda föreningen sökt stödja genom en uppvaktning hos statsutskottet, hade emellertid en kommitté tillsatts för allsidig och förutsättningslös utredning av löne- och pensionsförhållanden inom privatskolorna samt av form och omfattning i fråga om de till dem utgående statsbidragen. I kommittén representerades skolorna av Monica Aurivillius. Under utredningstiden vidtog "Flick- och Samskolelärarynnas Riksförbund" inga åtgärder utöver ett yrkande i det förstnämnda remissvaret till finansdepartementet år 1947, att privatskolornas övningslärare måtte få sina löner reglerade efter samma grunder som övningslärare vid statliga och kommunala skolor. Kommittén avgav år 1949 ett förslag till löneroglering, innebärande jämställdhet i lönehänseende mellan lärare vid privata, statliga och kommunala skolor. Förslaget mottogs givetvis med glädje. Den förestående lönerogleringen blev emellertid i samband med lönestoppet samma år skjuten på framtiden till stor besvikelse för både lärare och skolor. I en skrivelse till finansministern anhöll centralstyrelsen enträget om en provisorisk löneförbättring med framhållande av att privatskolornas lärare måste känna sig orättvist tillbakasatta i förhållande till snart sagt alla övriga löntagare. Ej minst gällde detta de kvinnliga lärarna, för vilka likalönsprincipen ännu ej genomförts. Provisoriska förhållanden med särskilda årliga lönetillägg, som utgått från och med 1947, blev emellertid bestående till 1951, då genom K M:ts stadga för statsunderstödda privata läroverk förhållandena vid dessa läroverk ordnades enligt vad som gällde vid allmänna skolor.

Den utredning, som förberett 1947 års pensionsreglemente, hade även haft uppdraget att framlägga förslag till provisorisk roglering av pensionsförhållandena vid privatskolor. Då ett sådant förslag avgavs

år 1949, inlämnade centralstyrelsen tillika med SYL och privatläroverkens lärarförening i Stockholm en skrivelse, vari hävdades, att det med stor bitterhet mottagna uppskjutandet av jämställdhetsförslaget i fråga om löner ej kunde motivera ett så ogynnsamt provisorium beträffande pensioner som det föreslagna. Manliga lärares pensionsrätt hade gjorts fakultativ; seminarieutbildade lärarinnor, som nu hade blott hälften så stor pension som motsvarande kategori i kommunala skolor, skulle förbli i väsentligen samma pensionsklass som tidigare, ehuru Statens pensionsanstalt skulle få rätt att bestämma högre klass för sådana som redan åtnjutit högre lön. Anknytning till den verkliga lönen borde få ske generellt med tillgodoräknande av all tidigare tjänstgöring. Avgångna lärare hade ställts utanför utredningsuppdraget. Deras pensioner måste uppräknas såsom skett med folkskolläraernas.

Den år 1944 tillsatta kommitténs betänkande med definitiva förslag till pensionsbestämmelser för lärare vid privata skolor behandlades av centralstyrelsen i ett remissyttrande till K M:t år 1950. Dessa förslag, som innebar, att staten ordnade pensioneringen genom anslutning till SPA-reglementet, tillstyrktes såsom riktiga och ofrånkomliga, då privatläroverken fyllde ett nödvändigt behov inom undervisningsväsendet. Reglementet borde gälla för fast anställda lärare, motsvarande ordinarie och extra ordinarie lärare vid allmänna skolor. Då pensionsåldern nu satts till 65 år, yrkade styrelsen på att rätt till avgång vid 60 år skulle tillerkännas de lärarinnor, som förut haft denna pensionsålder. För dem, som avgått omedelbart före de nya bestämmelsernas ikraftträdande och således ej inbegripits i dem, borde olägenheterna mildras.

"Flick- och Samskoleläraernas riksförbund" kände sig givetvis förpliktat att bevaka de lärarinnors förhållanden, som pensionerats vid skilda tillfällen inom det privata skolväsendet. Då 1946 års riksdag fattade beslut om nytt pensionsreglemente för kommunala skolor, förblev reglementet för "Lärarinnornas pensionsanstalt" av år 1910 alljämt gällande för dem som pensionerats vid privata flickskolor. Vissa tillägg hade väl beviljats av 1921 och 1925 års riksdagar, och dyrtidstillägg utgick på beloppen, men detta hade ej kunnat ge kompensation för den fortskridande stegringen av levnadskostnaderna. I en skrivelse till finansdepartementet yrkade centralstyrelsen på att dessa lärarinnor skulle få realvärdet av sina pensioner höjt. Gruppen, som blott omfattade omkring 500 personer, måste finna det svårt att bli tillbakasatt, då andra lärarkategorier fick höjda pensioner. 1947 års riksdag fattade

också beslut om en sådan höjning.

I samband med stadgan för privatläroverk trädde nya bestämmelser om löner och pensioner för lärare vid dessa skolor i kraft den 1 juli 1951. De innebar mycket avsevärda förbättringar. Från sådana uteslöts emellertid de f d lärarinnor, som pensionerats före nämnda dag såsom delägare i "Lärarinnornas pensionsanstalt". De utgjorde en liten grupp på omkring 400 personer, som nu fick det synnerligen bekymmersamt med sitt låga pensionsunderlag och de stegrade levnadskostnaderna. I december 1951 anhöll centralstyrelsen i en med de enskilda läroverkens förbund gemensam skrivelse till K M:t, att en föreliggande utredning om pensionsförbättring för dem skulle leda till åtgärder redan vid följande års riksdag. Det blev den sista offentliga framställning som centralstyrelsen i sin ursprungliga form ingav, och den ledde till ett gynnsamt beslut av 1952 års riksdag.

Kap. 6 Förbundets interna verksamhet och ekonomiska förhållanden

1. Lokalförbund och medlemsantal

Som av det föregående framgick sökte centralstyrelsen ofta engagera lokalförbunden till egna aktioner och meningsyttringar i viktiga frågor. Någon särskilt livlig verksamhet kom dock ej till stånd. Endast i städer med flera skolor valdes en särskild lokalstyrelse; i övrigt nöjde sig förbunden med att välja ordförande och sekreterare och låta dessa svara för kontakterna med centralstyrelsen utom i de fall, då från denna remitterade ärenden eller de stadgeenliga valen påkallade sammanträden. Delningen på sektioner synes ej ha spelat någon roll i lokalförbundens arbete. Uppslutningen kring centralstyrelsen var stark, och förtroendet för dess sätt att handha förbundets angelägenheter allmänt. Genom medlemsbladet, som redigerades väl, kunde de enskilda medlemmarna följa styrelsens åtgärder, läsa dess skrivelser och få besked om de aktuella frågornas behandling i riksdag och hos myndigheter i övrigt. Där intogs också viktiga uttalanden och föredrag i pedagogiska och skolorganisatoriska frågor av intresse jämte personalia i särskilda fall. Allmänna förbundsmöten och ombudsmöten anordnades i sam-

band med de tre under förbundets tid genomförda allmänna svenska flickskolemötena. Varje år hölls därjämte som nämnts särskilda rektorsmöten, vid vilka många för de olika orternas skolor och lärare viktiga frågor, ej minst rörande det praktiska skolarbetet, ventilerades. Ledamöter av skolöverstyrelsen eller verksamma kommittéer anlätades för att ge besked i aktuella ärenden, och personliga kontakter med berörda myndigheter upptogs.

Lokalförbundens antal var de fyra första åren 41, de båda sista 40. Antalet medlemmar minskades från 883 till 690 under förbundets sex verksamhetsår.

2. Ekonomi

Vid sammanslagningen av de båda tidigare förbunden övertogs dessas tillgångar av "Flick- och Samskolelärarnas riksförbund". Från "Flick- och Samskoleföreningen" överlämnades 3.972: 90 kronor, från Lärarinneförbundet 1.453: 38 kronor. Årsavgiften bestämdes till 8 kronor; 1948 års allmänna möte höjde den till 12 kronor. Förbundets huvudsakliga inkomstkälla blev i fortsättningen dessa avgifter. Endast första året efter avgiftshöjningen översteg beloppet 9.000 kronor, eljest varierade det mellan omkring 7.000 och 8.500 kronor per år. Hela inkomstbeloppet var första året 7.337 och sista året 8.706 kronor. Utgiftsbeloppen belöpte sig samma år till 6.416, respektive 9.931 kronor. Den största utgiftsposten, 3.000 kronor, utgjorde arvodena till den befattningshavare, som var både ombudsman, sekreterare och kassaförvaltare. Sekretariatet var tack vare fortlöpande ackordsavgifter från en del skolor och annonsinkomster för medlemsbladet delvis självförsörjande och belastade förbundets ekonomi blott med omkring 1.500 kronor årligen. Tryckning av årsredogörelse, reseersättningar och traktementen samt avgifter till de föreningar, till vilka förbundet anslutit sig, var de huvudsakliga utgifterna i övrigt. Någon ersättning till styrelsemedlemmarna var aldrig ifrågasatt. En avsevärd fördel var att förbundsordföranden på grund av offentliga uppdrag under stora delar av åren vistades i Stockholm, vilket gjorde det möjligt att ofta sammankalla det av styrelseledamöter i huvudstaden bestående arbetsutskottet. Vid räkenskapernas slutförande den 31/12 1951 återstod en behållning av 3.291 kronor.

3. Fonder och medel för särskilda ändamål

Förbundet övertog de fonder, som varit knutna till de båda tidigare sammanslutningarna. Av den äldsta, den av "Flick- och Samskoleföreningen" år 1901 bildade biblioteksfonden, som länge med stort intresse anlätats av de privata flickskolorna, återstod år 1945 blott 581: 60 kronor. Dessa förblev orörda, och fonden ökaded genom ränteinkomster till 653: 67 under förbundets verksamhetstid.

Från "Flick- och Samskoleföreningen" övertogs också förvaltningen av Sofi Almquists minnesfond. Ur denna utdelades varje år minst ett stipendium, vanligen på omkring 200 kronor, för rekreationsvistelse och naturstudier i fjällen till elever, för vilkas räkning skolan ingav ansökan. Från början avsåg fonden endast privata skolor, senare kunde även andra komma i fråga, ehuru med prioritet för privatskolorna. Fonden uppgick vid övertagandet till 6.803: 73 och vid årsslutet 1951 till 6.785: 13 kronor.

Lärarinnornas hjälpfond, som under 1930-talets svåra depression bildats av de båda tidigare föreningarna tillsammans, hade egna stadgar och en styrelse, vald av båda. Efter en av sammanslagningen orsakad stadgeändring utsåg det nya förbundets centralstyrelse fondstyrelsen, och samtidigt vidgades rätten till understöd något. År 1945 var behållningen 14.695: 76. Några nämnvärda inkomster utöver räntemedel hade fonden ej. Varje år utbetalades understöd med 1.000—2.000 kronor, och vid sista redovisningen till förbundet återstod 3.761: 33.

Årliga insamlingar av frivillig art bland förbundsmedlemmarna gjordes till förmån för ett av "Flick- och Samskoleföreningen" grundat ålderdomshem för lärarinnor, kallat Ro, och för en särskild hjälpfond. Kvällsol. År 1945 deltog förbundet i en finlandsinsamling genom en för många lärarorganisationer gemensam kommitté. Julpaket sändes för 14.674 kronor, vartill kom särskilda gåvor i matvaror och pengar.

Ett litet penningbelopp, som på sin tid överlämnats till "Flick- och Samskoleföreningen" av privatskoleföreståndarnas sk permanenta kommitté, hade stått orört, och utgjorde med ränta den 31/12 1951 159: 55 kronor. Det skulle användas vid behov för skrivarbete m m för privatskolornas räkning.

Kap. 7 Föreningar, till vilka förbundet anslutit sig

Från båda de tidigare föreningarna övertog förbundet för sina kvinnliga medlemmars räkning medlemskap i "Yrkeskvinnors Samarbetsförbund" (YSF). År 1947 ingick förbundet på samma sätt i "Kvinnoföreningarnas samarbetskommitté i nykterhetsfrågor". Förbundet representerades vid nordiska kvinnors nykterhets- och kulturkongress i Helsingfors år 1950 av vice ordföranden Lajla Hoppe-Gunnarsson, som även i övrigt ofta var dess företrädare i föreningssammanhang. Året förut hade anslutning skett till stiftelsen "Fredshögskolan", ett nordiskt institut för fredsberedskap genom fostran till samarbete, och förbundet instämde 1947 i dess resolution mot atomkraftens användande i krig.

Den mest ingående kontakten etablerades med den europeiska lärarorganisation, som redan "Flick- och Samskoleföreningen" varit ansluten till. Den bar från 1935 namnet "Fédération Internationale des Professeurs de l'Enseignement Secondaire Officiel" (FIPESO) och återupptog efter ett uppehåll under kriget sin tidigare verksamhet. Till dess kongress i Edinburgh 1946 utsågs två delegater med bidrag från förbundet. Den ena, Lajla Hoppe-Gunnarsson, representerade förbundet, nu med statligt bidrag, även vid följande års kongress i Interlaken. Då kongressen 1949 sammanträdde i Stockholm, deltog hon mycket verksamt i förberedelser och kongressarbete och introducerade även förbundsordföranden i federationens arbete. Sedermera blev denna förbundets delegat vid 1950 och 1951 års kongresser i Amsterdam och Hyères. I arbetet mellan kongresserna, främst genom medverkan vid författandet av svar på det omfattande enkätformulär i skolfrågor, som tillställdes medlemsorganisationerna och som lades till grund för behandlingen av kongressernas huvudämne, gjorde både ordförande och vice ordföranden intresserade insatser. Berättelser om verksamheten kom genom medlemsbladet varje förbundsmedlem till handa.

Kap. 8 Förbundets omorganisation och anslutning till "Läroverkslärarnas Riksförbund"

Framtiden för de skolor och lärarkårer, som "Flick- och Samskolelärarnas Riksförbund" representerade, tedde sig ingalunda ljus. Visser-

ligen arbetade skolorna ännu ostört, men deras öde efter den väntade stora skolreformen syntes alltmer ovisst. De seminarieutbildade ämneslärarinnor, som utgjorde huvudparten av medlemmarna, var efter de högre lärarinneseminiariernas nedläggande en sluten och krympande kontingent, och de akademiskt utbildade lärare, som nu ofta efterträdde dem, såg ej alltid förbundet som sin naturliga företrädare, varför medlemsantalet år efter år minskades. Kampen för löne- och pensionsförhållandena vid de privata samskolorna hade varit utdragen och länge föga framgångsrik, och vad de vid flickskolorna anställda övningslärarna beträffar fick förbundet, som tidigare framgått, intet hopp om gehör. Alla dessa skäl samverkade, då vid centralstyrelsens sammanträde den 5 mars 1950 rektor Martha Grönvall väckte förslag om förbundets anslutning till dåvarande "Läroverkslärarnas Riksförbund". Ingen reste några allvarliga invändningar mot förslaget; det framhölls dock att förbundets integritet måste bevaras.

Sedan förslaget diskuterats vid ett rektorsmöte och mottagits med intresse, kontaktade ordföranden under FIPESO-kongressen i Amsterdam LR:s ordförande, adjunkten Erik Nordell, i ärendet. Denne visade sig intresserad, men saken ansågs ännu ej brådskande. Centralstyrelsen ville emellertid förbereda den inför det allmänna förbundsmöte, som skulle hållas sommaren 1951 i samband med det 22:a allmänna svenska flickskolemötet i Linköping. Under tiden skulle nära samarbete upprätthållas med LR. I mars 1951 hölls ett sammanträde med representanter för "Kommunala Realskolors förbund" (KRL), som också hade planer på anslutning till LR. Förbundsordföranden anhöll hos LR om direkta förhandlingar, och centralstyrelsen tillsatte en delegation för dessa, i vilken hon ingick tillika med sekreteraren och rektor Grönvall. LR å sin sida delegerade sin ordförande, ombudsmannen Bertil Lidgard och SYL-ordföranden C-E Skog.

Förhandlingarna inleddes, och till lokalförbunden utsändes en förfrågan, om de skulle fortsättas, även om det kunde medföra att övningslärarna måste uteslutas och att årsavgiften måste bli avsevärt förhöjd. En majoritet inom förbundet svarade ja. LR tog sedan initiativet till nya sammanträden med delegerade. Centralstyrelsen definierade sina krav på representation i LR:s olika organ och förberedde erforderliga ändringar i förbundets stadgar. Ändringsfrågan blev dock ej brådskande, sedan delegerade kommit överens om att anslutningsfrågan skulle ordnas genom ett kontrakt, och att stadgeändringen endast behövde avse kontroll av att ingen motsättning kom att råda till LR:s

stadgar.

Det allmänna mötet i Linköping godkände kontraktet; den 17 augusti 1951 skedde den formella anslutningen, och förbundet introducerades i LR från och med läsåret 1951/52. Enligt kontraktet skulle det representera endast de statliga, kommunala och privata flickskolorna. De privata samskolorna, liksom de kommunala mellanskolorna, som formellt hade haft rätt att tillhöra förbundet, blev således uteslagna, och övningslärarnas intressen kunde ej vidare bevakas. Förbundets namn måste också ändras. En rätt omfattande stadgerevision blev därför erforderlig, och under höstterminen 1951 genomfördes denna vid omröstning inom lokalförbunden. Intill dess att ett extra ombudsmöte kunnat förrätta val av styrelse enligt de ändrade stadgarna och ge den tidigare centralstyrelsen decharge, bibehöll förbundet sitt namn och fungerade med sin tidigare organisation. Höstterminens omröstning innefattade emellertid också val av ordförande och vice ordförande till förbundets representant, respektive suppleant för denna, i LR:s styrelse och verkställande utskott under tiden fram till ombudsmötet, och på samma sätt utsågs till representanter vid ett extra deputerademöte, som LR anordnade under julferierna, de båda förutnämnda jämte Martha Grönvall och Maja Wijkander.

I och med valet av ny centralstyrelse avgick ur förbundet rektor Ernst Herlin, som under hela dess verksamhetstid representerat de privata samskolorna. Med stor sakkunskap och varmt intresse hade han deltagit i arbetet och han hade under de första åren varit styrelsens vice ordförande. Hans efterträdare i detta uppdrag, Lajla Hoppe-Gunnarsson, lämnade vid samma tillfälle centralstyrelsen. Hennes insats som förbundets representant i samarbete med andra föreningar har tidigare omnämnts. Ej minst gällde dessa de internationella kontakterna, för vilka hennes stora språkfärdighet gjorde henne särskilt ägnad. Hon var också under många år ordförande i Stockholms lokalförbund. Här liksom i centralstyrelsen arbetade hon med ospard möda och verklig hängivenhet för förbundets sak. Kunnighet, samvetsgrannhet och varm idealitet karakteriserade hennes insatser.

Avd. V Sveriges Högre Flickskolors Lärarförbund (SHF)

Sedan det för "Flick- och Samskolelärarnas riksförbund" befunnits allt svårare att såsom självständig organisation effektivt tillvarata medlemmarnas intressen, hade år 1950 frågan om samgående med dåvarande "Läroverkslärarnas Riksförbund" (LR) tagits upp till övervägande. Vid förhandlingar under detta och det följande året bestämdes formerna för ett sådant samgående. Ett kontrakt upprättades och godkändes av båda parter, och i samband med ett extra möte med LR:s deputerade i Uppsala anslöts "Flick- och Samskolelärarnas riksförbund" den 17 augusti 1951 slutgiltigt till LR från och med följande dag såsom delförening. Anslutningen innebar kvar på vissa ändringar i förbundets organisation. Under den tid, då dessa ändringar genomfördes, arbetade förbundet i sina vanliga former men företräddes kontraktsenligt i LR:s styrelse och vid ett kort före årsskiftet inkallat extra deputerademöte av inom de särskilda lokalförbunden valda representanter. Sedan ändringarna genomförts, valdes på ett ombudsmöte i Stockholm den 3 februari 1952 centralstyrelse enligt de nyantagna stadgarna, och förbundet började fungera med det namn, som fastställts genom omröstning i lokalförbunden: "Sveriges Högre Flickskolors lärarförbund", förkortat SHF.

Kap. 1 SHF:s förhållande till LR och allmänna organisation

1. Kontraktfrågor

Det kontrakt, som blivit gällande, måste betecknas som mycket fördelaktigt för SHF. Förbundet ingick i LR som delförening och förblev en självständig kårorganisation för lärare vid statliga kommunala och enskilda flickskolor. De i det tidigare förbundet ingående privata samskolorna — i princip även de kommunala mellanskolorna — hade som tidigare påpekats således uteslutits, men detta hade väckt ringa betänkligheter, då de senare knappt alls varit representerade och möjligheterna att bevaka de förras intressen hade blivit närmast illusoriska. Till SHF skulle räknas samtliga lärare i flickskolor, som tillhörde LR och vice versa. Medlemmarna ingick även i LR:s sektioner och sektionsföreningar i enlighet med gällande stadgar och ägde där samma rättigheter och skyldigheter som övriga medlemmar av motsvarande kategorier. SHF bestämde själv sina stadgar, som dock ej fick komma i strid med LR:s, och företrädde ensamt sina medlemmar, dock med samma inskränkning, som enligt LR-stadgarna gällde för sektionsmedlemmar. Lokalföreningar kunde bildas av SHF-medlemmar vid samma skola eller vid två eller flera närliggande skolor.

I enlighet med sina egna stadgar skulle SHF utse sina representanter i LR:s organ. I dess deputeradeförsamling gällde valet en representant jämte suppleant för varje påbörjat 200-tal medlemmar till ett antal av högst fyra, i dess styrelse en ledamot med suppleant och i dess verkställande utskott likaledes en ledamot, i sistnämnda fall dock under villkor att medlemsantalet i SHF uppgick till minst 400. Detta medlemsantal underskreds ej, så länge kontraktet gällde i sin ursprungliga avfattning.

En följd av anslutningen, som vållade vissa bekymmer inom SHF, var att övningslärarnas ställning inom det nya förbundet blev oviss. Inom LR hade ingen särskild övningslärarsektion ännu kunnat bildas, men frågan om en sådan dryftades, och under tiden kunde lärare i teckning, musik och gymnastik med kompetens för tjänst vid allmänna läroverk personligen inträda som medlemmar i LR. Flickskolornas lärare i dessa ämnen hade i regel sådan kompetens, och för dem förelåg således inga principiella svårigheter. Däremot syntes det ytterligt oviss om slöjd- och skolkökslärarinnor kunde vinna inträde. Deras ämnen

ägde inom flickskolorna en särställning med avancerade kurser och stora krav på kunnighet och undervisningsskicklighet. I löne- och tjänstgöringshänseende hade emellertid inga hänsyn tagits till dessa förhållanden — flickskolelärarinnorna var helt jämställda med realskolans lärarinnor, och upprepade försök från "Flick- och Samskolelärarnas riksförbund" att åt dem vinna förbättrade villkor hade misslyckats. Inom LR hänsköts frågan om deras rätt till medlemskap till en organisationskommitté, i vilken SHF representerades av centralstyrelsens vice ordförande. Denna kunde snart rapportera, att kommittén ej syntes benägen att förorda någon rätt till medlemskap. Frågan fördes emellertid ej till något formellt avgörande. Den allmänna omorganisationen på skolområdet gav andra aspekter på övningslärarproblemen, och den lilla, med tiden alltmer krympande gruppen av flickskolelärarinnor kunde aldrig få sina intressen beaktade, vilket givetvis uppriktigt beklagades av SHF.

År 1962 genomfördes en mindre ändring av kontraktet. Samtidigt med SHF hade "Kommunala realskolornas lärarförening" (KRL), på lika villkor fått anslutning till LR, och ytterligare önskemål om anslutning hade anmälts, vilket kunde leda till alltför stor utökning av LR:s arbetsutskott. Nu bestämdes, att när antalet delföreningar med mer än 400 medlemmar översteg tre, det skulle åligga delföreningarna att sinsemellan överlägga om fördelningen av platserna i utskottet. Samtidigt omformulerades bestämmelsen om SHF:s rätt att ensamt företräda sina medlemmar, så att detta skulle få ske "på förbundsstyrelsens uppdrag och/eller med dess medgivande".

En ny partiell kontraktsändring blev aktuell år 1968. Det hade blivit önskvärt att öppna en möjlighet att kvarstå i SHF för lärare, som övergått från flickskolor under avveckling till andra skolor inom LR:s verksamhetsområde med hänsyn både till behovet att i organiserad form kunna bevaka dessa lärares intressen vid avvecklingen och till deras bibehållna känsla av samhörighet med sin gamla skolform. Därför anhöll SHF hos LR:s styrelse och deputerade om godkännande av en sådan ändring i delgivningens stadgar och kontrakt, att lärare, som övergått från flickskolor under avveckling till andra skolor inom LR:s verksamhetsområde, skulle få rätt att under viss tid efter avvecklingen kvarstå i SHF. Ändringen godkändes och tiden för kvarståendet begränsades till två år efter flickskolans avveckling. Sedan det klart fastställts att härmed avsågs två år efter avvecklingen av flickskoleformen i dess helhet ändrades kontraktet till överensstämmelse härmed.

Inom LR hade efterhand bildats en del föreningar för att tillvarata olika lärarkategoriernas intressen, och dessa fick med tiden egen representation i förbundets styrelse och fullmäktigeförsamling. Detta liksom även utvecklingen på skolans område påkallade ändrade organisationsformer för LR. Frågan om nya stadgar aktualiserades under 1960-talet och hänsköts till en särskild beredningskommitté, över vars förslag även SHF avgav yttrande. Omorganisationen kom till stånd år 1970. I de nya stadgar, som därvid antogs, reglerades samtliga delföreningars ställning genom en särskild paragraf, och de gamla kontrakten upphävdes. Ett nytt kontrakt, som för SHF:s del kom att gälla från och med den 1 juli 1970, innebar principiell likställighet med andra delföreningar och därmed en försvagning av föreningens ställning. Rätten att utse särskilda deputerade upphörde; vid deputerademöten skulle SHF företrädas av ett ombud med befogenhet att framställa förslag och yrkanden, delta i överläggningarna och få avvikande mening antecknad i protokollet men ej att utöva rösträtt vid besluten. Alltjämt bibehöll väl SHF rätten till minst en medlem med suppleant i LR:s styrelse, men valet av dessa tillkom LR:s deputerade efter förslag från SHF, om någon presidiepost i styrelsen kunde de ej inneha. Även bestämmelserna om bidrag från LR blev skärpta och mer noggrant utformade: beloppet skulle fastställas av LR:s styrelse, sedan SHF före den 1 mars framlagt förslag till stat för nästa budgetår, och vara förordat med redovisningsskyldighet. Sådana utredningar och uppgifter, som LR skäligen kunde påfordra utom anslaget, skulle SHF ha skyldighet att fullgöra i sina medlemmars intresse, och kostnaderna för dessa skulle inom en på förhand överenskommen ram falla på LR. SHF:s allmänna uppgift att inom LR verka för att dess medlemmars intressen blev vederbörligen beaktade i frågor inom LR:s verksamhetsområde kvarstod, likaså rätten att besluta om egna stadgar — givetvis ej i strid med LR:s — och att disponera de medel, som var SHF:s egendom, men rätten att utåt företräda medlemmarna skulle vara bunden till medgivande av LR:s styrelse i varje särskilt fall.

Rätten till medlemskap i SHF förblev bestämd i enlighet med överenskommelsen av år 1968. Det tillades, att LR en gång om året skulle lämna SHF en förteckning över dem, som inom LR anmält sig till sådant medlemskap. Enligt det första kontraktet med LR hade emellertid SHF-medlemmarna tillika ingått som fullvärdiga medlemmar i LR:s sektioner och sektionsföreningar. Den relevanta sektionsföreningen hade varit "Allmänna adjunkt-föreningen", och SHF:s ordförande hade

också länge kallats till dess styrelsesammanträden. I det nya kontraktet fick bestämmelsen ingen motsvarighet och SHF uppsade också i ett brev formellt det tidigare samarbetet.

Kontraktet skulle gälla till och med utgången av år 1975, då med säkerhet två år skulle ha förflutit, sedan den sista flickskolan nedlagts, men det kunde efter överenskommelsen upphöra tidigare. Uppkommande tolknings- och tillämpningstvister skulle avgöras av en skiljenämnd. Några sådana tvistigheter uppstod ej, och kontraktet upphävdes ej heller i förtid.

År 1973 framlade en organisationskommitté inom LR ett principförslag till ny organisation av förbundet. För SHF hade denna organisationsfråga givetvis ringa relevans. I sitt remissyttrande över förslaget framhöll emellertid SHF:s styrelse, att det trots goda intentioner syntes ge alltför små garantier för att minoritesgrupper bland medlemmarna skulle få sina intressen tillgodosedda och nämnde därvid särskilt den grupp på omkring 150 seminarieutbildade lärarinnor, som nu arbetade spridda i olika skolformer men som kunde komma att behöva viss bevakning av sin kompetensfråga och sina tidigare tjänstgöringsförhållanden. I ett särskilt yttrande påpekade styrelsen också, att den stora kvinnliga kontingenten inom LR dittills i alltför ringa omfattning — oavsett SHF — vart representerad i förbundets beslutande och rådgivande organ, och yrkade att detta i framtiden måtte ändras.

Att påpekandet ej varit oberättigat framgick år 1977, då SACO/SR i en rundskrivelse till sina medlemsförbund betonade vikten av att fler kvinnor insattes i förbundsorganen och därvid bland de förbund, där kvinnornas underrepresentation var markant, nämnde LR. (Skolvärlden nr 14/77 sid 51; LR: 13 % kvinnor mot förväntade 50 %)

2. SHF:s stadgar och verksamhetsformer

Som förut nämnts innebar anslutningen till LR krav på vissa ändringar i den nya delföreningens organisation, och en stadgerevision genomfördes under hösten 1951. Så långt möjligt bibehölls därvid de vid bildandet av "Sveriges Flick- och Samskolors riksförbund" antagna stadgarna med deras traditioner från den första föreningsbildningen år 1901. Uppdelningen i lokalförbund i förbindelse med en centralstyrelse förblev således oförändrad liksom bestämmelserna om lokalförbundens verksamhet. De gemensamma organen, allmänna möten och ombudsmöten, bibehölls med oförändrade former, representations-

förhållanden och uppgifter. Alltjämt skulle ordinarie sådana möten hållas minst vart tredje år, om möjligt i samband med de allmänna svenska flickskolemöten, som oberoende av SHF brukade anordnas med detta mellanrum. För centralstyrelsen, som jämte revisorer och revisorssuppleanter valdes av ombudsmötet, förblev således mandatperioden treårig liksom tiden för räkenskapsrevision och decharge. Reglerna för hur stadgeändringar skulle genomföras och hur förbundet kunde upplösas ändrades ej. Det tillades blott, att beslut om disposition av förbundets tillgångar i sistnämnda fall skulle fattas på samma sätt som upplösningsbeslutet.

Av de ändringar som vidtogs gällde den första definitionen av förbundets ändamål, sedan samskolorna uteslutits vid inträdet i LR. Som ändamål angavs nu att samla lärare vid statliga, kommunala och enskilda högre flickskolor till gemensam strävan för dessa skolors och deras lärarkårers intressen. Det tillades, att SHF ingick i LR som delörening.

Centralstyrelsen omorganiserades kraftigt. Den förutvarande indelningen i rektors-, ämneslärar- och övningslärarsektion, som ej visat sig fylla något egentligt ändamål, avskaffades, och antalet styrelseledamöter reducerades till sju med lika många suppleanter. Landsortsintrössena beaktades genom bestämmelsen att högst fyra av båda kategorierna finge vara bosatta i Stockholm. Beslutsmässighet förelåg vid närvaro av minst fyra ledamöter eller suppleanter, varvid landsortssuppleant ej kunde ersättas av stockholmssuppleant. Föreskriften om ett arbetsutskott inom styrelsen utgick. Övriga föreskrifter om centralstyrelsens funktioner bibehölls oförändrade.

Beträffande val av representanter i LR:s deputerandeförsamling och styrelse måste särskilda bestämmelser införas. Sådana val skulle genom centralstyrelsens försorg under år med jämna årtal äga rum i september i lokalförbunden och förrättas genom slutna omröstning. Styrelseledamoten skulle inträda i sin funktion, sedan LR:s deputerandeförsamling valt styrelse.

Bestämmelserna om förbundets ekonomi måste ävenledes ändras. Det föreskrevs att medlemmarna skulle betala samma årsavgift som LR-medlemmarna i övrigt. Avgiftens storlek bestämdes av LR:s deputerandeförsamling. Beloppen skulle inbetalas till LR genom lokalombud. För sin verksamhet skulle SHF erhålla anslag i enlighet med LR:s stadgar. I övrigt bibehölls bestämmelserna om reseersättning, traktamenten, arvoden till sekreterare och kassaförvaltare samt om

förfarande vid revision.

Under årens lopp blev vissa ändringar i stadgarna erforderliga. Sålunda flyttades år 1957 perioden för deputeradeval till november, och en ytterligare anpassning till tiden för LR:s deputeradeval skedde år 1965. Samma år utgick den passus, som avsåg sambandet mellan SHF:s allmänna möten och ombudsmöten och de svenska flickskolemötena, då det beslutats att sådana möten ej vidare skulle anordnas. Avvecklingen av de kommunala flickskolorna fortskred allt snabbare, och som förut nämnts, utsträcktes rätten att tillhöra SHF genom en stadge- och kontraktsändring till lärare, som på grund av flickskolors avveckling övergått till andra skolor. Det första ändringsförslaget, år 1967, begränsade medlemskapet till fem år efter vederbörande skolas avveckling, men efter beslut av LR:s deputerade fastställdes som nyss framhållits följande år tiden till två år efter hela skolformens upphörande. År 1967 reducerades också antalet medlemmar i styrelsen till fem med lika många suppleanter, och maximeringen av antalet i Stockholm bosatta ledamöter borttogs. De sista stadgeändringarna förorsakades av LR:s omorganisation och det nya delföreningskontraktet, då de tidigare bestämmelserna om val av deputerade och styrelseledamot i LR ersattes av bestämmelser om förslag från lokalförbunden till ombud i deputerade och representant i styrelse och i övrigt vissa smärre erforderliga jämkningar i stadgarna företogs.

Enligt SHF:s intentioner hade lokalförbunden de viktiga uppgifterna att fånga upp aktuella och på varje skolort uppkommande frågor, dryfta dem och om så befanns önskvärt göra framställningar till centralstyrelsen, som i sin mån skulle ge upplysningar och råd, infordra meningssytringar och i viktiga frågor anställa formella omröstningar inom förbunden. Det råde här samma förhållanden som i tidigare förbundsarbete, men SHF disponerade ej över något eget medlemsblad utan var hänvisat till "skäligt utrymme" i "Tidning för Sveriges Läroverk", senare "Skolvärlden", som tillställdes SHF-medlemmarna.

Ordinarie allmänna möten och ombudsmöten anordnades stadgeenligt vart tredje år, räknat från 1951, då beslut fattades om anslutning till LR, och fram till 1975, då förbundet definitivt upplöstes. Därutöver hölls ett extra allmänt möte år 1967 för överläggning med LR:s löneberedning och diskussion om kompetens- och utbildningsfrågor. Vid fyra tillfällen hölls extra ombudsmöten. Det första (1952) gällde stadgerevisionen efter anslutningen samt val av centralstyrelse enligt den nya ordningen. Två andra, 1961 och 1967, utlystes för val av ny

förbundsordförande efter avsägelse under valperioden. Vid det sistnämnda liksom vid ett möte år 1965 behandlades även stadgefrågor. Samtliga extra möten anordnades på centralstyrelsens initiativ.

3. SHF:s centralstyrelse

Vid valet av centralstyrelse år 1952 markerades starkt sambandet med förbundet i dess tidigare form genom att ordföranden, styrelseledamöterna i övrigt och fem av de sju suppleanterna överfördes från den förutvarande till den nya styrelsen. Ordförande blev således Elisabeth Dahr, övriga ledamöter rektorerna Martha Grönvall, Örebro, Ingrid Larsson, Göteborg, och Elsa Stenudd, Sundsvall, ämneslärarna Monica Aurivillius och Maja Wijkander, båda från Stockholm, samt en slöjd lärarinna, Elisabeth Hammarlund, Kristianstad. Förbundet ville genom valet av henne liksom av en skolkökslärarinna som suppleant understryka sitt intresse för två i flickskolan viktiga men lönemässigt tillbakasatta lärarkategoriernas sak. Kontraktsenligt var åtgärden något tveivelaktig, men den accepterades utan anmärkning av LR.

Elisabeth Dahr omvaldes till ordförande 1954, 1957 och 1960. Följande år avgick hon efter sin pensionering som rektor och ersattes då av adjunkten Inga Hagström, Stockholm. År 1954 lämnade Martha Grönvall centralstyrelsen och ersattes av rektor Ragni Kjellberg, Uppsala, tidigare suppleant. Samtidigt efterträddes Elisabeth Hammarlund av suppleanten Ruth Jansson, Göteborg. Suppleant för henne blev emellertid en gymnastiklärarinna, vilket kontraktsenligt var fullt försvarligt. Trots att både Monica Aurivillius och Maja Wijkander under mandatperioden avancerat till rektorer, omvaldes de, och styrelsen kom således att bestå av sex rektorer och en övningslärare. År 1957 omvaldes denna liksom Ragni Kjellberg, i övrigt nyvaldes rektorerna Brita Löwenhielm, Härnösand, och Daga Runge, Göteborg, samt ämneslärarna Gertrud Hellbom och Margit Laurén, båda från Stockholm. De nyvalda hade alla tidigare varit suppleanter. Vid 1960 års val inträdde i stället för Ruth Jansson och Gertrud Hellbom rektorerna Margit Björklund, Stockholm, tidigare suppleant, och Birgit Rodhe, Malmö. Övningslärarna fick nu blott en suppleantplats i centralstyrelsen, men den nyvalda suppleanten, gymnastikdirektören Gerd Thorson, Stockholm, blev ofta kallad till sammanträdena med styrelsen. Hon behöll sitt mandat ända fram till förbundets upplösning. 1963 års val medförde ingen annan ändring än att Brita Löwenhielm efterträddes av

rektor Hilla-Britta Lindeberg, Örebro, förut suppleant.

Med hänsyn till att skolledarna bildat ett eget förbund utträdde år 1966 samtliga rektorer ur centralstyrelsen. Nya medlemmar blev då ämneslärarna Irma Palmér, Norrköping, förut suppleant, Karin Olsson, Visby, och Adèle Garmark, Nyköping, samt adjunkterna Elsa Arnold, Kristianstad, och Barbro Silfverberg, Varberg. Birgit Rodhe fick tills vidare ingen ordinarie ersättare. Då det visat sig allt sårare att under flickskolornas avvecklingstid finna kandidater till styrelseposterna, reducerades, som nämnts, år 1967 antalet styrelseledamöter till fem. Samma år avgick Inga Hagström som ordförande och ersattes av Irma Palmér, som blivit adjunkt. Inga Hagströms liksom Birgit Rodhes tidigare platser i centralstyrelsen bortföll. Vid 1969 års val ersattes Karin Olsson, Elsa Arnold och Barbro Silfverberg av adjunkterna Helena Johnson, Britta Kastman, förut suppleanter, och Anna Greta Nordebo, samtliga från Stockholm. Det sista centralstyrelsevalet, år 1973, medförde ingen annan ändring än att den sistnämnda ersattes av adjunkten Signe Myrbäck, Stockholm.

Posten som vice ordförande innehades åren 1952—57 av Monica Aurivillius, 1957—1960 av Margit Björkqvist, 1960—1963 av Birgit Rodhe, 1963—1966 av Daga Runge, 1966—1967 av Irma Palmér och 1967—1975 av Helena Johnson.

Åtskilliga av de styrelsesuppleanter, som valdes under årens lopp, var bosatta på avlägsna skolorter och kunde, främst av ekonomiska skäl, sällan anlitas för aktivt arbete, medan suppleanter från Stockholm och dess förorter ofta fick tjänstgöra, särskilt sedan begränsningen av stockholmsmandaten avskaffats. År 1952 invaldes, som förut nämnts, åtskilliga suppleanter från den tidigare centralstyrelsen. Bland dessa bör rektorerna Karin Heimbürger, Stockholm, och Louise Leijonhufwud, Umeå, senare Bromma, främst omnämnas. Den förra kvarstod som suppleant till 1957, den senare ända till 1966. En annan tidigare suppleant, ämnesläraren Maja Melander, återvaldes som sådan 1957 och kvarstod till 1972. Samtliga, liksom den förut nämnda Gerd Thorson, var ofta inkallade till sammanträden och nedlade ett intresserat arbete för SHF. Adjunkten Margareta Schartau-Arnell var suppleant under tre mandatperioder, 1957—1966, i övrigt gällde mandaten högst två perioder. Endast två manliga suppleanter kan noteras, den ene vald för två perioder, 1963—1969, den andre för perioden 1966—1969. Båda tillhörde avlägsna skolor och blev aldrig kallade att fungera vid något sammanträde.

Centralstyrelsen avgav årligen en utförlig verksamhetsberättelse, utformad enligt det mönster, som skapats redan under Flick- och Samskoleföreningens" första tid. Den trycktes emellertid ej längre utan sändes stencilerad till lokalförbunden och infördes i förkortad form i LR:s tidning, där även revisionsberättelsen publicerades. Tillika med de omsorgsfullt förda protokollen över centralstyrelsens sammanträden ger dessa berättelser en fyllig bild av styrelsens verksamhet på olika områden, så som i det följande kommer att närmare belysas.

4. Anställd personal

Efter anslutningen bibehöll förbundet den tidigare anställda sekreteraren och ombudsmannen Agnes Lundgren. Hon hörde till de flickskolelärarinnor, som vid skolans kommunalisering blivit entledigade med bibehållande av två tredjedelar av sin lön fram till pensionsåldern och därefter med rätt till full pension. För SHF var detta en stor förmån, då hon ej ställde stora anspråk på arvode och då inga förpliktelser förelåg beträffande hennes pensionering.

Sekretariatets uppgift var enligt årsberättelserna "att tillhandagå med upplysningar angående löne- och pensionsfrågor m m dylikt samt att för övrigt stå skolorna och lärarkåren till tjänst" — en traditionell fras, som använts redan av "Flick- och Samskoleföreningen" och som under årens lopp fått täcka en skiftande mängd av åtaganden, allt eftersom förhållandena skiftat för de berörda skolornas del. Anslutningen till LR medförde ytterligare ändringar. Samarbete kunde inledas med LR:s kansli, och genom att närvara vid LR:s deputerademöten och vid sammanträdena med dess styrelse och arbetsutskott fick sekreteraren god inblick i förbundsarbetet i dess helhet. Expeditions göromål och korrespondens fortgick i tidigare former, och SHF-medlemmarna anlidade flitigt och med stort förtroende sin ombudsman. Jämte sedvanlig protokollföring och befattning med handlingar av skilda slag hörde förberedelser och praktiska arrangeamng vid SHF:s egna möten och sammanträden till sekreterarens uppgifter. Det medlemsblad, som hon tidigare redigerat, utgavs ej vidare. I stället sörjde hon för de meddelanden och notiser, som kontraktens enligt skulle få "skäligt utrymme" i LR:s tidning, och denna svarade i övrigt för den bevakning av myndighetsbeslut, författningar och allmänna skolfrågor, som förut skett genom medlemsbladet.

Agnes Lundgren påtog sig även befattningen som SHF:s räkenskaps-

förare och kassaförvaltare. Därmed följde också ansvaret för de särskilda räkenskaperna, som fördes för Sofi Almquists minnesfond.

Då Agnes Lundgren år 1961 avgick från sin befattning, kunde hon se tillbaka på en nära trettioårig verksamhet som sekreterare och ombudsman i "Flick- och Samskoleföreningen" 1942—1945, i "Flick- och Samskolelärarnas Riksförbund" 1945—1951 och därefter i SHF. Med varmt intresse, stor omsorg och plikttrohet och en med åren allt mer omfattande och fördjupad sakkunskap fullgjorde hon sina uppgifter, och hennes stora personkänedom, beredvillighet att hjälpa och samarbetsförmåga gjorde henne känd och högt uppskattad inom förbundet.

År 1961 skildes sekretariatet från räkenskapsföreningen. Sekreterare och ombudsman blev ämneslärarinnan Eivor Jonason, och expeditionen, som varit inrymd i Agnes Lundgrens bostad, flyttades till Sofia kommunala flickskola. Eivor Jonason kunde givetvis ej med sin lärartjänst förena en så nära kontakt med LR:s arbete som den Agnes Lundgren kunnat upprätthålla, men hon följde noga flickskolefrågorna och nedlade stor omsorg på sina uppgifter. Hon avgick år 1967, då sekretariatet i samband med att Irma Palmér övertog ordförandeskapet flyttades till Norrköping. Sekreterare och expeditionsföreståndare blev då fröken Ingrid Persson, men sammanträdena i Stockholm måste protokollföras av en för varje gång utsedd styrelseledamot. De sista verksamhetsåren var sekreterarposten vakant, då efter fröken Perssons avgång medel saknades till skälig avlöning. Ordföranden lade ombudsmannaskapet och de flesta sekreterargöromålen till sin egen arbetsbörda, och LR:s kansli gav mycket verksam hjälp med utfärdande av skrivelser. För styrelsens protokoll svarade ledamoten Britta Kastman.

Kassaförvaltare blev år 1961 ämneslärarinnan Ingrid Wallstig, som även i andra sammanhang var verksam inom SHF. Hon fullgjorde sitt uppdrag med yttersta duglighet och omsorg fram till december 1966, då hon ersattes av förre adjunkten Einar Wettervik, som med stort intresse och mycken kunnighet skötte göromålen till februari 1972. Under SHF:s återstående verksamhetstid var adjunkten Adèle Garmark kassaförvaltare, och hon förde dess räkenskaper på ett föredömligt sätt fram till slutpunkten.

5. Representation i LR och kontakter med sektions- och delföreningar

Enligt kontraktet av år 1951 skulle SHF välja högst fyra represen-

tanter med lika många suppleanter i LR:s deputeradeförsamling. Förbundets medlemsantal medgav detta maximum fram till kontraktsändringen 1970. Valen av deputerade förrättades skriftligt i lokalförbunden, först från 1952 i januari vartannat år, senare i november under år med udda årtal.

Det långvarigaste uppdraget som deputerad innehade rektorn vid Umeå, senare Bromma kommunala flickskola Louise Leijonhufwud — det gällde åren 1952—1966. Deputerade i övrigt var:

rektorn Ingrid Larsson	Göteborg	1952—1953
adjunkten Hilda Uhler	Stockholm . . .	1952—1957
ämnesläraren Ebba Hellström	Karlskrona . . .	1952—1955
rektorn Daga Runge	Göteborg	1954—1955
rektorn Birgit Sjöberg	Karlstad	1956—1957
ämnesläraren Iris Dhejne	Malmö	1956—1957
adjunkten Inga Hagström	Stockholm . . .	1958—1961
ämneslärare Anna-Lisa Nordlund	Göteborg	1958—1966
rektorn Birgit Rodhe	Malmö	1958—1961
ämnesläraren Ingrid Wallstig	Stockholm . . .	1962—1965
adjunkten Ingrid Nordström	Malmö	1962—1963
gymnastikdirektören Ingegerd Burman	Hudiksvall . . .	1964—1967
adjunkten Helena Johnson	Stockholm . . .	1966—1970
adjunkten Irma Palmér	Norrköping . . .	1966—1970
ämnesläraren Anna-Lisa Liedner	Göteborg	1967—1970
adjunkten Birgitta Bramsjö	Umeå	1968—1970
ämnesläraren Adèle Garmark	Nyköping	1968—1970

Flera av dessa deputerade hade tidigare varit suppleanter, nämligen Iris Dhejne 1952—1956, Birgit Sjöberg 1954—1956, Anna-Lisa Nordlund 1956—1958, Ingrid Wallstig 1958—1962, Birgitta Bramsjö 1966—1968 och Adèle Garmark ävenledes 1966—1968. Suppleanter i övrigt under mer än en mandatperiod var rektorn Otti Varenius, Stockholm 1952—1957, ämneslärarna Lilly Källqvist, Örebro 1952—1955, Ingrid Hellbom, Härnösand 1956—1965, samt adjunkterna Ingrid von Uexkull 1962—1965 och Ingegerd Helmertz-Mosskin 1966—1970, båda från Stockholm.

Efter kontraktsändringen 1970 blev Helena Johnson SHF:s ombud i deputeradeförsamlingen med först Anna-Lisa Liedner, senare Adèle Garmark som suppleant.

Att hävda och bevaka flickskolornas och SHF-medlemmarnas intressen inför och under deputerademötena var givetvis den främsta uppgiften för förbundets representanter. De gjorde även sina insatser i arbetet inom deputerades finans- och beredningsutskott samt valberedning, och de följde med stor uppmärksamhet de skiftande ärendenas behandling. Av motioner, som SHF:s centralstyrelse ingav till deputeradeförsamlingen kan nämnas en rörande förbättring av arbetsförhållandena för lärare och elever särskilt på grundskolans högstadium (nr 2, 1969), en om motverkande av tendensen att reducera antalet lärare med undervisning på samma stadium (nr 57, 1970), en om åtgärder för att göra de obligatoriska studie- och fortbildningsdagarna under läsåret mer meningsfulla (nr 57, 1970) och slutligen en om främjande av facklig utbildning av kvinnliga lärare (nr 58, 1971).

I LR:s styrelse representerades SHF hela verksamhetstiden av sin ordförande, som även fram till 1970 var medlem av styrelsens verkställande utskott. Suppleant var vice ordföranden. Båda följde med största intresse LR:s arbete i det hela och fullgjorde under årens lopp många uppgifter utanför SHF:s egenliga bevakningsområde. Ordföranden i SHF tillhörde åren 1952—1957 SACO:s förtroenderåd, därefter dess fullmäktigeförsamling fram till förbundets upplösning, vanligen med vice ordföranden som suppleant.

I de nämnder och kommittéer, som LR under årens lopp tillsatte med längre eller kortare verksamhetstid, var SHF ofta representerat och gjorde intresserade insatser. År 1952 ingick SHF:s vice ordförande Monica Aurivillius i LR:s organisationsnämnd, där hon år 1955 ersattes av rektorn Birgit Wikström, som representerade SHF i LR:s förhandlingsnämnd åren 1956—1958 och sedermera, år 1960, var adjungerad ledamot i LR:s tillsättningsnämnd med rektorn Margit Björkqvist som suppleant. Som senare kommer att närmare beröras, verkade ordföranden Irma Palmér i LR:s behörighets- och meritvärderingsnämnd outtröttlig för SHF-medlemmarnas intressen.

Även utanför det egentliga flickskoleområdet gjorde SHF-representanterna verksam insatser i skol- och undervisningsfrågor. Kort efter anslutningen blev Elisabeth Dahr medlem av LR:s pedagogiska nämnd, som under många år följde utvecklingen på det pedagogiska området. Hon efterträddes år 1957 av rektorn Ragni Kjellberg. På 1960-talet samarbetade denna nämnd med LR:s skolenämnd, där SHF representerades av rektorn Birgit Rodhe. Senare inträdde rektorn Rangel Ekblom, först som medlem, efter en omorganisation som supp-

leant. Hon ersattes år 1967 av Irma Palmér, som följande år blev ordinarie ledamot. Adjunkten Hilda Uhler ingick år 1953 i en kommitté för naturvetenskapliga ämnen. I en kommitté, som LR tillsatte samma år för att följa frågan om kommunala åtgärder i enhetsskolefrågan, representerades SHF genom sin ordförande med särskilt uppdrag att bevaka de kvinnliga elevernas intressen — här kunde dock ej mycket göras. Då följande år en kommitté tillsattes för att förbereda LR:s remissvar till Skolöverstyrelsen beträffande ett förslag till gemensam stadga för högre kommunala skolor, ingick i denna ordföranden i SHF med deltagande även av vice ordföranden och som särskilt adjungerad 1930-talets expert på flickskolans stadgefråga Martha Grönvall. Stadgefrågan blev emellertid vilande några år.

Efter tillsättandet av 1960 års gymnasieutredning bildade LR en särskild kommitté för att studera och framlägga synpunkter på de aktuella gymnasieproblemen. I kommittén ingick Elisabeth Dahr med Margit Björkqvist som suppleant. Kommittén framlade år 1962 en debattskrift om framtidens gymnasium, vid vars utarbetande Elisabeth Dahr hade gjort en synnerligen verksam insats. I en av LR tillsatt arbetsgrupp för övergångsfrågor mellan grundskolan och de planerade fackskolorna var rektorn vid kommunala flickskolan i Linköping Inga-Lisa Sandström ledamot och skötte länge sekreterarskapet. Hon efterträddes 1966 av Inga Hagström.

Mot slutet av 1960-talet, när de nya skolformerna börjat konsolideras, bildades inom LR särskilda nämnder för att följa deras verksamhet även utanför de egentliga undervisningsfrågorna. I gymnasie- (och fackskole-)nämnden representerades alltför SHF av Irma Palmér, i grundskolenämnden inträdde Helena Johnson och i en skolmiljönämnd ämneslärarinnan Sonja Tivell, Malmö. I en arbetsmarknadsnämnd var Irma Palmér ledamot.

I dessa nämnder liksom i centralstyrelsen och i LR:t deputerade-församling visade SHF ett starkt intresse för lärarnas arbetsförhållanden. Dessa innebar särskilt i grundskolan allvarliga problem, som påtalades jämte försämrade arbetstider och olägenheter hos systemet med "rullande läroplaner". Önskemål framfördes om rörlig pensionsgräns, beaktande av psykologiska faktorer i arbetsprocesser och miljö samt ökad forskning i hithörande frågor.

Liksom i de tidigare flickskoleförbunden odlades i SHF ett varmt intresse för internationella kontakter mellan lärarorganisationer. Då LR bildade en internationell nämnd, inträdde i denna år 1968 Irma

Palmér som en verksam och initiativrik ledamot. Hon ingick även i "Svenska FN-förbundets" representantskap dels för SACO, dels för LR, och i dess undervisningsnämnd, där hon var vice ordförande.

Vid de allmänna möten och rektorsmöten, som SHF anordnade, anlätades gärna den expertis, som LR kunde erbjuda. Det praktiska samarbetet med LR:s kansli blev särskilt de sista verksamhetsåren omfattande och tacknämligt för SHF.

I förhållande till LR:s sektions- och delföreningar i övrigt stod SHF mycket självständigt. Som nämnts samarbetade dock förbundet med "Allmänna Adjunktsföreningen" (AAF), i vilken de flesta SHF-medlemmar enligt det första kontraktet även var medlemmar. Sålunda tillhörde Inga Hagström 1962 AAF:s arbetsgrupp för skolplaneringen på olika orter, och SHF-ordföranden kallades i allmänhet till AAF:s styrelsesammanträden under 1960-talet. Som nämnts bröt AAF 1970 samarbetet i denna form efter kontraktsändringen. Men inför 1971 års löneförhandlingar var Adèle Garmark adjungerad i dess arbetsutskott.

Med Kommunala realskolornas lärarförbund (KRL), togs då och då kontakt i uppkommande frågor. Sålunda etablerades visst samarbete år 1961 i den då aktuella frågan om påbyggnadslinjer på grundskolan, och gemensamma kommittéer bildades dels år 1965 för förmedling till LR av synpunkter på övergångsproblemen och dels år 1967 för dryftande av förbundens framtida möjligheter och av deras eventuella upplösning.

Sedan lärarna i musik, teckning och gymnastik bildat en särskild sektion inom LR, kunde det gamla intresset för övningslärarnas sak hos SHF i någon mån återupplivas, och en representant för teckningslärarna inbjöds de sista åren ofta till förbundets sammankomster.

Kap. 2 Utvecklingen inom skolväsendet under SHF:s verksamhetstid

I den grundritning till ett enhetsskolesystem, som uppdragits av 1946 års skolkommision, hade ingen plats lämnats för en flickskola. De organisatoriska frågorna kring en avveckling av de existerande flickskolorna blev emellertid komplicerade. Flickskolan hade växt till den näst

största av de på folkskolan byggda högre skolformerna och omfattade mer än 20.000 elever, vilket tydde på en uppskattning hos allmänheten, som ej kunde förbises. Sådana skäl torde ha varit avgörande, då 1950 års riksdag beslöt att låta flickskolan bestå tillsvidare för att hävda sig så väl den kunde bland övergångstidens skolformer. Den fick också år 1950 en ny normalundervisningsplan och inbjöds att i sin mån deltaga i den försöksverksamhet, som inleddes i de högre skolorna. För flickskolans egen del ledde denna till en reformering av dess högstadium med införande av fast linjedelning i stället för det tidigare något diffusa tillvalssystemet. Där enhetsskoleförsök av mer genomgripande art genomfördes på orter med flickskola, måste dock de båda lägsta klasserna av den sjuåriga flickskolan liksom motsvarande klasser av den femåriga realskolan avvecklas. Några flickskolor fick emellertid anordna en femårig realskolelinje, och försöksverksamhet inleddes med s k särskild normalskolekompetens, motsvarande särskild realexamen. Vid Linköpings kommunala flickskola anordnades ett uppmärksammat försök med samundervisning på högstadiet enligt en för gossar modifierad läroplan, och vid Sofia kommunala flickskola i Stockholm inrättades en estetiskt inriktad försökslinje.

Under tiden fortgick försöksverksamheten med enhetsskola enligt en av Skolöverstyrelsen uppgjord grundplan efter ansökan från intresserade kommuner, först i liten skala, senare i större omfattning. De kommunala besluten vållade ofta meningsbrytningar på orten, och stora förhoppningar motsvarades ej alltid av tillgängliga resurser. I allmänhet differentierades eleverna efter sex skolår helt efter val av olika ämnen och alternativkurser, varvid en viss kombination närmast skulle motsvara realskolan. Jämförelser av kunskapsresultaten utföll ofta till realskolans förmån, vilket blev till viss skada för försöksverksamheten. Mot slutet av 1950-talet började försök göras med s k sammanhållna klasser, i vilka den enskilda elevens studiemål skulle vinnas genom individuellt arbete eller grupparbete inom klassens ram.

Att 1950 års riksdagsbeslut hade inneburit ett principiellt antagande av enhetsskolan och att försöksverksamheten blott avsåg att ge besked om dess konkreta utformning fastslogs av både 1956 och 1957 års riksdagar. Den senare bestämde också att försöksperioden skulle vara avslutad i och med läsåret 1961/62 och att övergången till det nya skolsystemet skulle varaf ullt genomförd efter läsåret 1972/73. En ny stor skolkommitté, kallad 1957 års skolberedning, tillsattes för att ej blott utforma grundskolan utan även avge förslag om den organisatoriska

anknytningen mellan denna och skolor för vidareutbildning. Frågan om hur flickskolan skulle inordnas i det framtida skolsystemet blev här ett delproblem. Något bestämt direktiv att helt avskaffa den fick skolberedningen ej. I den stora grupp av experter, som beredningen tillkallade, blev också flickskolan representerad, främst av rektorn vid kommunala flickskolan i Malmö Birgit Rodhe.

På flickskolehåll hoppades man från början, att en klar differentiering på alternativkurser inom grundskolans högstadium skulle få göras redan efter sjätte skolåret. Om en ytterligare differentiering på olika linjer finge ske i nionde årskursen, kunde en linje utformas, som påbyggd med en tvåårig lärokurs kunde leda till ett mot normalskolekompetensen rätt väl svarande slutmål, vilket givetvis måste komma även manlig ungdom till godo. Att bevisa värdet av en sådan kompetens och skapa opinion för dess förverkligande betraktades nu som en viktig uppgift för SHF.

Under försöksperioden hade emellertid förhållanden inträtt, som störde försökens regelbundna fortgång och forcerade fram förändringar inom de under övergångstiden kvarvarande skolformerna. Ökad inflyttning till städerna och växande krav på högre skolutbildning ledde till större tillströmning till både real- och flickskolor. Det allt över-skuggande problemet blev emellertid följderna av födelsetalets ökning. Detta tal, som fram till mitten av 1930-talet varit lågt — knappt 96.000 årligen födda — hade börjat stiga, först sakt, sedan allt snabbare. Kulmen hade nåtts 1945 med något över 135.000, därefter hade väl en nedgång börjat, men år 1954 var talet ännu så högt som nära 105.500. Trycket av denna ökning hade först drabbat folkskolan. Den femåriga realskolan och den sjuåriga flickskolan började få kännning av det i början av 1950-talet, och därefter växte det snabbt över hela stadiet med stora lokalsvårigheter och en till sist nära nog katastrofal brist på kompetenta lärare som följd. Att lätta detta tryck genom en utbyggnad av realskoleväsendet kunde efter 1950 års principbeslut om enhetsskola knappt komma i fråga. En särskild kommitté, den s k realskoleutredningen, vilken som experter för flickskolan tillkallat rektorerna Elisabeth Dahr och Rangel Ekblom, föreslog, att de båda lägsta klasserna av femårig realskola och sjuårig flickskola skulle ersättas med fem och sex av grundskola eller engelskläsende folkskola, varvid akademiskt utbildad lärarkraft kunde utbytas mot folkskollärare med viss behörighet, främst avseende engelska. Den slutgiltiga organisationen av övergångstidens skolväsen upptog såsom huvudformer treårig

realskola och femårig flickskola men räknade tillsvidare med fyraårig realskola och sexårig flickskolekurs för elever från icke engelskläsande folkskolor samt medgav bibehållande på vissa orter av sjuårig flickskola. Ny stadga och nya undervisningsplaner för flickskolan fastställdes 1957 och 1958 med linjedelning i de båda lägsta klasserna som förut nämnts och i det hela innebärande ett klarare förhållande till realskolekursen och bättre övergångsmöjligheter till gymnasium.

Den nya organisationen ledde givetvis till ett snabbare genombrott för den ännu på försöksstadiet arbetande grundskolan. Majoriteten inom 1957 års skolberedning visade sig mest benägen att förorda ett högstadium av grundskolan med så långt som möjligt sammanhållna klasser. En kompromiss, den s k Visbyöverenskommelsen år 1960, innebar sammanhållna klasser i sjunde och åttonde årskurserna och en rik linjedelning i den nionde. I sitt följande år framlagda slutbetänkande föreslog beredningen också sammanhållna klasser intill sista skolåret och räknade med ej mindre än nio olika linjer i nionde årskursen, dels teoretiskt, dels praktiskt betonade med utblick över olika yrkesområden, och dels mer eller mindre krävande. Av dessa linjer skulle en, den humanistiska, ge allmänbildning av en art, som liknade flickskolans. Närmast ovanpå grundskolan föreslogs vid sidan av ett treårigt gymnasium ett system med tvååriga s k fackskolor, de flesta med någon hänsyftning mot olika yrken, men en, den humanistiska, med ett närmast mot flickskolans svarande allmänbildande mål.

År 1962 antog riksdagen skolberedningens förslag men beslöt tillika att låta närmare utreda fackskolesystemet. En kommitté, fackskoleutredningen, tillsattes för ändamålet. I denna representerades flickskolan av rektor Rangel Ekblom, som dock avgick följande år, sedan vissa preliminära förslag framlagts för försöksverksamhet, bl a innefattande att den humanistiska och den s k social-ekonomiska fackskolan sammanfördes till en, den allmänna. Efter remissbehandling och viss överarbetning fick denna i slutbetänkandet namnet den sociala. Vissa drag hos normalskolekompetensen, särskilt såsom den utformats på flickskolans allmänna linje, räddades över till denna fackskolereform. Försöksverksamhet inleddes 1963, och 1965 fastställdes av K M:t en läroplan för fackskolorna för att tillämpas från och med läsåret 1966/67.

Utvecklingen på grundskolans högstadium ledde till en enhetligare och mer teoretiskt betonad inriktning av läroängsen. Av det rika utbudet på linjer i nionde årskursen visade sig egentligen blott den gymnasieförberedande och i något mindre mån den tekniska verkligt attrak-

tiva. Tendensen hos målsmän och elever att söka hålla vägarna öppna för högre teoretisk utbildning blev uppenbar, och detta ledde med tiden till att systemet med sammanhållna klasser och svagt differentierade grupper vid studiet av tillvalsämnen blev gällande för hela högstadiet. Att fackskolorna och gymnasiet hörde nära samman hade redan från början betonats, och goda möjligheter för övergång mellan skolformerna hade eftersträfvats. I konsekvens med denna uppfattning sammanfördes de med tiden och förenades med andra på grundskolan byggande utbildningsvägar till ett enda system, gymnasieskolan. Således räknar 1971 års skolstadga endast med två skolformer, grundskola och gymnasieskola.

Principen att grundskolan skulle vara en kommunal skola hade från början fastslagits. En särskild skolstyrelseutredning av år 1951 hade för försöksdistrikten utarbetat en provisorisk lag om gemensam styrelse för en kommuns skolor, och en sådan lag utfärdades 1952. Genom 1957 års lag infördes gemensam skolstyrelse i alla kommuner, och i det följande lades hela gymnasieskolan under kommunalt huvudmannaskap. För flickskolorna fick avskaffandet av deras särskilda styrelser den rätt kännbara effekten att de i den gemensamma skolstyrelsen sällan hade någon verkligt initierad talesman och att deras intressen därför löpte risk att komma i bakgrunden under den kritiska tid, då den stora omdaning av skolväsendet genomfördes.

Omdaning innebar successivt nedläggande av flickskolorna under tiden 1962—1973 med därav följande allvarliga bekymmer för lärarkåren, om än olika starkt utpräglade på olika skolorter. Visserligen förutsattes det att i varje fall de mer permanent anställda skulle få anställning i de nya skolformerna, men tillgången på lämpliga tjänster var ofta oviss, arbetsuppgifter och arbetsmiljö ändrades avsevärt, och behörighetsfrågorna blev för många brännande och svårlösta. Särskilt gällde detta de vid högre lärarinneseminarier utexaminerade lärarinnorna, vilkas speciella utbildningsform efter seminariernas nedläggande senast 1944 hade börjat falla i glömska hos både centrala och kommunala myndigheter och lätt förblandades med senare typer av ämneslärarutbildning.

Kap. 3 SHF:s verksamhet i skol- och undervisningsfrågor

1. Verksamhet i gemenskap med LR

Förbundets anslutning till LR innebar ett gemensamt uppträdande i de stora, övergripande skolfrågorna. Representanter för SHF ingick som nämnts i de av LR för sådana frågor tillsatta nämnderna och kommittéerna. De framställningar och yttranden, som SHF:s centralstyrelse utformade, ofta efter behandling i lokalförbunden, inarbetades i LR:s skrivelser. I fall, då remiss skett direkt till SHF, granskades och godkändes centralstyrelsens svarsskrivelse av LR.

Ett sådant remissyttrande avgav SHF i mars 1952 över Skolstyrelseutredningens förslag till skolstyrelselag för försöksdistrikt och påtalade därvid åtskilliga oklarheter och ej förutsedda praktiska svårigheter. Yttrande över utredningens slutgiltiga förslag av år 1955 avgavs gemensamt med LR, som delade av SHF uttalade farhågor rörande otillräcklig representation för olika skolformer i den gemensamma styrelsen och ansåg ett mindre samarbetsorgan för gemensamma frågor tillräckligt. Något gehör för sådana synpunkter vanns ej.

LR gav vid tillfälle också direkt stöd i interna flickskolefrågor. Från "Flick- och Samskolelärares riksförbund" hade SHF fått övertaga klagomål över att den frivilliga kursen i tredje språket — franska — i klass 5⁷—4⁶ avskaffats i 1950 års undervisningsplan. Efter hänvändelse 1953 till Skolöverstyrelsen hade denna utverkat rätt för enskilda skolor att för året 1954/55 efter särskild ansökan få behålla den tidigare läroplanen i ämnet. I anslutning till att flera skolor ansökte om motsvarande rätt för nästa läsår föreslog LR i en egen skrivelse, att planändringen skulle få inordnas i försöksverksamheten. Så skedde, och i 1957—58 års normalundervisningsplaner återfick tredje språket sin tidigare ställning som frivilligt ämne.

I det remissyttrande, som LR år 1956 avgav över realskoleutredningens betänkande, ingick även de synpunkter, som framförts av SHF:s centralstyrelse. Att den sjuåriga flickskolan föreslagits bibehållen på vissa orter noterades tacksamt, likaså att näst sista flickskoleklassens resultat jämfördes med realexamen. Förslaget om de båda lägsta real- och flickskoleklassernas avskaffande måste godtagas som en nödvändighetsåtgärd, men indragningen borde genomföras med starkt beaktande av föreliggande behov.

Följande år ingav LR efter hörande av SHF — vars ordförande hade varit Skolöverstyrelsens expert i ärendet — yttrande över dennas förslag till normalundervisningsplaner för flickskolan. Förslaget godtog med önskemål om ett par smärre ändringar, och LR uttalade sin tillfredsställelse över att flickskolans humanistiska grundprägel kunnat bevaras och att de praktiska och estetiska ämnenas krav kunnat tillgodoses. Dock anfördes, att den femåriga flickskolekursen knappast syntes kunna föra fram till ett med tidigare normalskolekompetens fullt jämförligt resultat.

Att samarbetet med LR varit gott brukade regelbundet rapporteras vid varje centralstyrelsemöte med SHF. Men i samband med de nya undervisningsplanerna uppstod en liten schism. Från kommunalt håll i Stockholm hade proponerats försöksverksamhet med en handelslinje vid stadens flickskolor; en utredning hade gjorts, och denna hade genom SHF tillställts landets flickskolor för övervägande tillika med alternativa kursplaneförslag. Såväl handelsgymnasiernas som de praktiska realskolornas företrädare i LR kände förslaget som ett hot mot sina intressen, och hårda ord fälldes om "sabotage" och "en dolkstöt i ryggen" från SHF:s sida. Förbundet hade emellertid aldrig ställt sig bakom förslaget, intresset för en handelslinje visade sig svagt i flickskolorna, och LR:s styrelse höll sig neutral i ärendet. Propån rann ut i sanden utan att i fortsättningen störa samarbetet mellan delföreningarna.

Efter tillsättandet av 1957 års skolberedning fann LR angeläget att meddela denna sina synpunkter på skolproblemen och sammanförde den pedagogiska nämnden och skolnämnden för utarbetande av en framställning till beredningen. SHF bidrog till denna med en fyllig redogörelse för flickskolans karakteristika — humanistisk-estetisk ämnessfär, lugn lärogång, odlande av språkkunskaper, i det hela gedigen allmänbildning i förening med praktisk-husliga färdigheter — och hävdade att en sådan bildningstyp alltjämt ägde relevans och borde få komma även manlig ungdom till del. I enhetsskolan borde en sådan lärogång kunna skapas genom att efter sjätte skolåret en linje utdifferenterades med ett slutmål, som efter två eller möjligen tre års vidarestudier skulle väl motsvara normalskolekompetensen. Denna studieväg borde kunna anordnas även på orter, som ej haft flickskola, och få egen pedagogisk ledning. Dess behövlighet borde utrönas genom kontakt med presumtiva avnämare. Utan verkan blev denna argumentering icke. Även om den önskade differentieringen ej kom till stånd efter sjätte skolåret, visade dock skolberedningens förslag om en huma-

nistisk linje i nionde klassen och därefter i fackskolan, att den ej lämnats obeaktad.

Skolberedningens slutbetänkande framlades som nämnts år 1961. Vid remissbehandlingen i LR bidrog SHF med ett omfattande eget yttrande. Beträffande grundskolan var detta synnerligen kritiskt. Den kontinuerliga läroängsen skulle bli bruten, kursen splittrad, klassgemenskapen störd och övningsämnen försummade. Däremot ställde sig SHF mycket positivt till det föreslagna fackskolesystemet, där beredningen hade försökt bevara flickskoletraditionerna inom den s k humanistiska fackskolan, som föreslogs anordnad främst på de gamla flickskoleorterna med övertagande av skolornas lärare, lokaler och utrustning. Emellertid var centralstyrelsen betänksam inför namnet humanistisk fackskola, som kunde befaras få en snäv tolkning hos allmänheten, medan skolan i verkligheten ej åsidosatte realämnena. Vissa element i flickskolekursen återfanns även inom den s k social-ekonomiska fackskolan, vars målsättning visade en viss glidning mot den humanistiska. Efter överförande av en del socialt betonade element till denna, kunde dess benämning ändras till allmän fackskola. I anslutning härtill föreslogs åtskilliga ändringar i läroplanerna. I det hela underströks beredningens motivering för en fackskoleorganisation mycket starkt, och uppriktig glädje uttalades över beredningens framsynthet i detta hänseende. Den fackskoleutredning, som sedan tillsattes, sammanförde de båda fackskoleformerna till en, som först benämndes allmän, senare social fackskola.

Fackskoleutredningens förslag till definitiv organisation av de nya skolformerna framlades 1963. I det yttrande LR avgav däröver uttalades, att den sociala fackskolans läroplaner befunnits intressanta och ambitiösa men att dess mål lagts för nära gymnasiet, så att den kunde befaras bli utnyttjad för att uppnå en fyraårig väg till gymnasiekompetens. LR beklagade också att den för övergång till femdagarsvecka nödvändiga reduktionen av lärotimmar främst hade fått gå ut över sådana ämnen av icke teoretisk art, som i flickskolan haft en god och värdefull position. Dessa synpunkter vann intet beaktande; de slutgiltigt fastställda läroplanerna överensstämde med förslaget. Någon insats i fråga om utvecklingen på fackskoleområdet kunde sedan ej göras av LR eller SHF. Men som nämnts medverkade SHF under de sista åren av sin tillvaro i de organ LR tillsatte för att bevaka skol- och undervisningsproblemen i stort.

2. *Verksamhet inom SHF*

Att slå vakt om flickskolans bildningstyp och dess lutsmål, normalskolekompetensen, betraktade SHF som en av sina mest betydelsefulla uppgifter. Här arbetade förbundet självständigt och behövde blott anmäla sina aktioner till LR. Så länge som flickskolan kvarstod oförändrad bland övergångstidens skolformer, kunde intresset inriktas på att i enskildheter vinna förbättringar och skapa klarhet om praktiska problem. Förbundets centralstyrelse tog i hög grad befattning med sådana angelägenheter, ofta efter anmodan från lokalförbunden men än mer på eget initiativ — som nämnts fanns i styrelsen ett starkt inslag av rektorer, som självklart hade rik erfarenhet från skollivet. Ett nära samarbete inleddes också med rektorerna på alla flickskoleorter. Varje år anordnades ett eller ett par rektorsmöten, ofta med anlitan av experter i aktuella frågor, och vid varje centralstyrelsemöte dryftades av ledamöterna framlagda problem. En rik provkarta på sådana erbjuder särskilt styrelseprotokollen från 1950-talet. Åtskilliga justeringar i undervisningsplanerna befanns önskvärda, och hänvändelser i olika former gjordes till skolöverstyrelsen. Sålunda vanns en viss ändring i biologikursen och även i ämnena matematik, fysik och kemi, vilka särskilt vid elevers övergång till gymnasium vållade problem och vilka som tillvalsämnen fått en klort markerad plats på formuläret för avgångsbetyget. I åtskilliga fall kunde centralstyrelsen med hjälp av rektorernas egen sakkunskap ge skolorna erforderliga besked och rekommendera gemensamma förfaringssätt i praktiska frågor.

Med oro konstaterade centralstyrelsen att kännedomen om flickskoleutbildningens art och normalskolekompetensens värde genom det stora utbudet av skiftande skolformer under övergångstiden syntes vara i avtagande. Utöver ständiga uppmaningar till lokalförbunden att var på sin ort stärka allmänhetens uppskattning av flickskolan beslöt centralstyrelsen efter uppmaning av ett ombudsmöte år 1958 att anordna en konferens kring flickskoleutbildningen. Inbjudan utfärdades till såväl skolberedningen och skolmyndigheterna som till avnämare av olika kategorier: statliga verk, utbildningsanstalter, institutioner och industrier att delta i denna konferens för information och diskussion främst rörande normalskolekompetensens karaktär och användbarhet. Konferensen, som hölls på restaurang Foresta på Lidingön med visst ekonomiskt stöd av LR, tilldrog sig stort intresse, och från avnämare av olika kategorier uttalades erkännssamma, i flera fall synnerligen berömmande omdömen om flickskoleutbildningen på grundval av jäm-

förande erfarenheter av olika kompetensformer. I anslutning till konferensen utgav SHF en broschyr med ingående upplysningar om flickskolans kurser och läroplaner efter genomförd linjedelning på högsta-diet, om dess allmänna målsättning och förhållande till andra skolformer och ej minst med en noggrann förteckning över normalskolekompetensens användbarhet på olika verksamhetsområden. Broschyren blev starkt efterfrågad, en andra upplaga måste utges, och trots ett mycket blygsamt pris bar den sig väl för förbundet även ekonomiskt.

Utvecklingen på grundskolans område följdes givetvis med största uppmärksamhet, och intresset riktades främst mot vad som kunde tänkas komma efter övergångstiden. Vid förbundets allmänna möten och ombudsmöten gavs information om försöksverksamheten och synpunkter på vad denna och utredningsarbetet kunde väntas leda fram till. Efter Visbyöverenskommelsen tillsattes av centralstyrelsen på förslag av ett ombudsmöte i Umeå en särskild arbetsgrupp för utarbetande av förslag till framtida studiegångar motsvarande normalskolekompetensen inom de aviserade påbyggnadslinjerna. I gruppen ingick rektorerna Björkqvist, Ekblom och Rodhe. Sedan propositionen avlämnats, utökades gruppen med förra ordföranden Dahr och adjunkten Inga Hagström.

SHF spårade en viss tendens att låta den alltjämt verksamma flickskolan stå tillbaka för grundskolan och de nya fackskolorna. Delningstalet för dess båda högsta klasser var trots parallelliteten med fackskolorna lika högt som i grundskolan, och tilldelningen av klassavdelningar i dess begynnelseklass blev snäv. Mot dessa förhållanden kunde inget göras. Men då fackskolekompetensen började få klarare konturer, syntes normalskolekompetensen råka i fara att bli formellt jämställd närmast med vanlig grundskolekompetens, och redan år 1961 hade SHF nödgats påtala, att Skolöverstyrelsen velat avbryta försöken med s k särskild normalskolekompetens. Nu tedde sig åtgärder för att hävda flickskoleutbildningens värde nödvändiga. År 1965 tillkallades ledaren för det tidigare försöket med samundervisning vid Linköpings flickskola, vilket senare utvecklats till försök med fackskola, Inga-Lisa Sandström och gymnastikdirektören Carin Grundel för att biträda centralstyrelsen i dess strävan att slå vakt om kompetensen i förhållande till såväl grundskola som fackskola. Följande år gjordes en uppvaktning hos skolöverstyrelsen i frågan med förslag till jämförande värdering av flickskolans och fackskolans kompetensnivåer. Något märkbart resultat vanns ej. Den på 1909 års förhållande grundade relationen mel-

lan normalskolekompetens och realexamen levde kvar i skolpolitiken, även sedan grundskolekompetensen fått övertaga realexamens roll. År 1968 riktade centralstyrelsen en med noggrant utarbetade kursjämförelser stödd anhängan om bestämmelser avseende lika värdering av normalskolekompetens och kompetens från social fackskola. Mer än 4.000 elever aspirerade då på normalskolekompetens och borde kunna påräkna en rättvis bedömning, vilket underströks av särskilda skrivelser till utbildningsministern från föräldraföreningarna vid några flickskolor. Överstyrelsens svar blev skruvat: Jämställdheten med grundskolekompetensen var beslutad, men vid indelningen av sökande från olika skolnivåer till en och samma högre utbildningsform hade normalskolekompetensen förts till samma huvudgrupp som fackskolan, varför det vore "sannolikt" att den i framtiden kunde komma att tillhöra två kompetensområden. SHF ansåg beskedet alltför svävande, och här till kom ett alarmerande uttalande från statsrådshåll. SHF hade nu blott några få år framför sig för att bevaka frågan, och rätt instans att inför myndigheter och allmänhet hävda en oförändrad värdering av avvecklings-skolornas plats i skolsystemet var LR. Därför vädjade SHF i en skrivelse till detta förbund om bevakning av frågan om en rättvis uppskattning av normalskolekompetensens i grunden obestridliga jämförbarhet med fackskolekompetensen. Uppgiften torde ha blivit föga betungande. Med det skiftande utbud av nya, oprövade kompetensformer, som de följande åren medförde, förmådde den väl kända normalskolekompetensen i det hela själv hålla sin tidigare position i konkurrensen.

Avvecklingen av flickskolorna fortgick i allt snabbare takt, och möjligheten att påverka deras organisations- och undervisningsförhållanden hade gått SHF ur händerna. Den enda fråga, där alltjämt något kunde göras gällde möjligheten för elever vid helt avvecklade skolor dels att komplettera otillräckliga avgångsbetyg, dels att förstärka eller bredda en vunnit kompetens genom fyllnadsprövning. Skolmyndigheterna beaktade alls icke denna fråga, och centralstyrelsen fick i en skrivelse till Skolöverstyrelsen år 1968 påkalla nödvändiga åtgärder. Denna utfärdade samma år bestämmelser rörande komplettering vid andra skolor på orten, vilka efter en hänvändelse av förbundsordföranden följande år ytterligare klarlades.

Efter bildandet av "Rektorernas Riksförbund", i vars styrelse SHF fick en representant, minskades successivt antalet rektorer i centralstyrelsen, och år 1967 fanns där ingen rektor kvar. Följande år uttalade

styrelsen, att bl a det faktum att rektorer ingått i Skolledarförbundet inneburit en sådan förändring av SHF:s sammansättning, att det blivit nödvändigt att prioritera rent fackliga frågor och låta skolformsintressena komma i andra hand.

I frågor, som ej rörde skolväsendet eller lärarkåren avböjde SHF:s centralstyrelse i allmänhet de önskemål om uttalanden, som vid en del tillfällen framställdes, dock med ett markant undantag. Då Biskopsmötet år 1958 inbjöd SHF att yttra sig i frågan om kvinnas behörighet för prästerlig tjänst inom svenska kyrkan, underställde centralstyrelsen lokalförbunden denna fråga och lämnade jämte deras uttalanden ett eget sammanfattande yttrande, i vilket klart utsades, att SHF icke kunde ansluta sig till en tolkning av bibelns ord och svenska kyrkans lära, vilket innebär, att en kvinnas upplevelse av sin kallelse till prästämbetet måste vara bedräglig och att kinnan alltid skulle vara beroende av en manlig prästs förmedling av en gudsgemenskap, som det vore henne förmenat att själv omedelbart uppleva. Kyrkans tradition i fråga om prästämbetet kunde ej vara av så väsentlig betydelse för dess egenart, att den måste behållas som en spärr mot tillämpningen av en i övrigt av samhället accepterad likställighetsprincip. och praktiska övergångsproblem borde kunna lösas genom författningsföreskrifter av vanligt slag.

Något vid sidan om de vanliga skolfrågorna låg även de utförliga remissvar, som år 1953 avgavs till skolöverstyrelsen dels från skolornas rektorer, dels från centralstyrelsens beträffande ett förslag att från statsbidraget till lärarlöner vid högre kommunala skolor avdraga hela den huvudmannaavgift, som kommunerna hade att erlägga till Statens Pensionsanstalt. I svaren påpekades, att avgiften kunde stiga till 7 procent av lönesumman, vilket vore mer än vad som gällde folkskolans förhållanden. Det syntes oskäligt, då folkskolan avsåg endast kommunens egna elever, medan de högre kommunala skolorna måste motta barn även från andra kommuner. Hela frågan om huvudmannaavgifterna borde tagas upp till övervägande, och avgifterna borde tills vidare förbli oförändrade.

Kap. 4 SHF:s fackliga verksamhet

1. Behörighets- och lönefrågor under 1950-talet

Insikten om svårigheten att på egen hand föra lärarkårens talan under den problemfyllda tid, som kunde förutses för flickskolorna, var allmän bland SHF-medlemmarna, och dessa stödde också helhjärtat anslutningen till LR. Men i övrigt var det fackliga medvetandet ännu svagt. De enskilda lärarna följde knappast med något större intresse utvecklingen i dess olika aspekter utan var benägna att med förtroende överlåta det aktiva arbetet till förbundets nya centralstyrelse i dess samverkan med rektorerna. Emellertid skedde anslutningen vid en tidpunkt, då LR redan var inne i en facklig situation, som påkallade uppmärksamhet och engagemang från alla medlemsgruppers sida, nämligen 1952 års lönekonflikt.

Efter egna utredningar hade LR yrkat på en särskild statlig kommitté för behandling av förbundets lönefrågor men hänvisats till 1949 års tjänsteförteckningskommitté som förhandlingspartner, och denna ville ej frångå vissa för läroverkslärarna mindre gynnsamma principer rörande relationen mellan olika tjänstemannagrupperns lönegradsplacement. Hos sin dåvarande topporganisation, "Statstjänstemännens riksförbund" (SR), hade LR ej heller tyckt sig finna tillräcklig resonans för sina utförligt motiverade krav på lönegradsuppflyttningar, varför det extra deputerademöte, vid vilket SHF anslöts till LR, hade givit styrelsen rätt att träffa avtal om anslutning även till "Sveriges akademikers centralorganisation" (SACO), som befunnits mer stridbar, och som nu skulle företräda LR vid förhandlingarna. LR var ej främmande för tanken på konfliktåtgärder, om dess krav ej upptogs till allvarlig diskussion.

Då tjänsteförteckningskommittén i stort sett stod fast vid sin tidigare inställning, skärptes motsättningarna. SR ville ej gå till konflikt, men SACO stödde LR och varslade senare om konflikt för egna medlemsgrupper, vilket med tiden ledde till att LR lämnade SR och enbart anslöts till SACO. Sedan förhandlingarna strandat, uppsade genom LR omkring 200 icke ordinarie lärare vid vissa läroverk sina tjänster i laga ordning, och tjänsterna förklarades i blockad. SHF var här ej direkt inblandat, men dess centralstyrelse gav mycket klart stöd åt beslutet och medlemmarna ställde sig positiva och erlade lojalt sina bidrag till den stödfond LR bildat till hjälp åt de berörda lärarna. För SHF gäll-

de intresset främst de lärarinnor, som fått sin utbildning vid högre lärarinneseminarier. De utgjorde majoriteten av flickskolornas lärarkår och tillhörde vid statsläroverken en särskild kategori, ämneslärarinnorna, med lägre lön än adjunkter. Något större intresse för deras speciella lönefråga visade från början varken tjänsteförteckningskommittén eller LR, men de hade dock nyligen fått en representant i "Allmänna Adjunktstöreningens" (AAF) styrelse. För flickskolans del fick nu dessa lärarinnor en företrädare i LR:s lönekommitté genom SHF-ordföranden Elisabeth Dahr, som också adjungerades till dess förhandlingsdelegation, där de statliga ämneslärarinnorna på samma sätt fått en talesman genom representanten i AAF:s styrelse Birgit Wikström.

Myndigheterna satte hårt mot hårt. Rektorererna vid de berörda skolorna förstod sig att till fullo upprätthålla undervisningen, ej direkt engagerade lärare erinrades om sin lagenliga tjänsteplikt, och genom ett riksdagsbeslut utestängdes de i konflikten inblandade fackorganisationernas medlemmar från det allmänna lönetillägg, som på grund av levnadskostnadsökningen skulle utgå till statstjänstemännen från den 1 januari 1952. Men situationen blev både praktiskt och formellt alltför intrikat för båda parter, och förhandlingsläget lossnade, innan konfliktåtgärderna hunnit verkställas. De avblåstes, och en kompromisslösning kom till stånd, som väl innebar vissa vinster för LR men i det hela ej var särskilt fördelaktig. Av de seminarieutbildade ämneslärarinnorna mottogs den dock med viss tillfredsställelse. De placerades två lönegrader under adjunkterna och fick i likhet med dem ett antal beföringstjänster, som förde upp till adjunktstjänst. Då dessa tjänster första gången tillsattes efter anciennitet, uppnådde de äldsta lärarinnorna slutlön som adjunkter. Vad flickskolorna beträffar, hade visserligen den komplikationen uppstått, att deras lediga tjänster stod öppna både för adjunktstjänsterna och seminarieutbildade sökande. Men problemet fick en godtagbar lösning. Ledigförklarandet skulle alltså gälla för båda kategorierna, och den som antogs skulle få adjunktstjänst, om adjunktstjänstens förelägg, ämneslärarinnelön, om hon utbildats vid seminarium. Anordningen gällde även de beföringstjänster, som tilldelades flickskolorna: 250 av 585 ordinarie tjänster. Den fungerade i det hela tillfredsställande. De äldsta fick adjunktstjänst, i övrigt verkade den traditionsenligt starka ställning, som seminarieutbildade lärarinnor hade vid flickskolorna, så att under den rådande lärarbristen dessa lärarinnor ej råkade i något nämnvärt underläge i förhållande till adjunktstjänsterna konkurrenter.

För flickskolornas lärare var de första erfarenheterna av samgåendet med LR goda, och det fackliga medvetandet inom deras lärarkår blev avsevärt förstärkt.

Under de närmast följande åren var förhållandena på den fackliga fronten i det hela lugna för flickskolornas del. Elevantalet växte starkt, efterfrågan på kompetent lärarkraft var stor och något missnöje beträffande lönerna kunde ej påvisas. Emellertid pågick under 1950-talet i fråga om behörighet för lärartjänst vid grundskolans högstadium och däremot svarande äldre skolformer en utveckling, som först ej syntes beröra flickskolornas lärare särskilt allvarligt men som med tiden skulle få svåra konsekvenser för flickskolelärarinnor, som fått sin utbildning vid högre lärarinneseminarier.

Denna utbildning var i princip treårig, byggd på genomgången flickskola, efter 1909 på normalskolekompetens. I verkligheten hade dock allt flera studerande vid seminarierna avlagt studentexamen, och allt flera hade också begagnat den möjlighet till fördjupning av studierna, som erbjöds genom ett fjärde år vid "Kungl Högre Lärarinneseminarium" fram till och med 1943, då seminariet nedlades. De centrala skolmyndigheterna tog dock ingen hänsyn till dessa förstärkningsmöjligheter vid bedömandet av seminarieutbildningens kompetensvärde.

Jämte adjunkter med fil ämbetsexamen och "provår" hade dessa ämneslärarinnor länge utgjort en enhetlig grupp med sitt verksamhetsområde förlagt till real- och flickskolestadiet. År 1952 tillkom en variant av adjunktutbildningen i samband med grundskoleförsöken och den rådande lärarbristen. Rätt att inneha ordinarie adjunktstjänst vid grundskolans högstadium och motsvarande äldre skolformer tillerkändes folkskollärare, som förvärvat minst fyra betyg för fil ämbetsexamen i två undervisningsämnen. Samma rätt erhöles de seminarieutbildade lärarinnorna, men den blev av dem föga utnyttjad, då villkoren för tjänstledighet för sådana studier i början var snäva och löneförbättringen obetydlig för dem, som redan hunnit upp i högre löneklass.

En ny lärarkategori tillkom år 1956. Den omfattade folkskollärare med vidareutbildning, vunnit genom godkänd tentamen antingen för ett betyg till fil ämbetsexamen i två undervisningsämnen eller för två betyg i ett sådant ämne, eller också genom beivrande av någon av de tvåterminskurser i olika ämnen, som Skolöverstyrelsen anordnade utanför universitetsorterna. Sådant vidareutbildning gav behörighet till speciellt inrättade ämneslärartjänster på grundskolans högstadium och i motsvarande äldre skolformer. Efter att ha förvärvat två akademiska

betyg i ytterligare ett ämne blev en sålunda utbildad folkskollärare behörig till adjunktstjänst i samma skolformer. Den nya kategorien ämneslärare, som kom att innefatta även gymnasieekonomer och gymnasieingenjörer med viss lärarutbildning, tillväxte snabbt. Många behöll sin anslutning till den lärarorganisation de tidigare tillhört, men andra konstituerade sig till en särskild ämneslärarförening, som i början av 1960-talet intogs i LR såsom delförening. Att namnet ämneslärare i en tid, då ordet lärarinna officiellt ej längre ansågs gångbart, skulle leda till bekymmer för SHF förutsågs ännu ej.

De nya kompetensformerna motiverade emellertid klarare formella jämförelsenormer mellan lärarkategorierna. År 1955 framlades i Skolöverstyrelsen ett förslag, enligt vilket betyg från högre lärarinneseminarium skulle beräknas till halva poängvärdet av betyg till fil ämbetsexamen. På flickskolehåll väckte denna låga värdering mycken harm, och centralstyrelsen uttalade "sitt djupaste beklagande" över förslaget. Detta antogs emellertid följande år, dock med någon uppvärdering av betyg från fjärde året. I LR:s författningskommitté verkade rektor Margit Björkqvist såsom representant för SHF för en bättre meritvärdering. Men frågan ansågs ännu knappt vara verkligt brännande. År 1958 framhöll väl centralstyrelsen, att seminarieutbildade lärarinnor rätteligen borde kunna vinna adjunktskompetens med färre akademiska betyg än folkskollärare, men menade samtidigt, att frågan var aktuell endast för en mindre grupp och att de flesta vid tävlan om flickskolornas alternativtjänster hade ett försteg framför de oftast mycket yngre adjunkterna genom sin längre tjänstetid. För belysning av frågan gjordes emellertid ett par enkäter bland förbundsmedlemmarna rörande deras antal tjänsteår.

I lönehänseende hade som nämnts de seminarieutbildade ämneslärarinnorna placerats två lönegrader under adjunkterna med möjlighet att uppnå beföringstjänst, som förde dem upp till adjunktstjänst. Löneförhandlingarna under 1950-talet ledde ej till någon förändring av denna relation, som av alla parter synes ha betraktats som rimlig. De berörda lärarinnornas intressen bevakades för SHF:s räkning åren 1956—1958 i LR:s förhandlingsnämnd av den kloka och erfarna Birgit Wikström.

2. Behörighetsfrågan efter 1950-talet

Först efter 1961, då 1957 års skolberedning framlagt sitt förslag om fackskolor började irritation och verklig oro för framtiden sprida

sig bland flickskolans lärare, särskilt de seminarieutbildade lärarinnorna. Det var länge oklart vilka behörighetsnormer som skulle gälla för den nya skolformen. I sitt yttrande över fackskoleförslaget hade LR, livligt understött av SHF, yrkat på ett vertikalt samband mellan fackskola och underliggande skola, så att lärarkraft från en nedlagd flickskola skulle kunna fortsätta sin skolgärning i en social fackskola. Men fackskolorna samordnades i stället horisontellt med gymnasiet. Flickskolans lärare kom därvid att i princip tillföras grundskolan. LR:s kommitté för övergångsfrågor, vars sekreterare Inga-Lisa Sandström hade erfarenhet av försöksverksamhet med fackskola, framhöll för fackskoleutredningen det stora behovet av information i kompetensfrågan, men fick blott svaret, att inga lektorstjänster skulle föreslås och att adjunktskompetens syntes skola bli det normala för fackskolorna. Viss förståelse visades dock för de seminarieutbildades problem i de fall, där på en ort fackskola infördes i samfund med nedläggning av en flickskola. Det borde då kunna förutsättas att de kommunala myndigheterna skulle ha intresse av att lösa "skarvproblemet" på för både kommun och lärare fördelaktigt sätt.

Vid tillsättning av lärartjänster i grundskolan blev seminarieutbildade lärarinnor jämställda med folkskollärare med ämneslärarkompetens. De yngre i lärarinnekåren fick nu starkt intresse av att förvärva adjunktskompetens, men de villkor, som gällde för dem i fråga om sådan vidareutbildning, kändes orättvist hårda. Om ämnesläraren ville skaffa sig adjunktskompetens, erfordrades blott två akademiska betyg i ett undervisningsämne utöver de båda ettbetygsämnena i tidigare kompetens, medan lärarinnan måste förvärva minst två betyg i två undervisningsämnen. Ingenting utbildning berättigade till ordinarie adjunktstjänst vid fackskola. För en ämneslärarinna öppnades dock möjligheten att undervisa i sådan skola på en personlig ämneslärartjänst, motsvarande en tillsvidare vakant adjunktstjänst.

Inom SHF arbetades intensivt för att skapa en högre värdering av seminarieutbildningen. År 1966 tillsattes en arbetsgrupp, bestående av Irma Palmér, Helena Johnson och Ingrid Wallstig för att bevaka ämneslärarinnornas intressen i dispens- och utbildningsfrågor. LR och AAF uppuktades med krav på effektivt stöd, och 1967 utverkades från dem ett förslag rörande adjunktskompetens för ämneslärarinnor på samma villkor som det för vidareutbildad folkskollärare gällande, nämligen två akademiska betyg i ett ämne. Samma år tillsattes på tillskyndan av SHF inom LR:s löneberedning en kommitté med lektor

Sven René som ordförande för utredning av behörighetsfrågan. Utredningen blev mycket grundlig och innefattade bl a en utförlig redovisning för utbildning vid "Kungl Högre Lärarinneseminarier" av dess siste rektor, Sven Grauers. Kommittén och särskilt dess ordförande ställde sig mycket positiv till SHF:s önskemål, och lektor René fick också mottaga ett varmt tack för sin insats i ärendet.

Den skrivelse till Skolöverstyrelsen, som LR i februari 1968 ingav med förslag i behörighetsfrågan på grundval av kommitténs arbete, innefattade en ingående beskrivning av seminarieutbildningens art, av den stigande dominansen av studenter bland de intagna, av betygsstandarderna och frekvensen av högsta betyget (A). Vidare lämnades besked om den berörda lärarinnegruppens storlek — omkring 300, varav 250 med A i examensbetyget i minst ett ämne. Enligt förslaget skulle en ämneslärarinna efter prövning av Skolöverstyrelsen kunna förordnas till adjunkt vid grundskola, yrkesskola samt i innehavande tjänst vid övriga skolor, om hon i avgångsbetyget från högre lärarinneseminarium eller vid efterprövning därtill erhållit A i minst ett ämne eller om hon i sluttentamen för fil ämbetsexamen erhållit minst två betyg i ett ämne.

Vid skrivelsens slutbehandling i LR hade ämneslärarföreningens ordförande reserverat sig, och föreningen ingav sedan till Skolöverstyrelsen en skrivelse med begäran att LR:s anhållan ej måtte beviljas. Åtgärden ansågs strida både mot LR:s stadgar och mot en delförenings villkor och ledde till en reprimand från LR med krav på skrivelsens återkallande. Detta vägrades, och skrivelsen bifogades utan kommentar Skolöverstyrelsens framställning i ärendet till K M:t — den återkallades dock senare. Överstyrelsen frångick ej sin lägre värdering av seminariebetyget utan föreslog, att utöver högsta betyget A skulle erfordras styrkt kontinuerlig fortbildning, därjämte "fortbildning av kvalificerat slag" i något relevant ämne samt goda pedagogiska meriter. I november 1968 gjordes en slutgiltig uppvaktning hos utbildningsdepartementet av ordförandena i LR och SHF samt lektor René. Kort därpå fattade K M:t beslut i ärendet. Skolöverstyrelsen bemyndigades medge seminarieutbildad lärarinna behörighet till adjunktstjänst vid grundskola och motsvarande äldre skolformer, om hennes tjänst eller tjänstgöring omfattade tre läroämnen och om hon i ett av dessa i sluttentamen för fil ämbetsexamen hade förvärvat minst två betygsenheter. På samma villkor skulle också ämneslärarinna, som innehade personlig ordinarie ämneslärartjänst vid fackskola kunna konstitueras till

adjunkt vid fackskolan.

De seminarieutbildade lärarinnorna blev således ej helt utestängda från adjunktstjänster vid fackskolorna. Vidare hade K M:t godtagit seminariebetyget utan särskilda kvalitets- eller fortbildningskrav. Detta var givetvis tacknämligt, men fordran på tre ämnen i tjänst eller tjänstgöring mottogs med besvikelse både av SHF och adjunkt föreningen. LR hade emellertid givit värdefullt stöd, och då nu den särskilda kommittén upplöstes, uttalade SHF till förbundet sin stora tacksamhet. I LR:s behörighets- och meritvärderingsnämnd liksom i den förutnämnda särskilda arbetsgruppen inom SHF fortfor centralstyrelsen att bevaka de seminarieutbildade lärarinnornas sak. Att dessa lärarinnor lätt blev förbisedda vid den fortsatta omdaningsprocessen inom skolväsendet kunde snart konstateras. Då samtliga andra lärarkategorier — från lågstadielärare till lektorer — fick behörighet till lektorat i ämnesmetodik vid lärarhögskolorna, ställdes de jämte en viss grupp fil kandidater utanför denna rätt. På tillskyndan av SHF tog sig LR an ärendet, och i utbildningsdepartementets utkast till ny lärarhögskolestadga år 1971 gällde behörigheten utan undantag. Skolöverstyrelsens meritvärdering från år 1956 av lärarinneseminarieernas examensbetyg tillämpades alltjämt, och då ett nytt värderingssystem skulle utarbetas, gjorde SHF stora ansträngningar för att vinna en förbättring genom LR:s meritvärderingsnämnd, som dock var tveksam. En viss förhöjning av betyget A kunde till sist utverkas.

En viktig uppgift för SHF:s arbetsgrupp blev att lämna råd och upplysningar till dem, som ville förskaffa sig adjunktskompetens enligt K M:ts beslut. Antalet sådana var mycket stort, även bland de äldre ämneslärarinnorna, och utvecklingen inom universitetsväsendet med fasta studiegångar och filialer skapade osäkerhet. Treämneskravet vållade i sin mån svårigheter liksom nya ämnesnamn och omgruppering av lärostoffet i skolornas undervisningsplaner. Även de klart adjunktbehöriga lärarinnorna fick svårigheter med att få sina faktiska meriter vederbörligen förstärkta och prövade av lokala skolstyrelser.

Den nya gymnasieskolan, som innefattade såväl fackskolor som yrkesskolor, komplicerade behörighetsfrågorna. LR tillsatte en särskild kommitté för kartläggning av vilka grupper inom förbundet, som borde få behörighet till tjänst i denna skola. Kommittén fick ett svårt, delvis kontroversiellt arbete. För SHF var frågan om hur K M:ts beslut av år 1968 borde tillämpas väsentlig, och en enkät bland berörda lärarinnor anordnades. På grundval av dess utfall uppvaktades skolöversty-

relsen år 1973 av lektor René, ordförande i LR:s behörighets- och meritvärderingsnämnd. Avsikten var att vinna klarhet dels i frågan om en seminarieutbildad lärarinna med personlig ämneslärar- eller adjunktstjänst vid gymnasieskola — tidigare fackskola — skulle ha möjlighet att "flytta", d v s vara behörig att söka motsvarande tjänst vid annan skola, dels om en sådan lärarinna med ämneslärar- eller adjunktstjänst vid grundskolans högstadium skulle kunna vinna behörighet att söka tjänst vid gymnasieskola. Överstyrelsen fann det ej lämpligt att här uppställa generella regler utan rekommenderade personliga ansökningar för prövning från fall till fall. SHF mottog med beklagande detta besked men måste godtaga förfarings sättet som den enda framkomliga vägen. Efter konsultationer i överstyrelsen utfärdades sedan SHF och LR tillsammans anvisningar och råd för sökande.

Följande år tillerkändes vidareutbildad folkskollärare med två akademiska betyg i ett tredje ämne rätt att utan ansökan konstitueras som adjunkt på sin dittillsvarande ämneslärartjänst. Kravet på denna rätt hade fått stöd av LR, som på yrkande av SHF hade begärt motsvarande förmån för seminarieutbildad ämneslärarinna med samma tvåbetygsmeritering, detta som en konsekvens av K M:t beslut av 1968. En uppvaktning i departementet hade emellertid här blivit resultatlös — ämneslärarinnorna i fråga måste fortfarande inge ansökan om adjunktbehörighet.

Vid SHF:s upphörande efter år 1975 fördes dess medlemmar som nämnts till allmänna adjunkt föreningen. Detta gällde även den lilla gruppen lärarinnor med seminarieutbildning, en föreningstillhörighet, som SHF:s centralstyrelse verkat för att åvägabringa.

3. Lönefrågan efter 1950-talet

För adjunkter och ämneslärare inom LR hade 1952 års lönegrads placering bestått oförändrad fram till mitten av 1960-talet, allt medan omdaning av skolväsendet fortgått i snabb takt. De nya skolformer na ansågs av LR öka lärarnas arbetsbörda och förändra deras tjänstgöringsförhållanden så avsevärt, att en kraftig uppflyttning inom lönegradsystemet i längden tedde sig ofrånkomlig. Ett nytt förhandlingsförfarande hade också införts, varigenom de offentliga tjänstemannaorganisationerna tillerkänts förhandlingsrätt efter mönster från arbetsmarknaden med statens avtalsverk som partner och med rätt till arbetsnedläggelse, om förhandlingarna skulle stranda.

I maj år 1966 krävde SACO/LR avsevärda lönegradsuppflyttningar för de olika lärarkategorier, som förbundet representerade. Avtalsverket som i realiteten var starkt bundet vid riksdagens och regeringens inställning, svarade med lönebud, som LR ej kunde godtaga. Förhandlingarna strandade, och på hösten 1966 utbröt en konflikt — en lärarstrejk — på gymnasierna, där studentexamen av traditionell typ skulle anordnas följande vår. De statliga myndigheterna vidtog åtgärder för att hålla skolarbetet i gång — självstudier och elever som studieledare försöktes — men gensvaret från eleverna slappnade, och önskan att få återgå till normala förhållanden blev allt starkare bland dem och deras målsmän. I oktober återupptogs förhandlingarna, och LR:s krav röntes då bättre beaktande.

De seminarieutbildade ämneslärarinnornas intressen hävdades inom LR och SACO för flickskolornas del av SHF-ordföranden Inga Hagström och för de statliga samskolornas av Elsa Helde. De hade emellertid ej så goda möjligheter att få gehör för sina synpunkter. Båda förhandlingsparterna ville arbeta med omfattande intressegrupper, lektorer, adjunkter och ämneslärare, och det tedde sig besvärande att särskilt beakta en numerärt rätt fåtalig grupp kvinnliga lärare med en särpräglad, sedan länge avskaffad utbildning, om vars kvalitet åtminstone den statliga parten torde ha haft en tämligen diffus uppfattning. Informationen om förhandlingsbuden synes också ha blivit otillräcklig för denna lärarinnegrupp. Först på ett extra deputerademöte i oktober kunde SHF:s representanter konstatera, att de seminarieutbildade lärarinnorna utan vidare inordnats i den stora gruppen ämneslärare, som sannolikt skulle komma att placeras minst tre lönegrader under adjunkterna. Den tidigare tvågradsrelationen skulle således ej vidare gälla. Både från SHF:s och de statliga ämneslärarinnornas sida begärdes en förklaring från LR, och det framkom, att olikheterna i utbildning ej ansetts motivera en särställning inom ämneslärarkategorien. Detta vållade stark besvikelse och förbittring. Genom deputationer hos LR:s styrelse och i ett stort antal skrivelser från landsorten framfördes protester och krav att styrelsen snabbt skulle revidera sin ståndpunkt i lönegradsfrågan. Därtill kom det förutnämnda kravet på en noggrann prövning av seminariekompetensens kvalitet, vilket LR gick tillmötes genom tillsättning av en särskild kommitté inom löneberedningen. I förhandlingarnas slutskede gjorde också såväl LR som SACO ansträngningar för att förbättra ämneslärarinnornas lönegrads placering. Dessa ledde dock ej till något resultat.

För LR ansågs konflikten i det hela ha utfallit på ett ej otillfredsställande sätt. Förbundet hade vunnit respekt såsom en handlingskraftig fackorganisation, och lönegradsuppflyttningar hade uppnåtts av åtminstone godtagbar art för åtskilliga lärargrupper, ej minst adjunkter, som utöver det reguljära antalet löneklasser inom lönegraden fått rätt till en extra löneklass. Men de seminarieutbildade ämneslärarinnorna hade fått stanna tre lönegrader under adjunkterna, och någon extra löneklass tillkom dem ej. Det blev också bland dem en ej ovanlig uppfattning att de "offrats" till förmån för andra lärargrupper. Misstämningen var så stark, att SHF:s centralstyrelse fann sig böra utfärda en uppmaning till sina medlemmar att ej utträda ur förbundet.

Vid följande års fördelningsförhandlingar verkade LR:s styrelse likaledes utan resultat för att återställa den tidigare relationen mellan de berörda ämneslärarinnornas och adjunkternas lönegrader och för att tillförsäkra lärarinnorna en extra löneklass. SHF:s centralstyrelse bevakade i fortsättningen noggrant frågan både i LR:s löneberedning och i adjunktsföreningens styrelse. Därutöver yrkade SHF på en minskning av undervisningsskyldigheten för de lärare i flickskolor under avveckling, som till följd av tjänstgöring både i avvecklingsskolan och i den nya skolform, som skulle ersätta den, fick sin arbetsbörda ökad.

Vid 1969 års löneförhandlingar framfördes SHF:s synpunkter ånyo av LR. Uppgårelsen blev i det hela mager, och inga av SHF:s önskemål tillgodosågs. Genom 1970 års omorganisation av LR skildes SHF helt från "Allmänna Adjunktsföreningen" (AAF), men denna liksom LR beaktade även inför 1971 års löneförhandlingar förbundets synpunkter. SHF yrkade nu på höjning av ämneslärarinnornas löner till adjunktsnivå, och detta krav stöddes på hösten 1970 av både LR och AAF. För övriga ämneslärare yrkades placering en lönegrad lägre. Yrkandena hade förberetts genom en enkät för exakt fastställande av de berörda lärarinnornas faktiska examensmeriter.

Avtalsverkets lönebud vid 1971 års förhandlingar var mycket otillfredsställande ej blott för LR utan för många andra medlemsgrupper inom SACO/SR, som nu bildat en gemensam centralorganisation. Parternas ståndpunkter var oförenliga; särskilda medlingskommissioner för statligt, kommunalt och privat anställda tjänstemän arbetade förgäves. I början av februari blev konfliktsituationen akut. Avtalsverket varslade om en mycket omfattande lockout, i vilken även LR-anslutna lärare vid ett stort antal skolor inbegreps, och SACO/SR inledde punktstrejker, som gällde omkring 4.000 statstjänstemän. Från LR:s

sida betonades, att en lärarlockout måste innebära totalt undervisningsstopp och att ingen medverkan från utomstående för att upprätthålla lärarens roll kunde tolereras. Oron för följderna av en sådan konflikt ledde till att frågan om den kunde betraktas som störande av viktiga samhällsfunktioner togs upp i den sk statstjänstenämnden, bestående av fyra statligt utsedda ledamöter jämte en representant för respektive SACO, SR, TCO och Statsanställdas Förbund. Alla dessa utom SACO- och SR-representanterna förklarade den 18 februari, att så ej var fallet. Följande dag utlöstes lockouten, i vilken omkring 25.000 lärare var inbegripna. Den ledde till varsel om strejk för rektorer och LR-anslutna lärare i övrigt vid berörda skolformer. Regeringen tillsatte nu en samarbetskommitté från de tre förutnämnda kommissionerna, och denna värdade förgäves om avblåsning av stridsåtgärderna, vilka blev alltmer besvärande. Den 10 mars vidtog regeringen den anmärkningsvärda åtgärden att till riksdagen inge proposition om en sk tjänstepliktslag. Redan den 12 mars var riksdagen färdig att antaga denna lag. Den satte omedelbart punkt för stridsåtgärderna, och löneförhandlingarna återupptogs. Lagen skapade stor indignation och ovilja hos de berörda tjänstemannagrupperna och ansågs principiellt betänkelig i vida kretsar.

Den slutliga uppgörelsen medförde ingen förbättring för ämneslärarinnorna och de ordinarie adjunkterna, medan extra ordinarie adjunkter fick samma lönegrad som de ordinarie. Avtalet innebar vidare, att en viss del av lönesumman — efter några justeringar uppgående till 5 procent — skulle fördelas genom förhandlingar först år 1973. På ett allmänt möte med SHF år 1972 uttalades, att dessa medel främst borde komma de seminarieutbildade ämneslärarinnorna till del, och till LR:s förhandlingsavdelning överlämnades senare en utförlig motivering för kravet på lönegradsförhöjning och en extra löneklass för dessa.

Förhandlingarna år 1973 resulterade i att samtliga ämneslärare i begynnelseklassen lyftes en lönegrad. Någon extra löneklass medgavs ej. Härmed blev i princip avståndet till adjunkterna två lönegrader och skillnaden av år 1966 upphävd. Men för de berörda ämneslärarinnorna, som samtliga för länge sedan passerat begynnelseklassen och kvarstod i den förutvarande befodringsgången, medförde besluten ingen förbättring.

Vid 1974 års förhandlingar yrkade LR på uppflyttning med en lönegrad för adjunkter men ej på någon förbättring för ämneslärare. Skillnaden på tre lönegrader skulle därmed återinföras, SHF begärde nu

att den lilla gruppen seminarieutbildade lärarinnor skulle brytas ut för att liksom adjunkterna få uppflyttning med en lönegrad, men detta krav vann ej gehör i LR, och ett tidvis rätt animerat meningsutbyte inleddes mellan de båda förbundens ledning. Från SHF:s sida betonades, att de berörda lärarinnorna ej hade fått något utbyte av föregående års lönegradslyftning för ämneslärare och att deras löneutveckling varit dålig sedan 1966 — vilket styrktes av en statistisk utredning. Vidare framhölls seminariekompetensens reella kvalitet, som förut beaktats av LR; det anfördes också att den aktuella lärarinnegruppen var liten och stadd i utdöende och att den i intet avseende kunde bli prejudicerande. LR hänvisade till ämneslärarnas löneförbättring året förut och hävdade, att en ytterligare förbättring ej kunde påyrkas redan efter ett år. Avtalsverket ville arbeta med stora förhandlingskontingenter, och de skäl SHF anført räckte ej till att "spetta loss" en liten specialgrupp ur ämneslärargruppen som helhet. LR ändrade således ej sitt förhandlingsbud.

Det avtal som träffades tillgodosåg ej LR:s krav på lönegradsförbättring för adjunkterna. Däremot tillförsäkrades samtliga de lärargrupper inom förbundet, som förut ej haft förmånen av en extra löneklass, ett fjärde ålderstillägg från och med den 1 januari 1976. Därmed fördes också de berörda ämneslärarinnorna ett steg uppåt och nådde en slutlön på adjunktsnivå. Utan att någon särställning för dem behövt åberopas hade således den relation till adjunkterna, som SHF kämpat för alltsedan 1966, blivit fullt återställd just omkring den tidpunkt, då förbundet nedlade sin verksamhet.

Kap. 5 Verksamheten inom lokalförbundet

Under 1950-talet med dess i det hela lugna förhållanden inom flickskoleväsendet fungerade lokalförbunden på samma sätt som i de tidigare organisationerna. De större städernas förbund valde egen styrelse och höll sammanträden med diskussioner i skolfrågor och information i fråga om vidtagna eller väntade kommunala åtgärder av betydelse för flickskolorna. De mindre förbunden nöjde sig med att välja ordförande och en funktionär för registrering av medlemmarna och korrespondens med centralstyrelsen. Sammanträdena var sparsamma och avsåg mest

kandidatnominering, val och svar på skrivelser från centralstyrelsen. Men sådana uppgifter sköttes med omsorg, och de yttranden, vilka styrelsen infortrade som stöd för och ej sällan som bilagor till egna remissvar, dryftades och utformades med stor omsorg.

Under de första åren var saknaden av ett eget medlemsblad kännbar. Visserligen fick varje SHF-medlem sitt exemplar av LR:s publikation, först benämnd "Tidning för Sveriges Läroverk", senare "Skolvärlden", och denna gav en långt vidare utblick över skolfrågorna i det hela än det förutvarande lilla medlemsbladet kunnat lämna. Men detta hade — utöver meddelanden om lediga platser och utnämningar — innehållit korta besked om det som i Skolöverstyrelsen, regering och riksdag haft direkt relevans för flickskolans lärare, det hade refererat viktiga anföranden och beslut vid allmänna möten och rektorsmöten, och det hade ej minst genom minnesrunor, hyllningsnotiser och personella meddelanden i övrigt upprätthållit en förbundsgemenskap, som känts värdefull. I LR-organet disponerade SHF visserligen "skäligt utrymme" men detta räckte till blott för formella förbundsangelägenheter. Sekretariatet fick i mån av tid och ekonomiska resurser söka komplettera med mer interna meddelanden, och det lämnade här ingen möda ospard.

En viss samverkan med LR på det lokala planet inleddes snart, inbjudan utfärdades till LR:s distriktsmöte, och LR-ombudet på orten tog sig vid behov an SHF-medlemmars personliga skolproblem.

Det i början dominerande inslaget av seminarieutbildade lärarinnor bidrog att skapa enhetlighet i synpunkter och intressen och god sammanhållning inom lokalförbunden. Men här ändrades med tiden förhållandena. Alternativtjänsterna kom mer och mer att besättas med adjunkter, som ofta nog kände större intressegemenskap med adjunktsföreningen. Lärarbristen tillförde skolorna medarbetare med skiftande kompetens och med olikartad facklig erfarenhet. Härtill kom de för de seminarieutbildade särskilt allvarliga farhågorna för att de vid flickskolornas fortskridande avveckling skulle få stå tillbaka — på det lokala planet var förståelsen för deras situation ej alltid särskilt stor. Det måste betonas, att den kollegiala samhörigheten oftast höll måttet mycket väl, att flickskolans egenart erkändes och att man personligen sökte stödja och hjälpa varandra. Men förutsättningarna för en samlad och kraftfull verksamhet minskades i lokalförbunden, och den enskilde vände sig helt direkt till centralstyrelsen med sina bekymmer.

I den mån flickskolorna nedlades, sjönk också medlemsunderlaget

för lokalförbunden. Som nämnts bildades väl en ny grupp förbundsmedlemmar genom stadgebeslutet att lärare vid nedlagda flickskolor kunde få kvarstå vissa år i SHF. Men dessa medlemmar tjänstgjorde i olika skolformer och hade små möjligheter att sammanträffa inom ett lokalförbund. Att arbetet på det lokala planet kändes alltmer meningslöst visades redan 1967, då det förr så livaktiga Stockholmsförbundet fattade ett visserligen vilande beslut om upplösning. Då detta skulle verkställas två år senare, måste centralstyrelsen ingripa och framhålla betydelsen av kontaktmöjligheter med SHF-medlemmar på olika orter. Stockholmsförbundet fortfor sedan att fullgöra sina stadgeenliga förpliktelser till slutet.

Den sista större uppslutningen kring SHF skedde vid det allmänna mötet 1972, då som nämnts lönefrågan var brännande. Efter år 1973 bestod SHF endast av den nya medlemskategorien från de nedlagda skolorna, som oftast bibehöll medlemskapet blott av trohet mot traditionen. LR, som övertagit uppgiften att lämna centralstyrelsen årligt besked om medlemsantalet, fick allt svårare att fastställa detta och kunde blott ge ungefärliga siffror. Sedan flickskolan på en ort avvecklats, dog också lokalföreningen bort, vanligen i tysthet, och förbundens antal kunde ej heller anges. Vart deras protokoll och handlingar tagit vägen är numera okänt. Möjligen förvaras en del i lokala skolarkiv.

En sammanfattning av de uppgifter rörande antalet lokalföreningar och medlemmar, som ingått i centralstyrelsens årsberättelser, ger en tydlig bild såväl av den växande anslutningen fram till 1967 som av den följande stagnationen och det slutliga avtynandet.

År	Lokalförbund	Medlemmar	År	Lokalförbund	Medlemmar
1952/53	41	750	1967/68	29	500
1954/55	41	800	1968/68	18	500
1957/60	41	860	1969/70	13	500
1960/65	41	900	1970/71	10	450
1966/67	40	600	1971/72		400
			1972/74		250
			1974/75		200
			31/12 1975		180

Hela tiden distribuerades årsredogörelserna liksom de enkäter och utredningar, som centralstyrelsen fann erforderligt att utfärda, till de angivna medlemmarna, och aktioner och resultat redovisades ytterst

samtvetsgrant. Trots ringa personlig anslutning till de sista mötena kunde förbundets upplösning ske helt stadgeenligt.

Kap. 6 Samarbete med organisationer utanför LR

”Flick- och Samskolelärarnas Riksförbund” hade för de kvinnliga medlemmarnas räkning anslutit sig till ”Yrkeskvinnors Samarbetsförbund” (YSF), och detta medlemskap ändrades ej vid riksförbundets ombildning och anslutning till LR. SHF deltog i YSF:s årsmöten och valde en representant med suppleant i dess styrelse. Förslag till yttranden anmäldes emellanåt till centralstyrelsen för bedömning. De tillstyrkte vanligen, någon gång med anförande av egna synpunkter. Genom en insamling bland medlemmarna gav SHF sitt bidrag till en hjälpfond för ungerska yrkeskvinnor, som sökte skapa sig en framtid i Sverige. I övrigt tog SHF ej någon aktiv del i YSF:s verksamhet. Medlemskapet upphörde 1962.

På samma sätt bibehöll SHF medlemskapet i ”Kvinnoföreningarnas samarbetskommitté för nykterhetsfrågor”. Här fullföljde den tidigare representanten Lajla Hoppe-Gunnarsson med stort intresse sin uppgift till in på 1960-talet och lämnade uppskattade rapporter till centralstyrelsen. SHF upprätthöll samarbetet till år 1970.

Vidare förblev SHF anslutet till ”Fredshögskolan, Nordiskt institut för fredsberedskap” genom samarbete fram till 1968. Någon verksamhet utöver det stöd som medlemskapet innebar synes SHF ej här ha utövat.

Efter en del förberedande kontakter anslöts SHF i början av 1960-talet till ”S:a Katharinastiftelsen” och representerades där större delen av tiden av fröken Vendla Brun. Anslutningen varade till år 1970.

Beträffande det även från tidigare år övertagna medlemskapet i den internationella lärarorganisation, som från 1935 benämndes ”Federation Internationale des Professeurs de l'enseignement Secondaire Officiel”, förkortat FIPESO, hade SHF en betydande tradition att föra vidare. ”Flick- och Samskoleföreningen” hade varit medlem sedan 1930, deltagit i kongresser och upprätthållit skriftliga kontakter med styrel-

sen. Vid anslutningen till LR överenskomms att SHF skulle bibehålla sin ställning som självständig, röstberättigad medlem, och detta gällde ända till förbundets upplösning. Fram till 1968 sökte och fick SHF särskilt statsbidrag till sin representation vid FIPESO:s årliga kongresser, därefter gav LR bidrag och svarade även för inbetalningen av SHF:s medlemsavgifter. Förbundet sände varje år en eller två delegater till FIPESO-kongressen, där utöver formella ärenden en huvudfråga av pedagogisk, skolorganisatorisk eller facklig art grundligt behandlades efter förberedelse genom ett omfattande frågeformulär till de särskilda medlemsorganisationerna. I besvarandet av detta formulär tog SHF verksam del, även om svaret av praktiska skäl avgavs gemensamt med LR. De redogörelser för kongressens förlopp och resultat, som infördes i LR:s tidning, utformades omväxlande av LR- och SHF-delegater. Förbundets representerades till och med år 1965 vid samtliga kongresser utom två av Elisabeth Dahr, från år 1967 av Irma Palmér. Båda blev välkända och aktiva representanter för svenskt flickskoleväsen och förvärvade värdefull kännedom om internationella skolförhållanden. I FIPESO:s publikation, "Bulletin International", kunde utvecklingen av dessa följas, och i viss mån kunde SHF också delta i arbetet mellan kongresserna.

År 1952 bildades under livlig medverkan av FIPESO ett lärarnas världsförbund med namnet "World Confederation of Organizations of the Teaching Profession" (WCOTP). Här ingick omedelbart SHF som självständigt röstberättigat lärarförbund vid sidan av LR. Möjligheterna för SHF att sända delegater till WCOTP:s årliga kongresser begränsades visserligen till de tillfällen, då dessa ordnades i nära samband med FIPESO:s, men även här knöts goda kontakter och vanns värdefulla erfarenheter. I andra fall befullmäktigades LR:s delegater, om sådana kunde sändas, att utöva SHF:s rösträtt. Vid de mindre konferenser och seminarier, som WCOTP anordnade i Europa, kunde SHF ej sällan bli representerat. För det arbete Irma Palmér nedlade i LR:s internationella nämnd och i "Svenska FN-förbundet" var givetvis hennes erfarenheter från de båda nämnda organisationerna av stor betydelse.

Kap. 7 Ekonomiska förhållanden

1. Förvaltningen av SHF:s medel för egen verksamhet

Efter anslutningen till LR förändrades förbundets ekonomiska förhållanden. Medlemsavgifterna inbetalades direkt till LR med samma belopp, som gällde för riksförbundet i övrigt, och SHF mottog av detta ett årligt anslag, beräknat att motsvara utgifterna. Under några år framåt fortsatte en del flickskolor att betala ackordsavgifter enligt tidigare överenskommelser för upplysningar från SHF:s sekretariat, men denna rätt obetydliga inkomst upphörde efterhand. De kapitaltillgångar, som SHF enligt kontraktet bibehöll, gav väl någon ränta, men de reducerades allteftersom förbundets upplösning ryckte närmare.

Även på utgiftssidan skedde förändringar. Medlemsbladet utkom ej längre och vållade inga kostnader. Utöver sekreterarens och kassaförvaltarens arvoden krävdes inga ersättningar för föreningsarbetet.

Men kostnaderna för resor och traktamenten, som följde LR:s principer, ökades med tiden kraftigt. För sin kontorslokal i Norrköping måste förbundet betala hyra — tidigare hade kontorsgöromålen utan kostnader skötts i befattningshavarens bostad — och utgifterna för porto och telefon ökades genom att flera angelägenheter än förut måste skötas per korrespondens. Avgifter rörande föreningar, till vilka SHF anslutit sig, förekom ej efter år 1969/70.

Såsom en nedan lämnad kort översikt av SHF:s räkenskaper utvisar — den avser begynnelseåret 1952/52, vidare åren 1961/62 och 1970/71 samt slutredovisningen för året 1975 — rörde sig föreningens verksamhet i det hela inom ungefär samma kostnadsram.

understöd till en behövande lärarinna, varefter fonden i årsberättelsen för 1953/54 anmäldes som upplöst.

Dåvarande "Flick- och Samskoleföreningen" hade år 1935 till förvaltning mottagit en stipendiefond, stiftad av Sofi Almquist, grundare av den samskola, som burit hennes namn. Fonden var avsedd att hjälpa elever vid privata skolor till sommarvistelse i fjällen, dels för rekreation, dels för naturstudier. Fonden hade följt med vid föreningens senare ombildningar, och donationsvillkoren hade modifierats, så att även elever vid andra skolor än de privata kunde komma i fråga som stipendiater i andra hand. Stipendierna skulle sökas av skolans rektor eller annan person, som kunde ordna fjällvistelsen på ett för stipendiaten betryggande sätt. Räkenskaperna redovisades noggrant i centralstyrelsens årsredogörelser. År 1951 uppgick den till 6.617 kronor. De årligen utannonserade stipendierna lockade ej alltid lämpliga sökande, ehuru beloppen, som först gällt blott ett par hundra kronor, med tiden ökats till 800 à 900 kronor, och fonden växte, tack vare räntor och aktieutdelningar, så att den år 1975 uppgick till 9.373:55. Dess förvaltning efter SHF:s upphörande blev ett besvärligt problem. Varken Skolöverstyrelsen eller LR kunde påtaga sig uppgifter av här avsedd art. Men på överstyrelsens rekommendation att överlåta fonden till någon kvarvarande privatskola, vände sig SHF till Franska skolan i Stockholm, som syntes ha de största utsikterna att bli bestående för framtiden. I skrivelse den 26 augusti 1975 accepterade Franska skolans styrelse erbjudandet och förklarade, att fonden skulle förvaltas på samma sätt som tidigare. Härmed hade donators vilja och intentioner fått komma till uttryck på bästa möjliga sätt.

Utöver de här nämnda fonderna hade SHF år 1954 fått övertaga huvudansvaret för en dittills av förbundet helt oberoende fond, som dock länge mottagit frivilligt stöd från enskilda flickskolelärarinnor. Fonden, som bar namnet "Kvällsol", var i sin mån ett vittensbörd om de svåra och knappa villkor under vilka flickskolans lärare hade levat vid sekelskiftetiden. Bland dem som medverkat vid dess tillkomst kan nämnas skolföreståndarinnorna Anna Kruse och Louise Zegolson, den förra ordförande i "Svenska Lärarinnornas pensionsförening", den senare verksam vid grundandet av "Flick- och Samskoleföreningen". Deras första åtgärd hade varit att vidtala ett antal kända författare och kulturskribenter att medverka vid utformandet av en publikation, "Kvällsol", som blev en vacker och värdefull bok. Genom försäljning i bokhandeln och underhand inbragte den ett belopp på 1.940 kronor,

vilket överlämnades till styrelsen för "Svenska Lärarinnornas Pensionsförening" för att förvaltas som en särskild fond, avsedd att lämna understöd åt lärarinnor, som "stod alldeles utan eller ägde en ytterst obetydlig pension", men också att "om möjligt giva någon ögonblicklig hjälp". Understöden skulle utgå utan sken av fattighjälp som en "liten gård av erkänsla för det arbete samhället fått mottaga utan att ha givit motsvarande vedergällning", och varken föreningstillhörighet, skolform eller undervisningsämnen skulle få påverka utdelningen. Pensionsföreningen förvaltade sedan fonden, som utökades genom bidrag från olika kollegier.

Då "Svenska Lärarinnornas Pensionsförening" år 1954 trädde i likvidation, och dess tillgångar överlämnades till "Statens Pensionsanstalt", sammanfördes fonden "Kvällsol" med ett antal andra smärre donationsfonder till en stiftelse, som skulle förvaltas av en särskild styrelse. Denna blev redovisningsskyldig inför SHF, vars centralstyrelse utsåg en revisor för stiftelsens verksamhet och räkenskaper. Inför förbundets förestående upplösning anhöll centralstyrelsen, att LR:s styrelse måtte övertaga SHF:s förpliktelser gentemot stiftelsen, vilket styrelsen påtog sig den 12 maj 1975.

Kap. 8 Några särskilt framträdande medarbetare i SHF

Vid SHF:s bildande representerades sambandet med tidigare flickskoleföreningar genom att några av deras företrädare invaldes i centralstyrelsen och fick göra sin slutinsats i denna.

Främst bör här nämnas rektorn vid kommunala flickskolan i Örebro Martha Grönvall. Sedan år 1933 hade hon varit medlem av "Flick- och Samskoleföreningens" centralstyrelse, och hon hade också hört till de ledande inom "Lärarinneförbundet". Tidigt hade hon insett värdet av gemensamt uppträdande, och år 1927 hade hon tagit initiativet till en sammanslagning av de båda föreningarna, en framsynt plan, som dock tills vidare strandat på den känslomässiga bindning till det egna förbundet, som ännu rådde bland "Lärarinneförbundets" medlemmar. Då sammanslagningen genomförts 1945, inträdde hon i det nya riks-

förbundets centralstyrelse. Även här visade hon sin framsynthet genom att förorda anslutningen till LR, och hon invaldes i SHF:s centralstyrelse för dess första mandatperiod. Hon tvekade ej heller att stödja planerna på åtgärder inför 1952 års lönekonflikt.

Inom flickskolevärlden framstod hon under 1930-talet som den ledande kraften, en förkämpe av utomordentlig kunnighet, kraft och personlig integritet. Som den främsta experten i flickskolefrågor anlätades hon också av myndigheterna. Inför en planerad stadgerevision blev hon enmansutredare, och i 1938 års flickskolesakkunniga ingick hon som medlem. Överallt vägde hennes ord tungt, och hennes uppslagsrikedom och säkra omdöme vann stort beaktande. Ej minst uppskattades hennes goda personkänedom och den värme och vänskap, som kännetecknade hennes lärar- och ledargärning.

Redan 1928 hade Monica Aurivillius, med tiden rektor vid Norrmalms kommunala flickskola, knutits till "Flick- och Samskoleföreningens" centralstyrelse. År 1945 ingick hon i ledningen för "Flick- och Samskolelärares riksförbund". Vid den sista utredningen av de privata skolornas segdragna lönefråga hade hon representerat dessa skolor. I SHF:s centralstyrelse var hon som nämnts medlem och vice ordförande fram till 1957. Sina alltid kloka och välgrundade synpunkter framförde hon med lugn anspråkslöshet, och hon knöts till sina medarbetare med starka band av lojalitet och vänskap.

Bland dem som fullföljde en tidigare verksamhet inom flickskolornas föreningsväsen var SHF:s ordförande under det första decenniet Elisabeth Dahr. Utan att tidigare ha varit verksam inom "Flick- och Samskoleföreningen" hade hon år 1939 vid den förre ordförandens avgång omedelbart kallats till hans efterträdare. Hon hade emellertid då bakom sig ej blott en mer än 20-årig verksamhet som ledare av en först privat, sedan kommunal flickskola i Jönköping utan även erfarenhet från tjänstgöring i Skolöverstyrelsen och från ledamotskap i 1938 års flickskolesakkunniga. Som medlem av 1940 års skolutredning kunde hon i det följande än mer vidga och fördjupa sin kunskap om flickskolans förhållande och därtill skaffa sig en omfattande kännedom om det svenska skolväsendet i det hela och dess inför den förestående omdaningen aktuella problem. Under 1940- och 1950-talen anlätades hon ofta som expert både beträffande flickskolans organisation och undervisning och i allmänna skolfrågor.

De dominerande flickskoleproblemen under Elisabeth Dahrs ordförandetid gällde först flickskolans framtid som skolform, senare beva-

randet av dess mål och bildningstyp inom det nya skolsystem, som långsamt tog form. Här verkade hon såväl inom som utom SHF i kommittéer och utredningar, vid utformningen av uttalanden och remissyttranden, genom egna skrifter och framträdanden vid möten och skoldiskussioner för flickskolans sak. Hon blev under dessa år uppskattad som en auktoritativ och outröttlig förkämpe för flickskolans bildningsmål och för flickskolelärares roll som omistliga representanter för detta mål i ett framtida skolväsen. Vid 1952 års lönekonflikt hävdade Elisabeth Dahr ej utan framgång dessa lärares fackliga intressen, men de verkligt svåra behörighets- och lönefrågorna blev ej aktuella under hennes ordförandetid. Sedan hon efter sin avgång 1960 valts till SHF:s hedersordförande, fortfor hon fram till förbundets upplösning att följa och delta i centralstyrelsens arbete.

När vid 1950-talets slut utgestaltningen av det nya skolsystemet nådde sitt avgörande skede, trädde nya krafter till för att i detta system bereda plats för flickskolans humanistisk-språkliga bildningsmål. Dåvarande rektorn vid Malmö kommunala flickskola Birgit Rodhe tillkallades som flickskoleexpert i 1957 års skolberedning. Med stor sakkunskap och klar blick för risken av en alltför snäv uppfattning av dess humanistiska grundprägel försvarade hon detta bildningsmål. Som ämnesexpert i fackskoleutredningen kunde hon senare med stöd av försöksverksamhet i sin egen skola ge konkretion åt sina synpunkter, och dessa förblev ej obeaktade. När SHF:s centralstyrelse tillsatte en särskild arbetsgrupp för att ingående studera fackskoleproblemet, ingick Birgit Rodhe självklart i denna. Hon var ett par år vice ordförande i centralstyrelsen men kunde blott en kort tid ägna SHF sin direkta insats, då hennes stora kapacitet snabbt togs i anspråk för viktigare uppgifter inom skolväsendet och kommunstyrelsen i Malmö.

I fackskoleutredningen liksom tidigare i realskoleutredningen representerades flickskolorna av rektorn vid kommunala flickskolan i Norrköping Rangel Ekblom. Hon tillhörde ej SHF:s centralstyrelse men samarbetade mycket nära med denna och anlätades för kommittéuppgiften. Givetvis ingick även hon i den förutnämnda arbetsgruppen. Hennes personliga uppträdande var lugnt och anspråkslöst men präglat av kunnighet, målmedvetenhet och varmt intresse för elevernas bästa. Mänskligt att döma blev hennes insats alltför kort. Hon avled under arbetet med avvecklingen av flickskolan i hemstaden.

Det estetiska inslaget i flickskolans bildningsmål hade i centralstyrelsen en varm förespråkare i rektorn vid Sofia kommunala flickskola

Margit Björkqvist. I sin skola bedrev hon försöksverksamhet med en estetisk linje och med undervisningsmetoder, inriktade på elevernas personliga, gärna dramatiskt uttryckta självverksamhet, och även efter sin pensionering fortsatte hon arbetet med att utveckla dessa metoder. Som vice ordförande i centralstyrelsen gjorde hon under gott och varmt kamratskap även en intresserad facklig insats.

Nämnas bör här även den kunniga och erfarna rektorn vid Vasa kommunala flickskola i Göteborg, Daga Runge, som under ett decennium såsom medlem och en tid vice ordförande i centralstyrelsen alltid hävdade kloka och välbalanserade synpunkter. Hon fortsatte sin verksamhet på en ledande post i Göteborgs skolväsen.

Det är knappast ägnat att förvåna, att de ledande i SHF:s kamp för flickskolebildningens framtid varit rektorer. Att följa och om möjligt påverka utvecklingstendenserna inom skolväsendet i det hela framstod för dem som måste bära ett huvudansvar för flickskolans öde på de orter, där de verkade, såsom ett oeftergivligt krav. Deras strävan stöddes helhjärtat av medarbetarna i centralstyrelsen och i SHF:s lokalförbund. Men resignation eller negativism inför de nya förhållandena var dem främmande, och de som under ändrade former fortsatte sin skolgärning ägnade den ett starkt och positivt intresse.

Elisabeth Dahrs ersättare som SHF:s ordförande blev adjunkten Inga Hagström. Hon behöll sitt mandat till 1967, då hon inför sin förestående övergång till annan skolform ej ansåg sig vidare kunna representera flickskolan. Under ordförandetiden var hon knuten till Sofia kommunala flickskola, där även vice ordföranden Margit Björkqvist och sekreteraren Eivor Jonason var verksamma, och skolan blev dessa år ett trivsamt centrum för SHF:s arbete. Inga Hagström ägnade sig med stort intresse åt sina många uppgifter, ej minst som förbundets representant i LR:s olika organ. Under den större delen av hennes mandattid dominerade alltjämt de grundläggande frågorna om flickskolans inordnande i det nya skolsystemet, och att värna om dess humanistisk-språkliga karaktär låg henne varmt om hjärtat. Men under tiden aktualiserades problemen om flickskolelärares framtida ställning och trädde i förgrunden vid de svåra förhandlingar som föregick 1966 års löneuppgörelse. Trots alla bemödanden kunde centralstyrelsen här ej vinna tillräckligt gehör för sina synpunkter. Inga Hagströms strävan rönt dock inom förbundet sin rätta uppskattning, och vid sin avgång fick hon mottaga ett varmt tack för sin insats som dess ledare och talesman.

Som förut nämnts utträdde vid 1966 års centralstyrelseval rektorerna ur SHF:s ledning, och då nu de stora skolorganisatoriska frågorna nått sitt avgörande, blev det förbundets huvuduppgift att värna om flickskolelärares intressen vid skolornas snabbt pågående avveckling. En pådrivande kraft i SHF:s svåra förhandlingsläge hade varit ämneslärarinnan vid Norrköpings kommunala flickskola Irma Palmér, som efter en kort tid som vice ordförande i centralstyrelsen år 1967 efterträdde Inga Hagström som ordförande. Under sin vidareutbildning till adjunkt konfronterades hon personligen med de seminarieutbildade lärarinnornas särskilda problem, och den brist på förståelse dessa lärarinnor fått röna vid löneuppgörelsen hade gått henne djupt till sinnes. Att vinna erkännande åt seminarieutbildningens värde och att återställa den tidigare relationen mellan de så utbildade lärarinnornas och adjunkternas lönegrader blev ett mål, som hon kämpade för med oförtrotad energi och oräddhet och med argument, som hon stödde genom ingående dokumentering och som i LR också fann visst gensvar. Hennes arbetsbörda ökades, allt eftersom möjligheterna att finna disponibla medarbetare reducerades genom flickskolornas nedläggning, och som nämnts måste hon de sista åren också sköta sekretariatet med dess rådgivningsverksamhet. Ändringen av delföreningarnas kontrakt med LR påkallade i sin mån en noggrann bevakning av SFF:s ställning. Irma Palmér hade emellertid i centralstyrelsen ett pålitligt stöd, främst i den arbetsgrupp, som bildats redan 1967. En medlem av denna, Ingrid Wallstig, hade väl efter en värdefull insats måst avgå, sedan hon övergått till annan skolform, men arbetet fördes vidare av de båda ämneslärarinnorna, sedermera adjunkterna, Helena Johnson och Adèle Garmark — den förra tills hon hindrades av sjukdom. Irma Palmér fann dock även tid och kraft att göra intresserade och effektiva insatser inom flera av LR:s nämnder, där hon särskilt ägnade sig åt personal- och skolmiljöproblem, och att ta verksam del i det internationella arbetet, såväl inom SHF som i LR:s internationella nämnd. Hennes sista uppgift blev att i stadgeenlig ordning ombesörja SHF:s upplösning och att tillvarata dess dokument och handlingar. Intet blev här ouppklarat, och tack vare Irma Palmérs grundlighet, kunnighet och omtänksamhet kunde "Sveriges Högre Flickskolors lärarförbund" såsom den sista länken i flickskoleföreningarnas kedja nedläggas sin verksamhet med heder.